

શ્રી પુરુષોત્તમાયનમઃ
શ્રી

પુરુષોત્તમ મહિમા.

(શુદ્ધ ગુજરાતીમાં લીકા)

સ્ત્રી પ્રસિદ્ધ કર્તા
એન. એચ. પટેલ.

આવૃત્તિ પહેલી.

પ્રત ૫૦૦૦.

અમદાવાદ

શ્રી ડાયમંડ બ્યુટીલી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસનાં આયુ.

સર્વ હક્ક કર્તાએ સ્વાધિન રાખ્યા છે.

સંવત ૧૯૬૩.

અને ૧૯૦૭

કીંમત ૪ આના.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક . ૧૮૫૪.

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પુરુષોત્તમ અદ્વિતી

વિષય પર : ૪૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

પર: ૪૩

૧૯૫૪

ॐ तत्सत् परमात्मने नमः

श्री पुद्गलेश्वर महिमा.

हुं, पद्म लामनारा मनुष्योना कल्पवृक्षरूप, वृंदावनमां विनोद
करनार, वृंदावनना यंत्रमा रूप, पुद्गलेश्वरने वंदन कं हुं नाराय-
णने, नरोमां उत्तम एवा नरने, देवी सरस्वतीने, तथा व्यासने
नमस्कार करी पछी जगत्त्रय ग्रंथ कहेवा छच्छुंछुंछुं. पूर्व काणमां
मद्य करवानी छच्छाथी सोडो उपर कृपा करनारा, परोपकारि अने
हमेशां वैदिक तथा स्मृतिनां क्रमोमां तत्पर एवा असित, देवल,
पैल, सुभंतु, पिप्पलायन, सुमति, काश्यप, जगन्नाथि, मृगु, अंगिरा,
वामदेव, सुतीक्ष्ण, शरभंग, पर्वत, आपस्तम्ब, मांडव्य, अमस्त्य,
कात्यायन, रथीतर, ऋषु, कपिल, वैश्य, गौतम, सुन्दर, कौशिक,
गालव, कंतु, अत्रि, जम्बु त्रित, शक्ति, युध, जौद्धायन, वसु, कौं-
डिन्य, पृथु, हारित, धूम्र, शंकु, संकित, शनि, विभांडक, पंक, गर्ग,
काण्वाह. जमदग्नि, भरद्वाज, धूमप, भौत, शुक्राचार्य कर्कश, शौनक,
शतानंद, महातपा, विशाल, विष्णुवृद्ध, जर्जर, जय, जंगम, पार,
पाशधर, पूर, महाकाय; नैमिनी, महाश्रीव, महाभाद्र, महाहर,
महाजल, उद्दालक, महासेन. आर्त, आमलप्रिय, उद्धव्या, उद्धव-
पाद, ऐकपाद, यतुधर, अग्रशील, जलाशी, शिंशल, अत्रि, ऋषु,
शंडीर, करुण, काल, कैवल्य, कुलाधर, श्वेतभाद्र, रामपाद; क,

કાલા ગિરુદ્રગ, શ્વેતા શ્વર, આદ્ય, શ્વરમંગ, પૃથુશ્રવા, આ બધાએ
પોતાના શિષ્યો સહિત, વેદ ને વેરનાં અંગોના પાર પામેલા બ્રહ્મ-
નિષ્ઠ મુનિયો નૈમિષારણ્યમાં આવ્યા નૈમિષારણ્યમાં આવી યજ્ઞ ક-
રવા લાગ્યા વખતે તીર્થ યાત્રાને મનમાં ધારી સૂત પૌરાણિક ધરથી
બહાર નિકળ્યા પૃથ્વીમાં ફરતાં તેણે નૈમિષારણ્યમાં મુનિયોને જોયા
જ્યાં તે મુનીશ્વરો હતા ત્યાં અતિ હર્ષવંત. બનેલા સૂત, સંસાર
રૂપી સમુદ્રથી તારનારા શિષ્યો, સહિત એવાં તે મુનિયોને નમસ્કાર
કરવા ગયા તે સમયે રાતાં વઢકલ (ઝાડની છાલ કે ઘાસ મૂળમાંથી
બનેલાં) વચ્ચેને ધારણુ કરનારા પ્રસન્ન મુખવાળા, શાંત, પરમાર્થમાં,
કુશલ, સધળા ગુણોથી સંપન્ન, અઃશેષ આનંદમાં બૂડેલા, ઉર્ધ્વ
પુંડ્રને ધરનારા, શોભિત નામની મુદ્રાથી શોભતા, શંખ તથા ચક્રને
ધારણુ કરનારા ગોપીચંદનની મૃત્તિકાથી શોભિતા.

જટા ઇંદ્રિયોને જીતનાર મુદ્રટથી શોભતા, હરિના શરણુરૂપ ઉ-
ત્તમ મંત્રને જપતા, અદ્વૃત, સધળાં શાસ્ત્રોના તત્વને જાણનારા, સર્વ
લોકોનાં હિતમાં પ્રીતિવાળા, ક્રોધને જીતનારા, જીવન્મુક્ત, જગત્ના
ગુરૂરૂપ. વ્યાસની પ્રસન્નતાને પામેલ, એવા તે સૂતને આવતો જોઈ
તાકીદે ઉભા થઈ નૈમિષારણ્યના મહર્ષિયો જુદા જુદા પ્રકારની વિ-
ચિત્ર કથાઓ સાંભળવાની કામનાથી વિંટાઈ વળ્યા, તેવામાં વિનયથી
ભરેલા અંતઃકરણે એ હાથ જોડી સૂતે આનંદથી વારંવાર સધળા
ઉત્તમ ઋષિ પ્રત્યે દંડની પેઠે નમસ્કાર કર્યા ઋષિયો બોલ્યા-હે સૂત !
હે સૂત ! ઘણાકાળ સૂંધી જીવો ! તમે મોટા ભગવન્દ્રક્ષા છો માટે અમોએ
આજ તમારે સાંઝ અતિ મનોહર આસન કલ્પેલ છે. હે મહાભાગ એ
આસન ઉપર આપ બેસો આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો બોલ્યા જ્યારે આવું

કહી સર્વ તપસ્વિયો બેઠા ત્યારે સખળા મુનિયોના સમૂહોને તપની
 વૃદ્ધિ પૂછી વિનયથી સૂત મુનિયોએ બતાવેલાં આસન ઉપર
 આનંદથી બેઠા. પછી તેને સુખથી બેઠેલા અને વિશ્રાંતિ પામેલા
 બ્રાહ્મી પુણ્યકારિ કથા સાંભળવાની ચાહનાથી ઋષિયો બોલ્યા
 હે મત ! હે સૂત ! તમે હાલમાં ભાગ્યવાન છો; કારણ કે ગુરૂની
 કૃપાથી વ્યાસનાં વચ્ચોના અભિપ્રાયને જાણો છો કેમ ! તમે સુખી
 તો છો ? આજ તમે' ઘણું વખતે વનમાં કેમ દેખાયા ! હે વ્યાસ
 શિષ્યોમાં શિરોમંચિ ! તમે વખાણુવા અને પૂજવા લાયક છો હે
 મહાભાગ ! તમે અગ્નિ રૂપ નેત્રના રોગથી અંધ થયેલાઓને નેત્ર
 આપવામાં ઉત્તમ આશ્રય રૂપ છો માટે આ અસાર સંસારમાં હ-
 જરો સાંભળવાનાં છે તેમાં જે, કલ્યાણને કરનાર, હુંકું, અને સાર
 રૂપ થયેલ હોય, જે તમે' મનમાં નિશ્ચય કરેલ હોય, જે સંસારરૂપ
 સમુદ્રમાં ઘૂટેલાઓને પારને પહોંચાડનાર હોય, જે સંસારના રોગના
 રસાયન-ઔષધ રૂપ, ભગવાનની લીલાના રસવાળું અને પરમ આ-
 નંદનું કારણ હોય તે જલ્દી કહો. આવી રીતે શૈનક વગેરેયે
 પૂછેલા સૂત પૌરાણિક હાથ જોડી બોલ્યા હે મુનિયો ! સખળા તમે
 અતિ મનોહર માંડે વચન સાંભળો હે બ્રાહ્મણો ! આગળ હું પુષ્કર
 નામના તીર્થમાં ગયો હતો, ત્યાં ન્હાઇ પુણ્ય કારિ ઋષિ. દેવ, અને
 પિતૃગણોનું તર્પણ કરી વિઘ્નેને નાશ કરનારી યમુના પ્રત્યે ગયો.
 એક પછી એક બીજા તીર્થોમાં જઈ ગંગા નજીક આવ્યો, ત્યાં
 કાશીમાં ગયા. પછી મયાજી જઈ પિતૃનું તર્પણ કરી તે પછી વેણી
 અને કૃષ્ણાનદીમાં સ્નાનકરી ગંડકીમાં ન્હાઇ. પુલહાશ્રમમાં ગયો.
 હે વિપ્રો હું ત્યાંથી ગોમતી નદીમાં સ્નાન કરી સરસ્વતી નદીને
 કાંઠે ત્રણ રાત રહી ગોદાવરી પ્રત્યે ગયો તેમજ કૃતમાલા, કાવેરી,

નિર્વિધ્યા, તામ્રપર્ણી, તાપી, વૈહાયસી, નંદા અને સુખને આપનારી નર્મદા નદી નજીક ગયો. પછી ચર્મણવતી નદીએ જઈ સેતુબંધ ગયો. સાંધી નારાયણનું દર્શન કરવા હું બહરીકાશ્રમ ગયો. ત્યાં નારાયણનું દર્શન કરી નપસ્વિયોને પગે લાગી કરી તે દેવને નમન તથા સ્તુતિ રી સિદ્ધક્ષેત્ર તરફ ગયો. આ પ્રકારનાં મુખ્ય તીર્થોમાં ફરતો હું કુર દેશોમાં આવ્યો. સાંધી જંગલ દેશને પામી હરિતનાપુર (દિલ્લી) માં જવા વિચાર થયો હે બ્રાહ્મણો ! ત્યાં સાંભળ્યું કે વિષ્ણુએ બાવેલો પરીક્ષિત રાજ્ય છોડી ઋષિયો સાથે મહાપુણ્યકારિ ગંગાને કાંઠે ગયો. ત્યાં સર્વને શોભાવનારા, સિદ્ધ, યોગી અને દેવર્ષિયો આવ્યા ત્યાં કેટલાક, આહાર નહિં કરનારા, કેઈકે પવન પાણી તથા પાંદડાંઓને ખાનારા, કેઈકે, ફલને ખાનારા, અને કેટલાક શીશુને ખાનારાઓ આવ્યા છે. હે દિગ્ગે ! હું પણ તે સમાજ જોવા ત્યાં ગયો. ત્યાં સમર્થ, બ્રહ્મ રૂપ અનેલા, મહામુનિ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણ કમલને મનથી ધારણ કરતા, વ્યાસના પુત્ર, શુકદેવ આવ્યા. તે સોલ વર્ષના, યોગીશ્વર, શંખની પ્રમાણે કંઠવાળા.

અતિ ઉંચા, સુંદર કેશથી વિટાયેલ મુખવાળા, દેહીપ્યમાન કાંતિવાળા લીંટ કહાડતા બાલકોથી અને ધૂલ જેઓના હાથમાં છે એવી સ્ત્રીઓના નત્યાથી જેમ માંખીઓથી વિટાયેલ હાથી હોય તેમ વિટાયેલા, મહામુનિ શુકને જોઈ મુનિયો બે હાથ જોડી ઝટ આનંદથી ઉભા થયા જે સ્ત્રીઓ અને મૂર્ખ બાલકો હતા તેઓ તેને જોઈ દુર ઉભા રહ્યા અને પશ્ચાત્તાપ પામવાથી શુકદેવને પગે લાગી ઘેર ગયા શુકદેવજી માટે ઉચું, ઉત્તમ આસન કદરૂપું તથા મુનિયો કમલની કર્ણિકાની પાંખડીયોની પેઠે પાસે બેઠા. ત્યાં બેઠેલા ગાન-

૩૫ સહાસમુદ્રમાં ચંદ્રમા ૩૫, બ્રાહ્મણોએ કલ્પેલી પૂજા અને ધારણ કરનારા. વ્યાસના પુત્ર, મહામુનિ. ભગવાન શુકદેવ તે વખતે, જેમ તારાઓથી વિદાયેલ ચંદ્ર શાભે તેમ શાભતા હતા. આ પ્રમાણે બૃહ-
ન્નરદીય પુરાણનાં પુરુષોત્તમમાહાત્મ્યમાં શુકદેવનું પધારતું આ નામનો પેહેલો અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૧

બીજો અધ્યાય.

સૂત બોલ્યા—રામપરીક્ષિતના પૂછવાથી શુકદેવજીએ ઉત્તમ, શ્રીમદ્ભાગવત કથું અને શુકની પ્રસન્નતાથી તે સાંભળી રામનો મોક્ષથયો, એ જોષ હું યજ્ઞના ઉદ્યમમાં પરાયણ થયેલા બ્રાહ્મણોનું દર્શન કરવા અહિં આવ્યો છું ને દીક્ષા પામેલાઓનાં દર્શનથી હું કૃતાર્થ થયો છું. ઋષિયો બોલ્યા હે સન્નત સૂત, બીજી વાત છોડી વ્યાસનાં મુખથી તેની પ્રસન્નતાથી જે પેહેલાં નહિ બનેલું સાંભ-
લ્યું હોય તે અમોને કહો. હે મહાભાગ સારથી પણ અતિ સાફ ૩૫, આત્માને રાજી કરનાર, ઉત્તમ, અમૃતથી અતિ શ્રેષ્ઠ, કથાનું પાન કરાવો સૂત બોલ્યા—હે શ્રેષ્ઠપુરુષો ! મને પૂછો છો માટે હું વિલોમ જાતિમાં થયેલ છતાં પણ ધન્ય છું મેં વ્યાસનાં મુખથી જે સાંભળેલ છે તે જ્ઞાન પ્રમાણે કહું છું એક વખતે નારદ. તપ-
સ્વિ, વણા સિંધો, દેવોએપણુ સેવેલા, બોરડી, બહેડાં, આમલાં, બીલાં, આંખા, આમ્રાતક. કાંઠ, જાંબુ, કદંબ વગેરે અને બીજાં વૃક્ષોથી પણ શોભિત નરનારાયણના આશ્રમમાં ગયા. જ્યાં વિષ્ણુના ચરણનાં ચલથી થયેલી પ્રુણકારિ અલકનંદા છે ત્યાં જઈ પરબ્રહ્મમાં જોણે મન લગાડેલ છે, જોણે હે શત્રુઓને જીતેલા છે.

જેનું ચલકતું તેજ બહુ છે અને જેણે ઈદ્રિયોને જીતેલ છે એવા દેવરૂપ મહામુનિ નારાયણને નમન કર્યું.

દેવોનાદેવ તપસ્વી અને પ્રભુ એવા નારાયણને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી નારદ બે હાથ જોડી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા નારદ બોલ્યા—હે દેવનાદેવ ! જગતના નાથ ! કૃપાના સમુદ્ર ! આપ સત્યને ઉત્પન્ન કરનાર. સત્યથી થયેલા, ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન કાલમાં સત્ય રૂપ છો. માટે આપને નમસ્કાર કરતાં હું આપને શરણુ આવ્યો છું આપનું તપ સર્વશે શિખવવા સાર તથા મર્યાદાની સ્થાપના માટે છે, જો આપ તપ ન કરો તો પુણ્યવાન તથા પાપિ જનોથી પુક્ત પૃથ્વી જેમ એકે કરેલાં પુણ્યથી તરે છે તેમ એકે કરેલાં પાપથી કલિયુગમાં ખુડી જાય. જે રીતે આગલ સત્યયુગ વગેરેમાં એકે મેલવેલું સર્વને મળતું તેવી સ્થિતિને દુર કરી કલિયુગમાં કરનારજ એક પુણ્ય તથા પાપ જોડાય છે, આમ જાણી આપની તપમાં સ્થિતિ છે. હે ભગવાન ! સધળા પ્રાણિયો વિષ્ણુમાં તલ્લીન મનવાલા, અને સ્ત્રી છોકરાં તથા ધરમાં આસક્ત છે તેઓનું જે હિત કરનાર, ને મારૂં પણ જે કંઈ હિતકારી હોય તે વિચારીને કહેવા યોગ્ય છો. વદે-માં એવો નિશ્ચય કરેલ છે કે વિષ્ણુને ઉપકાર, પ્યારો છે માટે આપના મુખથી સાંભળવાની ઇચ્છા કરી હું બ્રહ્મલોકથી અહિં આવ્યો છું આ કારણથી લોકના ઉપકાર માટે કથાના સારરૂપ જે હોય તે હમણાં કહો કે જેનાં સાંભળવાથી બધા વગરનું પદ મેળવી શકાય આવું નારદનું વચન સાંભળી હસીને ભગવાન એવા ઋષિ નારાયણ પુણ્યકારિ જગતને પવિત્ર કરનારી કથા કહેવા લાગ્યા. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—હે નારદ ! તમે ગોપસ્ત્રીઓનાં મુખકમલના શ્રમરૂપ, રાસના અધિ

પતિ, રસિક જનોના ધરણી રૂપ, વૃંદાવનમાં વિહાર કરનારા, આદિ પુરુષ, મળનાપતિ ભગવાનની પુણ્યકારિ કથા સાંભળો. હે વત્સ ! જગતના બનાવનાર બ્રહ્મા જેનાં નેત્રના મટકામાં પડે છે તેનું કર્મ કહેવા પૃથ્વિમાં કોણ શક્તિવંત છે ! વળી હે નારદમુની ! તમે પણ સારવડે રસવાળું, અને વચનોથી ન પવેંચી શકાય એવું ભગવાનનું ચરિત્ર આણો છો, તો પણ અતિ અમ્હુત, દરિદ્રપણાને તથા વિધવાપણાને હરનાર, યશને, સત્પુત્રને, તથા મોક્ષને આપનાર, અને ઝટ સેવવા લાયક એવું પુરુષોત્તમનું માહાત્મ્ય આદરથી કહું છું. નારદ પૂછવા લાગ્યા—હે મુનિ ! પુરુષોત્તમ કયા દેવ છે અને તેનું માહાત્મ્ય શું છે ? તે મને અતિ અહ્ભુત હોય એમ જાણે છે માટે વિસ્તારથી કહો. સૂત બોલ્યા—નારદનું વચન સાંભળી નારાયણ મુનિ બે ઘડીવાર સારી રીતે મન સાવધાન કરી પુરુષોત્તમને વર્ણવવા લાગ્યા. શ્રીનારાયણ બોલ્યા પુરુષોત્તમ એવું માસનું નામ પણ કારણ સહિત છે તેના સ્વામી કૃપાના સમુદ્રરૂપ પુરુષોત્તમ કહેવાય છે, તે માટે ઋષિયોએ શ્રીપુરુષોત્તમ માસ કહેલ છે. તેનું વ્રત કરવાથી પુરુષોત્તમ પ્રસન્ન થાય છે નારદ પૂછવા લાગ્યા—હે કૃપાના ખગ્નના રૂપમાં જે ચૈત્ર વગેરે મહિમાઓ છે તેઓ સ્વામિ સહિત છે એમ મેં સાંભળ્યું છે તેઓના મધ્યમાં પુરુષોત્તમ નામનો મહિનો સાંભળ્યો નથી તે પુરુષોત્તમ માસ પુરુષોત્તમ કેવી રીતે થયો છે ? તે મને કહો.

હે સત્પુરુષોના પતિ ! હે પ્રજા ! તે માસનું વિધિ સહિત સ્વરૂપ કહો, તેમાં શું કરવું ? કેમ નહાવું અને શું દેવું ? જપ, પૂજા, ઉપવાસ વગેરે સાવધાન શું કરવું ? તે કહે. આ કૃપાથી

કયા દેવ પ્રસન્ન થાય અને શું ફલ આપે ? હે તપશ્વનવાલા ! દીનજનો ઉપર વહાલ રાખનારા સારા માણસો પૂછ્યા વગર પણ કહે છે; માટે આ અને બીજું પણ જે તત્ત્વ હોય તે કહો. હે પ્રભુ પૃથ્વીમાં પારકાનાં ભાગ્યને અનુસરનારા દરિદ્રતાથી પીડાએલા, રોગિ, પુત્રની ઇચ્છાવાળા, જડ મુંગા, કપટી મૂર્ખા ખરાબવસ્ત્રવાળા, નાસ્તિક, લંપટ, નીચ, જર્જરીભૂત પરનેસેવનારા, નિરાશ થયેલા ભગ્નથયેલસંકલ્પવાળા, ક્ષયપામેલ ધૈર્યવાળા, કુરૂપવાળા, રોગવાળા, કાઠવાળા, અંગવગરના, આંધળા કેટલાક વહાલાં મિત્ર સ્ત્રી. આમ-જન, પિતા અને માતાના વિયોગવાળા લોકને દુઃખ વગેરેથી મુકાઈ ગયેલઅંગવાળા, અને પોતાની વહાલી વસ્તુથી રહિત તેઓ છે તેઓ જે કરવાથી, સાંભળવાથી અને આચરવાથી દરિને એવા ન થાય તે મને કહો. હે પ્રભુ હે બ્રહ્મા ! હે જગત્તા નાથ ! તમે સદ્યજ્ઞ જાણનાર છો માટે જે વિધવાપણા વાંઝિયાપણાના દોષ ઓછાઅંગપણુ, ખરાબ એવી મનની પીડાઓ. તથા રક્તપિત્ત વગેરે વાદ ને ક્ષય વગેરે છે. આ દોષોનો જત્યાઓ મનુષ્યોને દુઃખ પામતાં જોઈ, દુઃખ પામું છું; માટે મારી ઉપર કૃપા કરી વિસ્તારથી, સજ્જનોનાં મનના આનંદના કારણુ રૂપ, સર્વ તત્ત્વોનો વિધિ કહો. સત્ત બોલ્યા આ પ્રમાણે બ્રહ્માન પુત્ર-(નારદે) પૂછેલું, મનુષ્યોનાં હિતનું કારણુ રસયાળું વચન સાંભળી ચંદ્રમાની પેઠે શોભતા મુનિને વખાણી નવીન મેઘની ગર્જના સરખી રમણીય વાણીથી દેવનાદેવ (નારાયણુ) બોલ્યા.

આ રીતે બૃહત્તારદીય પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રીનારાયણુ નારદના સંવાદમાં પ્રશ્નનો વિધિ એ નામનો બીજો અધ્યાય પૂરો થયો.

ઋષયો પૂજવા લાગ્યા-હે મહાભાળ સત, નરના મિત્ર નારાયણું જે સાઈ વચન નારદને કહ્યું તે અમને વિસ્તાર સહિત કહો. સત બોલ્યા-હે શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણો રમણીય નારાયણુનું વચન સાંભળો. તેણું નારદને જે કહેલ છે એ સાંભળ્યા મુજબ કહું છું.

શ્રીનારાયણ બોલ્યા-હે નારદ! પૂર્વે મહાત્મા, દુઃખને હરનારા શ્રી કૃષ્ણે યુધિષ્ઠિર રાજાને જે કહ્યું હતું તે હું કહું છું; માટે સાંભળો. એક વખતે શત્રુ વગરના ધાર્મિક રાજા યુધિષ્ઠિર, છેતરવામાં પ્યારવાળા, દુષ્ટ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોથી જુગારમાં હાર પામેલા દુષ્ટ દુશાસને લોકના દેખતા અગ્નિથી થયેલી, ધર્મપરાયણ, દ્રૌપદીને ચોટલો ઝાલી ખેંચી, વળી વચ્ચે ખેંચ્યાં, તે સમયે શ્રી કૃષ્ણે દ્રૌપદીની રક્ષા કરી. પછી કુંતીના પુત્રો રાજ્ય છોડી કામ્યક વનમાં ગયા. વનમાં રહેનારા હાથિયોની પેઠે વનમાં રજા ખાનારા, ચોતરફ કેશથી ઘેરાએલા, તેઓ સધળા અત્યંત ક્લેશ પામ્યા. એ પછી દુઃખ પામતા તેઓને જોવા મુનિયોએ વિંટાયલા દેવકીજીના પુત્ર ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ કામ્યક વનમાં ગયા. તેને જોઈ જેમ પ્રાણોને આવેલા જોઈ દેહ ઉભી થાય તેમ તરત કુંતીના પુત્રો ઉભા થયા અને પ્રેમથી વિન્હલ બની પ્રીતિવડે શ્રીકૃષ્ણને મળ્યા જોડલું એવા નકુલ અને સહદેવ ભક્તિથી તેને નમ્યાં; ધીરે ધીરે તંદ્રાવગરનાં દ્રૌપદી તે કૃષ્ણનાં ચરણકમળ પ્રત્યે નમ્યાં તે કુંતીના પુત્રોને ૩૩ મૃગનાં ચર્મરૂપ વસ્ત્રાળા, દુઃખ પામતા, રક્ષ, ચોમેરથી કેશવડેથી વિંટાયેલ અને તેવીજ દુઃખથી ભરેલી પાતળાં અંગવાળા દ્રૌપદીને જોઈ આ હીતે તેઓનાં અપાર આકરાં દુઃખને જોઈ ભક્તવત્સલ ભગવાન અત્યંત દુઃખ પામતાં ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને બાળી નાંખવાની

ધમ્મહાથી ક્રોધ પામ્યા અને જગતના આત્મારૂપ, ભ્રમરના મરોડથી કુટિલ નેત્રવાળા, કોડકાલના સરખાં વિકરાળ મુખથી હોડરૂપ પડી-
યાને ખુબ ડસી જાણે શીતાના વિયોગથી સંતાપ પામેલા દશરથના
પુત્ર રામ ત્રણલોકને આજતા હોય તેમ, તથા પ્રલયનો અગ્નિ હોય
તેમ ઉભા થયા, તેને જોઈ કંપ થવાથી અર્જુન તે વખતે દ્રૌપદી
ખીજાઓ તથા ધર્મની સંમતિથી ઉભો થઈ બચવડે બે હાથજોડી
કૃષ્ણની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. અર્જુને કહ્યું-હે કૃષ્ણ ! હે પ્રભુ ! હે
જગતનાથ ! હે સ્વામિ ! હું જગતની બાહર નથી. તમેજ જગત-
ના રક્ષક છો તે છતાં મારું કેમ પાળન કરતા નથી ! જેના નેત્રના
હાલવાથીજ બ્રહ્માનું પડવું થાય છે.

તેના કોપથી શું થશે એ કોણ જાણી શકે હે સંહાર
કરનાર તાત ! હે તાત ! જગતનાપતિ ! ક્રોધને તજો; કેમકે
આપના સરખાના કોપથી જગતનો પ્રલય થાય છે સધળા તત્વને
જાણનારા, સમસ્ત કારણોનાં કારણરૂપ, વેદ અને વેદોનાં
અંગોનાં ખીજના ખીજરૂપ ઈશ્વર એવા આપ શ્રી કૃષ્ણને વંદન
કરું છું. હે સર્વ મંગળરૂપ મંગળપણનાં કારણરૂપ, સનાતન, ઈશ્વર
એવા આપે આચરાચર-જંગમ સ્થાવર સધળું જગત અન્યું છે,
તે આપ એકના અપરાધથી પોતે કરેલાં જગતને કેમ મારી ના-
ખવા તૈયાર થયા છો મધ્ધરોને બાલવા કાઈ ધરને બામે છો ! શ્રી
નારાયણ બોલ્યા-આશી રીતે શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યે વિજ્ઞાપના કરી શ્રુ-
તોના શરને હણનારો અર્જુન બે હાથ જોડી કૃષ્ણને પ્રણામ કર-
વા લાગ્યો. સૂત બોલ્યા-જ્યારે કૃષ્ણ ક્રોધને છોડી ઝટ ચંદ્રમાના
જેવા શાંત થયા ત્યારે તેને જોઈ સધળા પાંડવો સ્વસ્થતા પામ્યા.

પ્રીતિથી શોભીત મુખવાળા સર્વે પ્રેમવિન્દલ યદ્ય પ્રણામ કરવા લાગ્યા અને શ્રી કૃષ્ણને વનનાં ફુલ તથા ફલ વગેરેથી પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—તે પછી શરણાગતનું સંરક્ષણ કરનારા, ભક્તવત્સલ કૃષ્ણને પ્રસન્ન જાણી નમ્ર થઇને ઘણા પ્રેમમાં ખુડેલો એ હાથ જોડી અર્જુન વારંવાર પગે લાગી જે રીતે તમે હાલ જે પૂછો છો તે રીતે તેજ પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યો એ સાંભળી વક્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ, એવા ભગવાન કૃષ્ણ એ ઘડીવાર ધ્યાન કરતા થયા, ધ્યાન કરી સુહૃદ્વર્ગને તથા વ્રતને ધારણ કરનાર દ્રોપદીને પાંડવો દિલાસો હિતના વચન બોલ્યા શ્રીકૃષ્ણ કહેવા લાગ્યા—હે મહાભાગના યવારૂપ હે રાજનૂ અર્જુન ! હવે માફ વચન સાંભળો.

તમે આ પ્રશ્ન પૂર્વે ન બનેલો ક્યો છે માટે ઉત્તર કહેવા ઉત્સાહ પામતો નથી અર્જુન જગતમાં આ પ્રશ્ન ઋષિયોએ પણ ન ઘટાવી શકાય એવો ઘણો કુપો છે તમને મિત્રપણાથી અને ભક્તપણાથી કહું છું હે સારાવ્રત વાળા, પ્રશ્નનો ઉત્તર બહુ કઠિન છે, પણ અનુક્રમથી સાંભળો. ચૈત્ર વગેરે જે માસ, લવ, પક્ષ, ધડિયો, પોહર, રાત્રિ, ઋતુઓ, મૂહુર્તો એ અયનો, વર્ષ, યુગો, અને જે બીજા પરાર્ધ સૂધી કાલ, જે નદી, સમુદ્ર, ધુના, ફૂવા, વાવ, તળાવ, ઝરણાં, વેદ્યો, ઔષધ વૃક્ષો, વાંસ, ઝાડ, વનસ્પતિ, શહેર, ગામ, પર્વત અને મોટાં નગરો છે આ સઘળાં શરીર ધારણ કરનારાં પોતાના ગુણોથી મનાય છે, તેઓમાં કોઈ પણ પેહેલાં નહિં બનેલ અને સ્વામી વગરનો નથી અને પોતપોતાના અધિકાર દરજ્જામાં ફલ દેવાથી મનાય છે. પોતાના સ્વામિના સંગની મહત્તાથી, સૌભાગ્યથી સોભનૂર છે. કોઈ કાલે

અધિક માસ ઉત્પન્ન થયો. તેને સંઘળા લોકો મદદ વગરનો, નિંદિ
ય, મલરૂપપણાથી નહિં રપર્શ કરવા લાયક સારાં કર્મમાં નિંદવા
યોગ્ય અને સૂર્યની સંકાંતિથી રહિત આ, મલ (મેલો) માસ
અયોગ્ય છે એમ કહેવા લાગ્યા, લોકોથી આ બોલ સાંભળી ઉ-
દ્ધોગ વગરનો કાંતિથી રહિત દુઃખ યુક્ત બહુ ખેદ પામેલ અંતઃક-
રણવાળો ને જનું ચિંતામાં ખુડેલ એક મંત્ર છે એવો એ મરવાને
ચાહતો થયો પછી તે દુઃખ પામતાં હૃદયથી ધીરજ ધરી મારે
શરણુ આવ્યો. હે અર્જુન ! જ્યાં હું નિવાસ કરતો હતો તે
વૈકુંઠ લોકમાં આવ્યો. મંદિર આવ્યા પછી એણે મને દીઠો.
સમયે મને અમૂલ્ય રત્નજડિત સોનાનાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલ
જેમ એ પૃથ્વી ઉપર દંડની પેટ પગે પડ્યો. હે શાંત ! આંખો
માંથી આંસુઓને કહાડતો બે હાથ જોડી યત્નવાન થઇ ધીરજ
ધારણુ કરતાં ગગળો થઇ સૂત બોલ્યો-આટલું બોલી વદરીકાશ્રમના
પતિ, મહામુની નારાયણુ બંધ રહ્યા. અને તે સાંભળી ભક્ત વત્સલ
નારદ ફરીને પૂછવા લાગ્યા. નારદ બોલ્યા-જ્યાં જગત્તને અમય
આપનાર બ્રહ્મરૂપ, શ્રી કૃષ્ણ રહે છે, તે ભક્તિથી પ્રાપ્ત થાય એવા,
જગત્તાં પાપને હરનાર, યોગિયોએ પણ ન જઈ શકાય એવા
પૂર્ણ રૂપી નિર્મલ વિષ્ણુ લોકમાં એ પ્રમાણે જઈ તેમનાં ચરણુ
કમલને શરણુ થયેલો અધિક માસ શું બોલ્યો ? આ પ્રમાણે
બૃહન્નારદીયનાં પુરુષોત્તમ માહાત્મ્યમાં અધિક માસનું વૈકુંઠમાં પહોં-
ચતું એ નામનો ત્રીજો અધ્યાય પૂરો થયો ॥ ૩ ॥

અધ્યાય ૪ થી.

શ્રી નારાયણ બોલ્યા—હે નારદ અધિક માસે ભગવાનની અગાડી જે શુભ વચન કહ્યું તે લોકોનાં હિતની ઇચ્છાથી હું કહું છું માટે સાંભળો. અધિક માસ બોલ્યો—હે કૃપાના ભંડાર ! અતિ બલવાળાઓયે મલમાસ એવું માંડે નામ પાડી તિરસ્કાર કર્યો એથી હું અહીં આવ્યો છું અને દીન છું છતાં કેમ માંડે સંરક્ષણ કરતા નથી; દેવતાવાળાઓયે સારાં કામમાં ત્યાગેલ, નિષ્ણધીયા તો અને મલિન એવો હું તેને જોતાં છતાં આપનું ક્યાલુ પણ ક્યાં ગયું ? અને ઠોરપણું કેમ થયું ? હે દીનવત્સલ, ! જે રીતે સલ એવા કંસરૂપ અગ્નિવી વસુદેવજીની તથા ઉત્તમ સ્ત્રીની રક્ષા કરી, તે રીતે શરણુ આવ્યો છું તો પણ આજ મારી રક્ષા કેમ નથી કરતા તે કહો ? હે દીન વત્સલ ! જેમ પૂર્વે બલ દુઃશાસનનાં દુઃખથી દ્રૌપદીની રક્ષા કરી હતી તેમ આ શરણુ આવેલાની આજ કેમ રક્ષા કરતા નથી ? હે દીનવત્સલ ! જેવી રીતે આપે યમુનાનાં ઝેરી પાણીથી ગોવાલ તથા પશુઓની રક્ષા કરી હતી, તેવી રીતે આજ શરણુ આવ્યા છતાં માંડે કેમ પાલ ન કરતા નથી ? હે દીનવત્સલ ! જે રીતે દાવાગિથી પશુ, પશુને પાલનારા, અને તેઓની સ્ત્રીઓની રક્ષા કરી હતી તે રીતે આજ મારી શરણુ આવેલાની કેમ રક્ષા કરતા નથી ? હે દીનવત્સલ ! જે મુજબ આપે મગધ દેશના રાજા જરાસંધના બંદીખાનાથી રાજાઓની રક્ષા કરી હતી તે મુજબ મારી શરણુ આવ્યા છતાં આજ કેમ રક્ષા કરતા નથી ? હે દીનોની ઉપર બહાલ રાખનાર આપે જેમ ઝટ આવી ગ્રાહનાં મ્હોંમાંથી હાથીની રક્ષા કરી હતી, તેમ મારી શરણુ આવ્યા છતાં કેમ

આજ રક્ષા નથી કરતા ? નારાયણ બોલ્યા—આ રીતે બહુ રૂપ એવા કૃષ્ણને જણાવી આસુથી બરેલ મ્હોવાળો ધણી વગરનો જ ગત પતિની પાસે ઉભેલો મલમાસ ચૂપ રહ્યો.

તે વખતે તુરત કૃપાથી અતિ ભિંજાએલા, શ્રીહરિ પાસે ઉભેલા. દીન મુખવાળા, મલમાસને કહેવા લાગ્યા શ્રીહરિ બોલ્યા—હે વત્સ ! હાલ કેમ બહુજ દુઃખમાં હુએલા છો ? આપું મોટું શું દુઃખ તાર માનમાં છે ? મારે શરણે આવેલો ફરી શોક પામવા યોગ્ય નથી માટે હું તુને દુઃખમાં હુએલાને તારિશ, શોક ન કર અહિં આવવાથી મદદ દુઃખી અને પાપી પણ શોક પામતો નથી અને તું અહિં આવી શા માટે શોકચસ્ત મનવાળો છો ? શોક વગરનાં, જરા વગરના, નિલ આનંદથી સહિત મૃત્યુ રહિત, એવા વૈકુંઠને પામ્યા છતાં તું કેમ દુઃખી છે ? તને અહિં દુઃખિત બેઠ વૈકુંઠમાં વસનારાઓ અનિવિસ્મય પામ્યા છે, હે વત્સ ! તું શા સાઈ મરવા ઇચ્છાવાળો છો ? તે મને હમણાં કહે. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આ પ્રમાણે ભગવાનનું બોલવું સાંભળી બાર ને ધારણ કરનારો જેમ બાર રહિત થાય તેમ આસોચ્છાસથી યુક્ત મલમાસ કૃષ્ણ પ્રત્યે બોલ્યો અધિકમાસ કહેવા લાગો—હે ભગવાન ! આપે આકાશની પેઠે સઘળે ઠેકાણે જગતમાં વ્યાપી રહ્યા છો માટે સર્વમાં આપનું કશુંપણ અજાણ્યુ નથી.

આપ સર્વના સાક્ષી, ચરાચરમાં રહેલા, સર્વને જોનાર તથા વ્યાપક છો, એરણીની પેઠે વિકારનાં આપના સ્વરૂપમાં સઘળાં પ્રાણીયો નિયમથી રહ્યા છે. હે જંગતના નાય ! આપના વિના કશું પણ નથી. હે ભગવાન ! નિર્ભાગ્યપણાથી મારું દુઃખ આજો છો. તો પણ હે નાય ! છોડા વગરનું મારું અશ્વટ દુઃખ કહુ છું તેવું દુઃખ મેં કાઢવું પણ

જોયું નથી અને સાંભલ્યું પણ નથી. લવ, મુદૂર્ત, પક્ષ, માસ, દિવસ અને રાત્રિ તેઓ હમેશાં સ્વામિયોના અધિકારો સહિત નિર્ભયપણાથી સુખ પામે છે. મારું નામ નથી, મારો કોઈ ધણી નથી અને મને કોઈનો પણ આશ્રયો નથી. માટે ધણીવાળા સઘળાઓએ સારા કર્મથી મારો તિરસ્કાર કર્યો છે. આ આંધલો મલમાસ ખાળમાં પડે. એમ મારો આગ કરેલ છે. તેથી મરવા ચાહું છું; પણ હું જીવવા ચાહતો નથી. હે મહારાજા ! ખરાબ જીવન કરતાં મરવું ઉત્તમ છે. નિરંતર વળેલો કેમ સુધી શકે, આથી વધારે કહેવાનું બાકી કશું નથી. આપ દેવ તથા પુરાણોમાં પારકાનાં રૂપને ન સહન કરનાર, ઉપકાર જેને બહાલો છે એવા પુરૂષોમાં ઉત્તમ જગ જાહેર છે, માટે પોતાનો ધર્મ વિચારી જેમ ઇચ્છા હોય તેમ કરો. વારંવાર પામર માણસેં મોટા સમર્થને કહેવું બ્યાજખી નથી.

હું મરીશ, હું મરીશ, હું મરણ પામીશ, આ પ્રમાણે ધણી વાર કહી હે નારદ ! એ મલમાસ ચૂપ રહ્યો. ત્યાર પછી એકદમ શ્રી લક્ષ્મીના પતિ વિષ્ણુના પાસે પડ્યો, ત્યાં તેને પડેલો જોઈ સભા અતિ વિસ્મયવંત થઈ. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આ પ્રમાણે કહી જ્યારે અધિક માસ બંધ પડ્યો ત્યારે ધણી કૃપાના ભારથી ખેદ પામેલા શ્રીકૃષ્ણ ચંદ્રમાતી પેઠે તેને સુખ પ્રાપ્ત કરતાં મેઘનાગબીર સરખું રમણીય બોલ્યા. સૂત બોલ્યા હે વિપ્રો ! વેદની સમૃદ્ધિને આશ્રય કરનારા નારાયણનું છ પાપોના સમૂહ રૂપ સમુદ્રમાં વડવાગ્નિરૂપ, શુદ્ધ વચન સાંભળી અતિ રાજી થયેલા મનથી આદિ પુરૂષ વિષ્ણુનાં વચનો સાંભળવાને ઇચ્છતા મુનિ બોલ્યા. આ રીતે વૃહન્નારદીયનાં પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યમાં વિજિપ્તિ નામનો ચોથો અધ્યાય થયો. ॥૪૪॥

પાંચમે અધ્યાય.

નારણ પૂછવા લાગ્યા—હે તપતા ખજના રૂપ મહાભાગ, તેનું વચન સાંભળી વિષ્ણુએ પગની પાસે પડેલાં, અધિક માસને શુ કહ્યું ? શ્રીનારાયણ બોલ્યા—હે પાપથી રહિત મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ નારદ ! તમે મને સારી કથા પુછોછો માટે ધન્યછો વિષ્ણુએ જો કહ્યું તે કહેવું સાંભળો. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા—હે અર્જુન ! ત્યાં બનેલી બિના તમારી આગાડી કહુછું તે સાંભળો. તે વેળાએ વિષ્ણુએ કટાક્ષથી હુકમ કરેલો ગરૂડ પક્ષી પાંખથી તે મસ્છા પામેલા મામને વાયરો નાંખવા લાગ્યો. એથી ઉભો થયેલો, તે ફરીને પણ બોલ્યો હે પ્રભુ આ મને ગમતું નથી.

અધિક માસે કહ્યું—હે જગત્પતા બતાવનાર ! રક્ષા કરો ! રક્ષા કરો ! હે જગત્પતિ વિષ્ણુ ! મને પાળો. હે નાથ ! શરણુ આવ્યા છતાં મને કેમ ગણાકારતા નથી ? આ પ્રમાણે બોલી થરથર કંપતા તથા વારંવાર વલોપાત કરતા તે માસ પ્રત્યે વૈકુંઠમાં રહેનાર, ઇન્દ્રિયોના નિયંતા વિષ્ણુ બોલ્યા, વિષ્ણુએ કહ્યું—હે સ્વામિથી રહિત પુત્ર ! ઉભો થા. ઉભો થા, તાંડે સાંડે થશે, ખેદ ન કર, તાંડે દુઃખ મહાકષ્ટથી મટે એવું મને ભાસે છે. આ રીતે કહી જરાવાર તેનો ઉપાય મનમાં વિચારી પછી પૂરો નિશ્ચય કરી મધુ દૈત્યને મારનાર વિષ્ણુ વચન બોલ્યા શ્રીવિષ્ણુએ કહ્યું—હે વત્સ ! મારી સાથે યોગિને દુર્લભ એવા ગોલોકમાં ચાલ કે જ્યાં પુરૂષોમાં ઉત્તમ, સમર્થ, ગોપિયોનાં ટાળાંની વચમાં રહેલા, જે જુગ્મવાળા, મુરલીને ધારણ કરનાર, નવા મેઘધટાના સરખા સ્યાંમ, રાતાં કમલનાં સરખાં નેત્રવાળા, શરદ્

ઋતુની પૂર્ણિમાના ચત્રથી અધિક શોભિતા મ્હોંવાળા, કોડો કામ-
 દેવોની સુંદરતાને રમવાનાં સ્થળરૂપ, મનોહર, પીળાંવસ્ત્રને ધારણ
 કરનાર, વનમાલાથી શોભિત, સારાં રત્નોથી જડેલાં આભૂષણોવાળા.
 પ્રેમથી શોભનાર, ભક્તવત્સલ, ચંદનથી છંટાએલ સર્વ અંગવાળા,
 જોની છાતિમાં શ્રીવત્સનામનું ચિન્હ છે એવા, ચલકતા કૌસ્તુભ મ-
 હિથી શોભિત, સારાં રત્નોના સારથી રચેલ મુકુટવાળા, કુંડલોવડે
 ઉજ્જવલ, રત્નમય સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયેલ અને પાર્વદોષો
 વિટેલા, ભગવાન કૃષ્ણ રહે છે. તેજ પરબ્રહ્મ પુરાણ પુરુષોમાં ઉ-
 ત્તમ, સ્વેચ્છામય, સર્વનાં બીજરૂપ, સર્વનો આધાર ઉત્તમથી ઉત્તમ,
 ઇચ્છાથી રહિત, અતિપૂર્ણ પ્રભુ, માયાથીપર, નિર્ગુણ અને નિત્ય
 શરીરવાળા ઇશ્વર છે ત્યાં જઈએ એટલે શ્રીકૃષ્ણ તારૂં દુઃખ ભાંગશે,
 શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આવું કહી તેને હાથ ઉપદ્રવરી વિષ્ણુ ગોલો-
 કમાં પધાર્યા હે મુનિ ! પૂર્વે પ્રલય સમયે જે એક, અજ્ઞાનરૂપ ગાટ
 અંધકારને ટાળનાર, જ્ઞાનના માર્ગને પ્રકાશિત કરનાર, તેજ રૂપ,
 કોડો સૂર્યના જેવો, સત્ય, સખ્યાથી દહિત, અને સર્વના કારણ
 રૂપ હતો તે સ્વેચ્છાવાળા પ્રભુના અતિ સ્પષ્ટ, મ્હોંરાં તેજ રૂપ છે.
 તેની માંહેલી કોર મનને હરનારા ત્રણ લોક છે હે મુનિ ! તેની ઉ-
 પર બ્રહ્મની પેઠે હમેશાં રહેનારો ત્રણ કોડ યોજન લંબાઈવાળો,
 મંડલના આકારથી વિસ્તાર પામેલો, તેજસ્વરૂપ, અતિ મોટી રત્નની
 પૃથ્વીવાળો, ઉત્તમ, યોગિયોએ સ્વપ્નમાં પણ નહિ જોવાય એવો,
 વૈષ્ણવોએ જોવાય અને જવાય એવો ઇશ્વરે ઉપાયોથી ધારણ ક-
 રેલો, અકાશમાં રહેલ, ચાહવા યોગ્ય, મનની પીડા, રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા
 મરણ શોકતે બચથી રહિત, અને સારાં રત્નોથી અસંખ્ય મંદિરોથી
 શોભિત ગોલોક છે. તેની હેઠળ જમણી તથા ડાબી બાજુમાં તેના

સરખો અતિ મનોહર, વૈકુંઠ અને શિવલોક પચાસ કોડના વિસ્તારથી છે. કોડો યોજના વિસ્તાર પામેલો વૈકુંઠનાલોક મંડલના સરખા આકાર વાળો છે કે જ્યાં શોભિત પીતાંબરવાળા સુદર, શંખ, ચક્ર, ગદા ને કમલની શોભાથી યુક્ત ચાર ભુજવાળા, વૈષ્ણવો તથા જાંઝર અને કડીમેખલાના અવાજવાળા લક્ષ્મી જેથી સધળી સ્ત્રીઓરહે છે, ડાબી તરફ કોડો યોજના વિસ્તારો સૃષ્ટિમાં પ્રલેયથી શૂન્ય, પાર્વદોએ વિટેલો, શિવલોકછે. જ્યાં મહાભાગ્યવાન, જટાળૂટવાળા, બસ્મથી ભરેલ સર્વઅંગ વાળા, સર્પઅને જનોઈને ધારણ કરનારા, આઠમનાચંદ્ર સરખા કપાળપાળ, જેમના હાથ ત્રિશૂળ તથા પટ્ટીશ છે એવા, ગંગાને ધારણ કરનારા, ત્રણ નેત્રવાળા, જ્યથી શોભનારા સધળા ગણો વસે છે. ગોલોકની માંહે અતિ મનોહર અતિ આનંદ હમેશાં દેનાર, ઉત્તમ આનંદનું કારણ તેજ છે.

તેજ આનંદને ઉત્પન્ન કરનાર, ઉત્તમથી ઉત્તમ, નિરાકાર ને યોગિયો તેનું સદાકાળ જ્ઞાનરૂપ દષ્ટિવાળા યોગથી ધ્યાન કરે છે. તે તેજના મધ્યમાં અત્યંતમાં અત્યંત મનોહર નીલકમલની પાંખડી સરખું સ્થામ રૂપ, કમળના સરખાં રાતાં નેત્રવાળું, કોડો માણેકઠારી પુનેમના ચંદ્રોની શોભાથી અધિક શોભિત મુખવાળું, કોડો કામદેવોની સુંદરતાને રમવાનાં ઠેકાણું રૂપ, મનને હરનાર, જેની એ ભુજ છે, જેના હાથમાં મુરલી છે, જેના વસ્ત્રો પીળાં છે, જેની છાતિમાં શ્રીવત્સ ચિન્હ છે, એનું, મંદહાસ્ય સહિત, ચળકતા કૌસ્તુભમણિથી શોભિત, સારાં રતનોથી જડેલ મુકુટ અને કહાંઓથી ઉજવળ, રતનનાં સિંહાસન ઉપર રહેલ, તથા વનમાળાથી શોભિત રૂપ છે. તેજ પરબલ પૂર્ણ, શ્રીકૃષ્ણ એવા નામ

વાળા, સ્વેચ્છામય, સર્વના કારણરૂપ, સર્વના આધાર, ઉત્તમથી ઉત્તમ, કિશોર અવસ્થાવાળા, સદા ગોવાળના વેશને ધરનારા, બકતોની ઉપર મેહેરઆની કરનાર, બેગરબુ, વિકારથી રહિત, અતિ-પૂર્ણ, સમર્થ, રાસમંડપના વચમાં રહેલા, શાંત, રાસના નાયક, હરિ, મંગળરૂપ, મંગળને યોગ્ય, સર્વ કલ્યાણોના કલ્યાણ રૂપ, અતિ આનંદથી શોભિત, સત્ય, પડવાપણાથી રહિત, અવિનાશી, સધળા સિધ્ધોના અધિપતિ સમસ્ત સિદ્ધિચોક્કસ, સિદ્ધિને દેનાર, માયાથી શ્રેષ્ઠ, ઇશ્વર, નિર્ગુણ, નિત્ય શરીરવાળા, પ્રથમ પુરૂષ, ન જળાય એવા, ઈંદ્રરૂપ, ધણાઆયે સ્તુતિ કરેલાં, શાંત, શાંતિપરાયણ, સ્વતંત્ર, એક પરમાત્માના સ્વરૂપને શાંત વૈષ્ણવો ધ્યાન કરે છે. આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠરૂપને ધારણ કરનાર તે એકજ ભગવાન છે. શ્રીનારાયણ બોલ્યા આવું કહી ત્યાંથી વિષ્ણુ અધિકભાસની સાથે રજેગુણથી રહિત જનોએ વિંટાએલા ઉત્તમ ગોલોકમાં ગયા. સૂત બોલ્યા આ પ્રમાણે સત્કારને ગ્રહણ કરનારી વાણી કહી મુનિયોના પતિ નારાયણ મૌન પણે બિરાજ્યા. ત્યારે મુનિ નારદ મોટા આનંદથી આનંદના ખગ્ગનારૂપ કૃષ્ણની નવી કથા સાંભળવાની ઇચ્છાથી વચન બોલ્યા આવી રીતે બૃહન્નારદીય પુરાણના શ્રીનારાયણ ને નારદના સંવાદવાળા પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યમાં વિષ્ણુનું ગોલોકમાં જવું આ નામનો પાંચમો અધ્યાય થયો. ૫

અધ્યાય ૬ ઠો.

નારદ પૂછ્યું—હે પાપથી રહિત ! વેકુંઠના અધિપતિએ ગોલોકમાં જઈ શું કર્યું ? તે મને સાંભળવાની આહવા છે માટે

કૃપા કરી કહો શ્રીનારાયણ બોલ્યા—હે પાપથી રહિત નારદ ! ત્યાં જે થયું તે તમને કહું છું માટે સાંભળો. વિષ્ણુ અધિક માસની સંગાથે ગોક્ષોકમાં ગયા તેના વચ (વિષ્ણુએ) મળિમય થાંભલાઓથી અતિ શોભિત, તેજનાં સ્થાનરૂપ, મનને હરતાર વેગળેથી ભગવાનનું મંદિર જેયું તેના તેજથી નેત્રો પ્રિયાવાનેલીધે ધીરેથી નેત્ર ઉઘાડી એ વિષ્ણુ અધિક માસને પોતની પાછળ કરી ધીરે ધીરે હીંડવા લાગ્યા. આનંદ સહિત અધિક માસની સાથે મંદિરની હીડ નજીક પહોચવાથી ઉંભા થયેલાં દ્વારપાલોએ ચરણમાં વંદનકરાએલા વિષ્ણુ ધીરેથી ભગવાનના મંદિરમાં પેદા, તેની શોભાથી જેના નેત્ર હરાય-લછે એવા લક્ષ્મીના પતિ વિષ્ણુ ત્યાં જઈ ગોપિયોનાં ટાળાંની વચમાં રહેલા, રતનના સિંહાસન ઉપર બિરાળેલા, પુરૂષોમાં ઉત્તમ, શ્રી કૃષ્ણને તુરત પગે લાગ્યા અને બે હાથ જોડી આ પ્રમાણે બોલ્યા. શ્રી વિષ્ણુએ કહ્યું—ગુણોને ઉદ્દલંબન કરી રહેલા, ગોપોના ::પતિ, એકઅક્ષર, નહિ જણાય એવા, ઓછાશથી રહિત, જણાય એવા, ગોવાળના વેશને ધારણ કરનાર. કિશોર અવસ્થાવાળા, શાંત, ગોવાલણોના કાંત, મનોહર, નવામેધના જેમા સ્યામ, કોડો કામદેવના સરખા સુંદર, વૃદ્ધાવન વનના મધ્ય રાંસમંડલમાં રહેલા, શોભિત પીતામ્બર વાળા, શાંત, ત્રિભંગગથી સુંદર આકારવાળા, રાસનાં અધિપતિ, રાસની શોભામાં ઉત્સાહવાળા, બે ભુજવાળા, જેના હાથમાં મુરલી છે અને જેનાં વસ્ત્ર પીળાં છે એવા અવિનાશિ વિષ્ણુ (વ્યાપક) ને વંદન કરું.

આ પ્રમાણે કહી તેને નમન કરી તેના હુકમથી પાર્વદોએ સત્કાર કરેલા તે વૈકુંઠવાસી વિષ્ણુ ઉત્તમ સિંહાસન પર બિરાળ્યા. નારાયણ બોલ્યા—આં પ્રમાણે વિષ્ણુએ કરેલી સ્તુતિનો સવારમાં

ઉડી જે પાઠ કરે છે તેનાં પાપો નાશ પામે છે, નદારાં સ્વપ્ન સારૂ
 ફલ આપે છે, કૃષ્ણમાં પુત્ર તથા પૌત્રને વધારનારી ભક્તિ થાય છે
 અપકીર્તિ ક્ષય પામે છે, અને થોડા વખતમાં સત્કીર્તિ વધે છે. આસન
 ઉપર બિરાજેલા પછી વિષ્ણુ તે કૃષ્ણની પાસે થર થરતા તે મા-
 સને શ્રી કૃષ્ણનાં ચરણકમલમાં નમાવ્યો. તે વખતે શ્રી કૃષ્ણે પૂછ્યું
 આ કોણ છે ક્યાંથી અહિં આવ્યો છે અને શા માટે રૂવે છે ? ગોલોક-
 કમાં કોઈ પણ દુઃખ પામતો નથી ને ગોલોકમાં વસનારા સર્વે સદા
 આનંદમાં નિમગ્ની હોવાથી સ્વપ્નમાં પણ નદારા સંબંધવાળી દુષ્ટ
 વાત સાંભળતા નથી; માટે હે વિષ્ણુ ! નેત્રોમાંથી આંસુ કહાડતો
 આ કેમ મારી આગળ દુઃખિત રહેલો વારંવાર ધ્રુતે છે ? શ્રી
 નારાયણ બોલ્યા--નવા મેઘના મંડલના સરખી મનોહર, ગોલોકના
 નાથનું વચન સાંભળી વિષ્ણુ સિદ્ધાસન ઉપરથી ઉડી સત્રગું,
 મલમાસનું દુઃખ કહેવા લાગ્યા. વિષ્ણુએ કહ્યું--હે વૃદાવનના ચંદ્ર,
 હે મુરલીને ધારણ કરનાર શ્રી કૃષ્ણ, તમારી આગળ અધિક માસ-
 નું દુઃખ કહું છું તે સાંભળો આ ધણી વગરનો છે માટે એને લઈ
 હું અહિં આવ્યો છું આપ આના આકરા દુઃખ રૂપિ વનના અગ્નિ
 ને દુર કરો. આ સુર્યની શંક્રતિથી રહિત, અધિક માસ છે. વળી
 આ, નિપણી માતા મેલો અને સદા સારાં કર્મમાં ના લાયક મહિ-
 નામાં સ્નાન કરવું નહિ, આ પ્રમાણે સ્વામિના ગર્વવાલા સત્રગાં,
 વનસ્પતિ વેલ્યો વગેરે, બાર માસ કલા, કાળટા લવ વગેરે, અયન
 તથા બપોએ તિરસ્કાર કરાયેલો છે. આવા. દુઃખરૂપ અગ્નિથીજ
 બળેલો આ મારવાને તયાર થયો, પછી બીજા દયા હુઓએ મોક-
 ભરવાને તૈયાર થયો પછી બીજા દયાળુઓએ મોકલેલો મારી પાસે
 આવ્યો. હે ઇંદ્રિયોના અધિપતિ ! શરણુની ઇચ્છાથી થરથર કંપતો

વારેવારે રોતો, સવળું આડય વગરનું દુઃખ જણાવવા લાગ્યો આનું માટું દુઃખ આપના ઇવના નિવારણ થાય એવું નથી.

આશરા વગરનાને હાથ ઉપર કરી આપની પાસે આવ્યો છું. આપ પારકાનું દુઃખ ખમી શકતા નથી આવું વેદને જાણનારાઓ કહે છે માટે આને કૃપાથી અભય અને સુખી કરો. હે જગત્તા નાથ ! આપનાં ચરણકમળને પામેલો શોક કરતો નથી આવું વેદને જાણનારાનું વચન કેમ ખોટું થાય ? મારે માટે પણ આના દુઃખનું નિવારણ કરવું જોઈએ. હું સધળું છોડીને આવ્યો છું. માટે માફ આવવું સદ્વલ કરો. ક્યારે પણ પ્રભુની નજીકમાં વારંવાર જોડ્યા કરવું નહિ આવું હમે શાં નીતિમાં કુશલ, મોટી બુદ્ધિવાળાઓ કહે છે માટે વધારે કહેતો નથી. આ રીતે સર્વાત્મા કૃષ્ણને જણાવી બે હાથ જોડનારા વિષ્ણુ તેનું મુખકમલ જોતાં ભગવાનની પાસે ઉભા રહ્યા. ઋષિયો જોડ્યા હે સત્ ! હે સત્ ! તમે મોટું દાન કરનાર છો કે જેનાં મુખથી આ મે સેવવા યોગ્ય, વિષ્ણુની લીલાની કથા રૂપ અમૃતને પિયે છિયે માટે ઘણા વર્ષો સુધી જીવો. હે સત્ ! જોડોકમાં વસનારાએ શું કહ્યું ? તથા શું કયું એ કહો કેમકે વિષ્ણુ ને શ્રીકૃષ્ણનો સંવાદ સર્વ લોકનું ભલું કરનારો હોય છે. હે સત્ ! બ્રહ્માના પુત્ર નારદે ઋષિઓમાં મુખ્ય એવા નારાયણને શું પૂછ્યું તે હવે કહો, તે નારદ મોટા, ભગવદ્ગત અને તપ કરનારા નારાયણનાં શરીર રૂપ છે માટે તેણે પૂછેલું વચન ઉત્તમ આપધ રૂપ હશે. આ પ્રમાણે બૃહનારદી યપુરાણનાં પુરુષોત્તમનાં માહાત્મ્યમાં શ્રીનારાયણ ને નારદના સંવાદ વિષે પુરુષોત્તમ વિગતિ નામનો છંદો અધ્યાય થયો. ॥ ૬ ॥

અધ્યાય ૭ મો.

સૂત બોલ્યા-હે તપોધન ! તમોએ જે પ્રશ્ન કર્યો તે તુરત જનારા નારદે ક્યો હતો અને જે ઉત્તર ઈશ્વર નારાયણે કહ્યો હતો તે કહું છું. નારદે પૂછ્યું-હે બદરીકાશ્રમનું અધિપતિ ! જ્યારે વિષ્ણુ બ્રહ્માનું અપાર બ્રહ્માનું દુઃખ જણાવી મૌન રહ્યા ત્યારે શ્રેષ્ઠ પુરુષોત્તમે શું કર્યું ? તે હવે કહો. શ્રી નારાયણે કહ્યું-હે વત્સ નારદ ! હમેશાં આસ્તક, સાંભળ્યાને ચાહનાર, અને કપટથી રહિત સારા ભક્તને કહેવું જોઈએ માટે ગોલોકના પતિએ વિષ્ણુને જે કહ્યું તે છાનું છે તે છતાં પણ કહું છું. આ સારી કીર્તિને, પુણ્યને, યજ્ઞને, સારા પુત્રને દેનાર, રાજાઓની વંશ વૃદ્ધિ કરનાર, દરીદ્રપણાને ટાલવામાં દાવાશિરપ, અને મોટાં પુણ્યવાળાઓએ અનન્ય ભક્તિથી સાંભળવા તથા કરવા યોગ્ય છે. શ્રી પુરુષોત્તમ બોલ્યા હે વિષ્ણુ ! આપ મલમાસને હાથમાં ધરી જે અહિં પધાર્યા તે માફ કર્યું, આથી જગતમાં કીર્તિ પામશે, આપે જે જીવને અંગીકાર કર્યો છે તે મેં પણ કર્યો છે, આથી આને સર્વના ઉપર ગુણો, કીર્તિ, મહિમા છ એશ્વર્ય, પરાક્રમો, ભક્તોના વરદાન, અને બ્રાહ્મણાણુ મારા ગુણોથી મારી બરાબર કંઈ છું. જે રીતે હું આ ગુણોથી જગતમાં પુરુષોત્તમ પ્રસિદ્ધ છું તે રીતે આ પણ લોકોમાં પુરુષોત્તમ નામથી પ્રસિદ્ધ થશે. હે મધુદૈત્યને મારનાર વિષ્ણુ ! મારામાં જે ગુણો છે તે બધાએ મેં આને અર્પણ કર્યો છે.

લોક તથા વેદમાં માફ પુરુષોત્તમ નામ પ્રસિદ્ધ છે તે પણ આપની પ્રસન્નતા માટે મેં આને આપ્યું છે અને હુંજ આનો સ્વામી થયો છું. આનાં નામથી તમામ જગત પાવન

થશે, આ માસ મારી સમાનતા પામવાથી માસોનો અધિ-
 પતિ થશે. વળી વિશ્વમાં પૂજવા, નમવા યોગ્ય અને સ-
 ધના પૂજનારાઓનાં દુઃખ તથા દરિદ્રતાને ખંડનાર થશે.
 મહિનાઓ સકામ અને મેં આને નિષ્કામ કર્યો છે એટલુંજ નહિ
 પણ મેં મારી ખરોખર, ઊર્વ લોકોના મોક્ષને આપનાર કર્યો છે.
 કામનાથી રહિત અથવા સર્વ કામનાવાળો જે આધક માસને પૂજ
 શે તે કર્મોને બાળી નિઃસંદેહજ પામશે. હે ધ્વજઉપર ગરડને ધા-
 રણ કરનાર વિષ્ણુ ! જે માટે મહા ભાગ્યવાન યતિયો, બ્રહ્મચારિ-
 યો, અને મહાત્માઓ, અન્ન છોડી ફલ ને પાંદડાં બર રહી તપ કરે
 છે. વળી વર્ષાઋતુમાં તમામ આશ્રયથી રહિત ખીજા કામ ક્રોધને
 તથા ઇંદ્રિયોને છતિ ટાઢ તડકાને સહન કરી યત્ન કરે છે તે પણ
 મારા તે અવિનાશી, ઉત્તમ પદને પામી શકતા નથી. પુરુષોત્તમનો
 ભક્ત તે મહિના માત્રમાં અનાયાસે ઘડપણ અને મૃત્યુથી રહિત,
 તે પદને પામે છે. આ પુરુષોત્તમ માસ સર્વ સાધનોથી શ્રેષ્ઠ અને
 સર્વ કામનાઓના અર્થની સિદ્ધિને આપનાર છે માટે સેવવો. જે
 રીતે હજારો બેડેલી જમીનમાં વાવેલાં બી કોડોં ઘણાં વધે છે તે
 રીતે મારા પુરુષોત્તમ માસમાં કરેલું પુણ્ય કોડ ઘણું વધે છે. કેટ-
 લાએક ચોમાસમાં યજ્ઞ ણ વડેથી સ્વર્ગને પામે છે અને ત્યાં બ-
 નેલા મુખને મેળવી પાછા પ્રાથ્વતલમાં આવે છે, પણ જે આદરથી
 વિધિ પ્રમાણે પુરુષોત્તમને સેવન કરે છે તે પોતાના કુલને તાની સં-
 દેહ વિના મનેજ પામે છે. મને પામેલો માણસ આ સંસારમાં મૃ-
 ત્યુના ભયથી આકુલ, મનની પીઠા, રોગ અને ઘડપણથી જ-મને
 ફરી પામતો નથી. જેને પામી પાછો આવતો નથી તે, માફ ઉત્તમ
 ધામ છે. આવું સત્ય વેદનું વચન છે, તે કેમ મિથ્યા થાય ? આ

માસનો સ્વામી હું છું અને મેંજ આની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. પુરુષોત્તમ એવું માંડું નામ છે તે પણ મેં આને બદલ્યું છે. માટે આના બકતોની રાત દિવસ મને ચિંતા છે અને મારે જે સધળી તેના બકતોની મન કામના પૂર્ણ કરવી છે. ક્યારેક મારા બકતોનો અપરાધ ગણાય છે; પણ પુરુષોત્તમના બકતોનો અપરાધ ક્યારેપણ ગણાતો નથી. હે વિષ્ણુ ! મારી આરાધનાથી મારા બકતોની આરાધના મને વ્હાલી છે. કોઈ વેળાએ મારા બકતની કામના દેવામાં હું ઠીલ કરું છું,

પણ મારા માસમાં બકતોની કામનાને દેવામાં ક્યારે પણ હું વાર લગાડનાર નથી. કેમકે જે મારા માસના બકતો છે તે મને અલંબિત વ્હાલા છે આ મહિનામાં જે અતિ મૂર્ખ જનો જપ દાન સત્કર્મ ને સ્નાનથી રહિત, અને દેવ તીર્થ તથા બ્રાહ્મણોનો દ્રેષ કરનારા છે તેઓ દુર્ભાગ્ય વાળા, દુષ્ટને ખીજનાં ભાગ્ય હપર જીવનારા થાય છે તેઓને કોઈ વખતે સ્વપ્નમાં પણ સસલાતાં શિગડાંની પેઠે સુખ નથી. જે મુરખ જનો, મારા વ્હાલા મલમાસનો તિરસ્કાર કરશે અને જેઓ ધર્મ આચરશે નહિ. તેઓ હમેશાં વસનારા થશે. જેઓ ત્રિજે ત્રિજે વર્ષે પુરુષોત્તમ માસને પામી ધર્મ કરશે નહિ તેઓ કુનીપાક નરકમાં પડશે. વળી આ લોકમાં દુઃખરૂપિ વનના અગ્નિમાં મહામૂર્ખ જનો પુત્ર, પૌત્ર અને સ્ત્રીથી થયેલાં મોટાં દુઃખને પામશે જેઓનો અજાણતાં શ્રી માન અતિ પુણ્યરૂપ, મારો પુરુષોત્તમ માસજય તેઓ શી રીતે સુખથી વધી શકે ? સારાં ભાગ્યવાળા જે સ્ત્રીઓ પુત્રનાં સુખ તથા સૌભાગ્ય માટે પુરુષોત્તમ માસમાં સ્નાન, દાન અને પૂજા વગેરે

કરશે તેઓને હું સૌભાગ્ય, સંપત્તિ, સુખ અને પુત્ર આપીશ, જે
 સ્ત્રીઓનો મારા નામવાળો પુરુષોત્તમ માસ નકામા જશે તેઓને
 હું અનુકૂળ નહિ રહું, ધણીનું સુખ નહિ થાય, અને ભાઈ, પુત્ર
 તથા ધનનું સુખ સ્વપ્નમાં પણ દુર્લભ થશે. માટે સઘળાઓએ
 સંપૂર્ણ મનથી સ્નાન પુજા ને જપ વગેરે વિશેષે કરીને અને દાન
 શક્તિને અનુસરિ કરવું. જે આ પુરુષોત્તમ મહિનામાં ભક્તિથી
 મારી પૂજા કરશે તે ધન તથા પુત્રના મુખને ભોગવ્યા પછી ગોલો
 ક્રમાં વાસ કરનાર થશે. સઘળા મહિનાઓમાં આને ઉત્તમ કળ્યો
 છે માટે મારી આત્રાથી સર્વ જનો મારા માસને પૂજશે. આ
 કારણથી હેલક્ષ્મીનાપતિ વિષ્ણુ ! આપ અધિકમાસની શ્રીકર છો-
 ડી આ પુરુષોત્તમને લઈ જેની તુલના નથી એવા વૈકુંઠમાં શ્રી
 નારાયણ બોધ્યા-આવું રસિક કૃષ્ણનું વચન સાંભળી વિષ્ણુ બહુ-
 જ આનંદથી એ માસને લઈ નવા મેઘના સરખી કતિવાળા
 દેવને પ્રણામ કરી જટ ગરુડઉપર બેસી પોતાને સ્થાનકે પધાર્યા. આ
 રીતે બૃહન્નારદીય પુરાણમાં પુરુષોત્તમમાહાત્મ્યના નારાયણને નારદના
 સવાદમાં અધિકમાસ એશ્વર્ય મળ્યું આ નામનો સાતમો
 અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૭

અધ્યાય ૮ મો.

મૂળ બોધ્યા--હે લપરંપિ ધનવાળાઓ વિષ્ણુને શ્રી કૃષ્ણને
 સંવાદ સાંભળી પ્રસન્ન મનવાળા નારદે ફરીને પણ પ્રશ્ન કળ્યો ના-
 રદ પૂછવા લાગ્યા--હે પ્રભુ ! જ્યારે રક્ષિમણીનાપતિ વિષ્ણુ વૈકુંઠમાં
 સીધાવ્યા ત્યારે તે પછી શું થયું ? તે અને આદિ પુરુષ અર્જુન

અને શ્રી કૃષ્ણનું સર્વ લોકોનું સદા હિતકારી વૃત્તાંત કહેા. આવું
પૂજવાથી હર્ષ પામેલા મોટું જગતને આનંદ આપનારું વૃત્તાંત એને
કહેવા લાગ્યા શ્રી નારાયણ બ્રહ્મા-હે નારદ ! રૂઝિમણીના નાથ વિષ્ણુ
ગોબોક વાસિને મળ્યા પછી આનંદથી સિધાવ્યા વૈકુંઠમાં અને ત્યાં
જઈ તે અધિક માસને પણ પાસે વસાવ્યો જ્યારે ત્યાં તે નિવાસ-
ને પામ્યો ત્યારે તે સુખી થયો તથા માસનેા અધિપતિ બનવાથી
વિષ્ણુની સાથે રમવા લાગ્યો.

માયા ઉપર પ્યાર રાખનારા પ્રભુ એવા વિષ્ણુ મલમાસને
જ્યારે માસોમાં સર્વોત્તમ કરી મનથી પ્રસન્ન થયા. હે મુનિ !
એ પછી યુષ્ઠિર તથા દ્રૌપદીને કૃપાથી જ્ઞેતાં ભક્ત-
વત્સલ ભગવાન, કૃષ્ણે અર્જુનને આ વચન કહ્યું શ્રી કૃષ્ણ
બ્રહ્મા-હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હું એમ જાણું છું કે તપોવનમાં
આવવાથી દુઃખમાં દબેલા તમોએ પુરૂષોત્તમનેા આદર કર્યો નથી.
વૃંદાવનના ચંદ્રરૂપ કૃષ્ણનેા વહાલો પુરૂષોત્તમ માસ વનમાં રહેતાં
તમારી પ્રસન્નતાથી ગયો; પણ ભય તથા દ્રેષવાળા તમોએ બીજમ,
દ્રૌણ અને કર્ણથી ભયભીત મન હોવાથી તેને ઝોળખ્યો નહિ
દ્રૌપદીન વ્યાસથી પ્રાપ્તયેલી વિધાની આરાધનમાં તમર તથા યુદ્ધ-
માં શોભનાર અર્જુનઘ્નદ્રોહપર્વતપ્રત્યે ગયો ત્યારે તેના નિયોગથી
કલેશપામતાં તમોએ પુરૂષોત્તમને જાણ્યો નહિ પણ હવે શું કરિશ-
કાય ! માટે અદૃષ્ટનેા આશ્રય કરો.

જેવું પુરૂષોત્તમ જાગ્ય હોય છે તેવું હમેશાં, જાણે છે,
અદૃષ્ટથી થયેલું ફલ જરૂર ભોગવવું પડે છે. મનુષ્યોએ અદ-
૨૪ થી સુખ, દુઃખ, ભય અને કલ્યાણ પ્રાપ્તી યાય છે

માટે તમે પણ હાલ અટકમાં આસ્થા રાખી સદા સ્થિતિ કરો. વળી હે મહારાજ ! બીજું પણ તમારા દુઃખનું કારણ ઇતિહાસ સહિત કહું છું, તે મારાં સુખથી સાંભળો શ્રી કૃષ્ણ બોલ્યા-આ મહાભાગ્યવશાળી દ્રૌપદી પૂર્વજન્મમાં મેઘાવિ નામના શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ થી સારા મધ્યભાગવાળી સુંદર પુત્રી જન્મી હતી, હે રાજા તે કેટલોક વખત જતાં રૂપને સોદર્યથી શોભિત, નેત્રના કટાક્ષથી શોભનારી દશ વર્ષની થઇ. ચતુરતાના ગુણોથી સંપન્ન, ચતુર એવી ગુણસુંદરી પિતાને એકજ પુત્રી હતી તેથી બહુ બહાલી હોવાને લીધે પુત્રની પેઠે હમેશાં લાડ લડાવતાં ક્યારેપણ ઠબકા અપાતી નહતી વળી સાહિત્ય શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ અને નીતિમાં પણ નિપુણ હતી. તેની માતા પહેલાં સ્વર્ગમાં જવાથી પિતાએ હર્ષથી તેને પોષી હતી. તે બાળિકા પાસે રહેનારી સખીયોનું સુખ જોઈ તે વખતે પુત્ર તથા પાત્રનાં સુખની ચાહતાથી મને આવું ક્યારે સુખ થશે એમ વિચારવા લાગી. શું કરવાથી ને શું જાણવાથી મને ગુણને ભાગ્યના ખમ્મનારૂપ પતિ સુખને આપનાર પ્રાપ્ત થાય અને તેના વડે મને ક્યારે સારા પુત્રો થાય ! આવો પૂર્વે ભાગ્યે ભાંગી નાખેલો મને રથ કરવા લાગી. હું કયા દેવાના અધિપતિને સેવું, કિંવા કયા મુનિની પાસે રહું, અથવા કયા તીર્થનો આશ્રય કરું, માફ ભાગ્ય કેમ મુર્ખ ગયું કે કોઈપણ સ્વામી ચાહતો નથી.

અહો પંડિતજ્ઞતાં પણ પિતા મારા ભાગ્યને વશ હોવાથી મૂર્ખ છે કે જોણે વિવાહનો વખત આવ્યા છતાં મને સમાન વરને આપી નથી. સખીયોના ટોળામાં અધ્યક્ષ એવી કુમારી હું દુઃખથી પીગાઉ છું, જે રીતે મારી સખીયોનો સમુદાય સ્વામિના સુખને જાણનાર છે તે રીતે હું નથી. મારી ભાગ્યવાળી માતા કેમ પેહેલેથી મરી ગઇ ? આ

પ્રમાણે ચિંતાથી આકુલ બનેલી ગાળકી મનોરથરૂપિ મહાસાગરમાંના મોહ રૂપિ જળમાં ડુબતાં શોક ને મોહરૂપ મોજાઓથી પીડાતી હતી. ઋષિરાજ હતો એ મેધાવી પૃથ્વી ઉપર કન્યાને દેવાનાં કારણથી સમાન વરને શોધવા ફરતો હતો, પણ તેના સરખો વર નહિ મળવાથી નિરાશ થયો. પુત્રીનાં અને પોતાનાં ભાગ્યથી સંકટરૂપિ પાંજરું ભાંગવાને લીધે ભાગ્યને યોગે તેને તીવ્ર, બચંકર તાવ આવવા લાગ્યો. ફરકતાં સર્વ અંગોમાં જુદી પડી રહેલી તાપની જ્વાળાથી આકુલ આસોઝાસથી યુક્ત, મોટી દારૂ ભૂચ્છાથી કેળા ખાતો અને અત્યંત દારૂ પીવાથી ઉત્તમ બનેલાની પેઠે પૃથ્વી ઉપર પડતો ઘેર આવતાંજ તે પૃથ્વી તજે પડ્યો. જેટલી વારમાં બયથી વિબ્હલ થયેલી પુત્રી, પિતાની પાસે આવી તેટલી વારમાં આહાણુ તેને યાદ કરતો મરવાની વિચારણા કરવા લાગ્યો.

થનારા અર્થ કામના બજેથી કન્યાદાનના પ્રસંગથી થયેલા મહોત્સવથી રહિત હોવાને લીધે એકદમ તેને કંપ થયો. પછી પૂર્વના ગૃહસ્થપણમાં કરેલા ધર્મના પરિશ્રમથી સંસારની વાસનાને તજીદે તેણે વિષ્ણુના ચરણારવિંદમાં ચિત્ત લગાડ્યું. મેધાવી તુરત કમળની પાંસડી સરખા શ્યામ, ત્રિભંગથી સુંદર આ કારવાળા, પુરુષોત્તમ એવા શ્રી વિષ્ણુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. હે રાસના અધિપતિ ! રાધાના પતિ ! અતિ બચંકર હાથરૂપિ દંડથી દેવતાઓના શત્રુઓને દૂર ફેંકનાર ! અતિ ઉચ્ચ દાવાનલતુ પાન કરનાર ! કુમારિકાઓએ ઉતારેલાં વસ્ત્રોને હરનાર ! ગોપના ઇન્દ્ર ! દુબળે હરનાર ! મુર દૈત્યના શત્રુ ! રાધાના નાથ ! જેના ઉદર ઉપર દામ રહેલ છે એવા, અને દીનોના નાથ, ઠે શ્રીકૃષ્ણ ! ઇન્દ્રિયોના અધિપતિ એવા આપને વારંવાર પગે લાગુ છું, માટે સંસારરૂપિ

સમુદ્રમાં ડુબતાં મને ખચાવો. આવું દૂરથી મુનિનું બોલવું સાંભળી
 ઝટ ભગવાનના દૂત વિષ્ણુના લોકથી આવ્યા અને તે પછી મરેલા
 મુનિને હાથમાં લઈ ધર્શનનાં ચરણકમળ હજૂર ગયા. પ્રાણને ઉડી
 જતા જોઈ 'હાય હાય' એમ તે પુત્રી રોવા લાગી. પિતાના દેહ
 ને જોળામાં લઈ બહુ દુઃખ પામતાં વિલાપ કરવા માંડી. તે બાળ-
 કી તો ટીટોડીની પેઠે ઘણી વાર વિલાપ કરી અતિ કષ્ટ વડે વિ-
 વહલ બની જીવતાને કહે તેમ પિતા પ્રત્યે બોલી. બાલાએ કહેવા
 માંડ્યું—હે દુપાના સમુદ્ર અને પુત્રીને આનંદ દેનારા પિતા ! આવ
 કોના જોળામાં મને રાખી વિષ્ણુ ધામમાં ગયા છો ? હે બાપ ! કા-
 ણુ મને પિતા વગરની હોવાથી સંભાળજો, મારે ભાઈ નથી, મારે
 તપસ્વી મા પણ નથી. હે તાત ! કોણુ હવે

જમાડવામાં અને વસ્ત્ર ઓઢાડવામાં મારી શીકર કરશે ? હે મુનિએ
 ! તમારા મનુષ્યો વગરના અરણ્યના સરખા શન્ય તથા વેદના
 અવાજ વગરના આશ્રમમાં હું કેમ રહી શકું ! માટે હવે મરી જ
 ઇશ. મારે જીવવાની શી જરૂર છે ? હે દીકરી ઉપર રનેહ રાખ-
 નાર ! તપના ખગ્નતા રૂપ હે પિતા ! વિવાહ વિધિ કર્યા વગરજ
 ક્યાં ગયા છો; માટે હે તાત ! આંહિ આવો.

હે તાત ! હમણાં ઘણી વારથી મુતા છો નાટે ઉભા થાઓ, ડિભા
 થાઓ કેમ ચૂપ રહ્યા છો ! અમૃતના સરખી વાણી બોલો. આવું
 કહી આસુ બાલકી વારંવાર વિલાપ કરવા લાગી, અને ટીટોડીના સરખી
 અતિ દુઃખપામેલી પીડવાળી તે છુટે મ્હોડેથી રોવા લાગી. તે પુત્રીનું રોવું
 સાંભળી તે વનમાં વસનારા તપસ્વિ બ્રાહ્મણો આ તપોવનમાં કોણુ
 અલંત દયા ઉપજાવે એવું રૂવે છે ? એમ ધારી દ્રીથી મેધાવિન્ન

પિની પુત્રીના શબ્દનો નિશ્ચય કરી ઉતાવળ સહિત, હાહાકાર કરતા ત્યાં આવ્યા. આવીને સધળાઓએ પુત્રીના ખોળામાં રહેલા મરેલ મુનિને જોયા ત્યારે વનમાં રહેનારા તમામ મુનિયો રોવા લાગ્યા. તેઓએ પુત્રીના ખોળામાંથી મડદને રમશાનમાં શિવની નજીક લઈ જઈ આં તે કરવાના યત્નના વિધિથી લાકડાં ખડકીને બાળ્યું. બાળીને આવ્યા પછી કન્યાને દીલાસો દઈ તે સધળાઓ પોતાને ઘેર ગયા અને કન્યાએ ધૈર્ય ધરી શક્તિ પ્રમાણે કારજ કર્યું. આ પ્રમાણે પિતાની પરલોક સંબંધિ દેહની પાછળ કરવાની ક્રિયા પુરી કરી પુત્રીએ વનમાં નિવાસ કર્યો, કે દાંડેલી કેળ સરખી તે કામળ બાળકી વાછડાના મરવાથી જેવી ગાય નિસ્તેજ થઈ જાય, તેવી પિતાથી થયેલા દુઃખરૂપ વનના અગ્નિથી બળેલી પીડા પામતી હતી. આ પ્રમાણે બૃહન્નારદીય પુરાણનાં પુરુષોત્તમ માહાત્મ્યમાં શ્રીનારાયણને નારદના સંવાદ વિષે કુમારી વિલાપ નામનો આઠમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૮

અધ્યાય ૯ મો.

સૂત બોલ્યા—ત્યાર પછી નારદ મુનિએ તેને મેધાવિ નામના ઋષ્ટ બ્રાહ્મણની પુત્રીનું વૃત્તાંત પૂછ્યું હે મુનિ ! મુનિની પુત્રીએ તે તથોવનમાં શું કર્યું અને કયા ઉત્તમ મુનિયે તેનું પાણી ગ્રહણ કર્યું ? શ્રી નારાયણ બોલ્યા—પોતાના પિતાને યાદ કરીને વારેવારે શોક કરતાં ને ત્યાં વસતાં તેનો કેટલોક વખત ગયો. ટોળામાંથી જીડી પડેલી મૃગલીની પેઠે એકલી શૂન્ય ઘરમાં બેઠેલી, આંસુઓના પ્રવાહથી પૂર્ણ નેત્રાવાળી, બલતાં હૃદયકમળ વાળી કંડીયામાં રહેલી સર્પિણીના સરખી નિઃશ્વાસ નાંખવામાં તત્પર, દીન, વિચારતાં દુઃખ

પાર નહિ જોતી, પાતલા પેટવાળા તે કન્યાની પાસે ભવિષ્યનાં
બળે મોકલેલા, સમર્થ, એવા ક્રોધી મુનિ જોતી મેળે તે વનમાં આ
વ્યા. જેની દૃષ્ટિ માત્રથી સો યજ્ઞ કરનારો ઈંદ્ર પણ ત્રાસ પામે. જ
ણે સાક્ષાત્ સદાશિવ હોય તેમ જટાથી ઢંકાએલા છે. હે રુદ્રાન્દ્ર!
તમારી આ માતાને અતિ પૂજા કરવાથી ઘણાજ રાજી થઈ દેવતા
ઓને આકર્ષણ કરનારી વિદ્યા (મંત્ર) આપી હતી. કૃષ્ણ કહે છે
હે પૃથ્વીના પાલનાર રાજા ! (અને નારાયણ કહે છે હે નારદ !)
જેને સર્વ દેવતાઓ નમે છે એવો હું છું તેને પણ સાક્ષાત્ રૂક્મિ
ણી સાથે રથમાં જોડ્યો હતો જ્યારે બેઓએ માર્ગમાં દુર્વાસાથી
યુક્ત રથ ચલાવ્યો ત્યારે અતિ તરશથી તાલવું અને હોડરૂપ પડી-
યો મુકાવાને લીધે પૂર્વે જેની ખાંધ ઉપર ઘોસાઈ રહેલું હતું એવાં
એ રૂક્મિણીએ પાણી પીવાની મરજી મને જણાવી. પ્રિયાના પ્રેમ-
થી ભિંજતાં ને ચાલતાંજ પગના આગલ્યા ભાગથી પૃથ્વીતલને
દાવી ભાગવતી ગંગાને પેદા કરી. હે મહારાજ ! તે ઉંચે ગતિ-ક
રનાર બની તેટલાંજ પાણીથી ઉગ્ર, રૂક્મિણીની તૃપ્તિને મટાડનાર
થઈ. તે જોઈ તેજ ક્ષણે થયેલા ક્રોધથી બલતા હોય તેમ પ્રલયના
અગ્નિની પેઠે ઉભા થયેલા, એધિ મુનિએ શાપ આપ્યો.

અહો શ્રી કૃષ્ણા જેથી તમને રૂક્મિણી સદા અલંકૃત હોવા છે તેથી
પ્રિયાના પ્રેમ વડે ભિંજતા તમે માફ અપમાન કરી પોતાની મોટાઈ
બતાવતાં પાણી પાતું, માટે તે સ્ત્રી પુરુષનો જરૂરિયોગ યશે. આ
પ્રમાણે હે યુધિષ્ઠિર ! જેણે મને શાપ આપ્યો હતો તેજ મુનિઓ-
માં જોઈ સાક્ષાત્ રૂદ્રના અંશથી પેદા થયેલ જાણે ખીજા કાલ રૂદ્ર
હોય તેમ રહેલા, અત્રિઋષિના ઉગ્રતપ રૂપિ કન્યવૃક્ષના દેવતાઈ રૂ-

લરૂપ, પતિવ્રતાઓનાં મસ્તકના રત્નરૂપ અનસૂયાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલા, જાણે શરીરને ધારણ કરનાર તપ હોય તેમ દુર્વાસા નામે ધારણ યુક્ત પુદ્ધિવાળા અનેક તીર્થોના જલથી બિંબાબેલ જટાથી શોભિત સારા મસ્તકવાળા મુનિ હતા તેને આવતા દેખી કુમારિકા શોકરૂપિ સમુદ્રથી બહાર નિકળી ઉભી થઈ. ધીરજથી મુનિના ચરણોમાં માથુ નમાવી. જે રીતે જનકની પુત્રી સીતા વાલ્મિકીને લાવી હતી તે રીતે પોતાના આશ્રમમાં લાવી બાલકી અર્ધ પગ ધોવાનાં જલ, જુદી જુદી જાતનાં વનનાં ફલ અને દુષોથી તથા સ્વગત પ્રજાથી આદર સહિત મુનિનો સત્કાર કરવા લાગી. પછી હે રાજન્ ! મુનિને કન્યા વિનય સહિત બોલી બાલકીએ કહ્યું—હે મહાભાગ અત્રિ ઋષિના ગોત્રમાં સૂર્ય રૂપ ! આપને નમસ્કાર થાઓ. હે સન્નજન ! હું દુર્ભાગ્યવાળી છું છતાં મારા આશ્રમમાં ક્યાંથી પધારતું થયું, હે મુનિ ! આપના પધારવાથી મારા ભાગ્યનો ઉદય થયો અથવા મારા પિતાના પુણ્યોના પ્રવાહે પ્રેરણા કરવાથી મુનિયોના શ્રેષ્ઠ એવા આપ મારી સંભાળ લેવાજ આવ્યા. આપના સરખા મહાત્માનાં તીર્થ રૂપ ચરણની રજને અડવાથી મારો જન્મ સફળ થયો અને આજ માંડે વ્રતપણુ સફળ થયું આપના જેવા મોટા પુણ્યવાળા મારી દૃષ્ટિના માર્ગમાં આવ્યા માટે આજ મારો સંસાર સફલ થયો. આવું કહી તે બાલકી તેની આગળ ચુપ થઈ ઉભી રહી અને દુર્વાસા મુનિ મંદહાસ્ય સહિત બોલ્યા દુર્વાસાએ કહ્યું હે બ્રહ્મણની પુત્રી ! તે પિતાના કુલનો ઉધ્ધાર કર્યો તું આવી પુત્રી છે એ મેઘાદિ ઋષિના સારાં તપનું ફલ છે.

તારૂં ધાર્મિક સદાયરણુ જાણી હું કૈલાસથી આવ્યો અને તારા આશ્રમને પામવાથી તે માંડે સારી રીતે પુજન કર્યું હે ગુણોથી ઉત્તમ સ્ત્રી !

હવે હું લોકને કારણે એકાગ્ર, અતિ, આકર્ષ તપકરનારા સનાતન, મુનિયોના ઈશ્વર દેવ નારાયણનું દર્શન કરવા ઉતાવલથી અદરીકાશ્રમ જઈશ. બાલકી બોલી-હે ઋષિ આપના દર્શનથીજ મારો શોક રૂપ સમુદ્ર સુકાર્ધ ગયો. હવે પછી માંડે સાંડે થશે; કેમકે આપે મારી સંભાળ લીધી. હે દયાના સાગર ! હે મુનિ ઉત્પન્ન થયેલ મોટી ઝાલવાળા દવાગ્નિને જાણો છો માટે તેને શાંત કરો. ઘણું વિચારિ જોતાં કશું પણ મારા હર્ષનું કારણ જણાતું નથી. જે મને ધીરજ આપે તે માત નથી, પિતા નથી, અને માધ પણ નથી આમ દુઃખસાગરમાં પીડાતી હું કેમ જીવિ શકુ હે તપના ખગ્નના રૂપ ? જે જે દિશા જોઉં છું તે તે મને શુન્ય બાસે છે. માટે તરત મારા દુઃખનું નિવારણ કરો. કોઈ પણ પાણિગ્રહણ માટે મને યાદતો નથી, આથી હવે પછી શું મારી દશા થશે એવી મને મોટી ધારતી છે હે અલ્લ દેવ ! તે કારણથી મને નિંદ્રા આવતી નથી. જન્મવામાં રચિયતી નથી અને મરવાજ ઇચ્છું છું. આ પ્રમાણે કહી જેના મુખ ઉપર આંસુ આવેલાં છે એવી બાલકી તેમની આગળ બોલતાં બંધ પડી તે સમયે દુર્વાસા તેના ઉપાયને માટે વિચારવા લાગ્યા નારાયણ બોલ્યા-આવું મુનિની પુત્રાનું વચન સાંભળી બહુ તમેજાણવાળા મુનિ દુર્વાસા વેદને વિચારિ ઘણી કૃપાથી બાળકીને જોઈ કઈ પણ સારરૂપ હિંતકારિ વચન બોલ્યા. આવી રીતે શ્રી કૃષ્ણ બૃહત્તારદીય પુરાણના પુરુષોત્તમના માહાત્મ્યમાં દુર્વાસાનું તપોવનમાં આવવું આ નામનો નવમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૯

અધ્યાય દશમો.

નારદ બોલ્યા—હે તપતા બંડાર મોટા તેજસ્વિ ! કોયિ મુનિયે શું વિચાર કરી તે ઋષિની કન્યાને કહ્યું તે મને કહેા સત બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણો ! નારદનું બોલવું સાંભળી બહરીકાશ્રમના સ્વામિ છાતું તથા સર્વનું હિતકારિ દુર્વાસાનું વચન કહ્યું. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—હે નારદ ! તે વખતે મુનિયે મેઘાધિની પુત્રીનું દુઃખ કયાળુ ટાળવા જે કહ્યું હતું તે હું કહું છું માટે સાંભળો. દુર્વાસા બોલ્યા—હે સુંદરી ! હું કામને પણ કહેતો તથી, ફક્ત તારે માટે વિચારે છે જે જાનાથી વળું ને મોટું છે તે તને કહું છું માટે સાંભળ વિસ્તાર નહિ કરતાં હંકાણુમાંજ તને કહું છું કે હે સારાં બાગ્યશાળી ! આજથી નિજોજ નાસ પુરુષોત્તમ છે, તેમાં તીથિ વિષે ન્હાહેલો નર ગર્ભહત્યાથી છુટે છે. હે સુંદરિ ! એની બરોબર કાર્નિક વગેરેમાં બીજો કોઈ પણ મહિનો તથી. તમામ મહિના, પખવાવાડિયાં અને જે જે પરવ છે તેઓ પુરુષોત્તમ મહિનાના સોળમા ભાગને પણ લાયક નથી. શાસ્ત્રોમાં કહેલાં, જે સધળાં સાધનો છે, તેઓ પણ આ માસના સોલમા ભાગે લાયકાત ધરાવતાં નથી, હે સુંદરિ ! બાર હજાર વર્ષ ગંગામાં ન્હાવાથી જે ફળ થાય અને સિંહસ્ત કાઢી નાંખવું નહીં હોય ત્યારે ગોદાવરીમાં એકવાર ન્હાવાથી જે ફળ થાય તેજ ફળ પુરુષોત્તમ મહિનામાં હરકોઈ કોકાણે પણ એક વાર લીક ન્હાવાથી ફળ મળે છે. હે બાળકી ! નામે કરી પુરુષોત્તમ માસ શ્રી કૃષ્ણને ન્હાલો છે માટે તેને શેવવાથી સધળી મન કામના પુરણ થાય છે. હું પણ હર્ષથી પુરુષોત્તમની પેઠે આ પ્રસિદ્ધ માસને સેવું છું તેથી તું તે

પુરુષોત્તમ માસને સેવ બાલકિ ! એક દિવસે મેં કરોધથી અંબરી-
 પ રાજને બાળી નાખવા કૃત્યાં શક્તિ મોકલી, ત્યારે વિષ્ણુએ મ-
 નેજ સાવ બાળી નાખવા તે વખતે પ્રકાશ પામતું સુદર્શન ચક્ર
 મારી તરફ મોકલ્યું તે ચક્ર પુરુષોત્તમનાં વૃત્તથીજ પાછું વળ્યું,
 હે સુંદરિ ! તણુ લોકને સાવ બાલી બરમ કરવાને સમર્થ તે ચક્ર
 બ્યારે મને કશું નહિ કરી શક્યું ત્યારે મને આશ્ચર્ય થયું, માટે
 હે સારાં બાળ્ય વાણિ ! શ્રીમાન પુરુષોત્તમ માસને સેવ મુનિની
 પુત્રીને કહી મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ દુર્વાસા ચૂપ રહ્યા. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા—હે
 રાજન ! બાવિયેં પ્રેરણા કરેલી અને ગુણમાં દોષ દરાવવાની બુદ્ધિ-
 એ પ્રેરેલી હોવાથી મનમાં ક્રોધ પામેલી બાલકી દુર્વાસાનું વચન
 સાંભળી મૂઠ બુદ્ધિથી મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ દુર્વાસાને કહેવા લાગી.

બાલકી બોલી. હે મુનિ ! હે બ્રહ્મદેવ ! આપે જે કહ્યું તે
 મને ઠીક લાગતું નથી. કેમ માધ વગેરે મહીના કશું નહિ કરી
 શકે ? કાર્તિક માસને ન્યુન છે એમ કેમ કહેવાય ? તે કહેા વૈશાખ
 માસને સેવવાથી શું સારી કામના નથી દેતો ? શું વળી સદાશિવ
 વગેરે દેવતાઓ સેવા કરવાથી શું ણને આપતા નથી ? વળી મને
 વ્યતીપાત વગેરે યોગોને તથા શિવ વગેરે સત્રજ્ઞા દેવોને બોલગીને
 બોલતાં આપને શરમ કેમ થતી નથી ? હે મુનિ ! આ માસ તો
 મેલો, સર્વ કામમાં નિંદા પામેલ, સૂર્યની સંક્રાન્તિથી રહિત, છતાં તેને
 ઉત્તમ કેમ કરો છો. હે પૃથ્વીના દેવ ! હું ઉત્તમ એવા શ્રી વિષ્ણુને
 સર્વ દુઃખોના પારને આપનાર બાણું છું, પણ દિવસ રાત્રિ વિચા-
 રતાં બીજને દેખતી નથી. સીતાના પતિ રામથી અને પાર્વતીના
 પતિ શંકરથી બીજને દ્રાષ્ટ પણ મોટા દેવ નથી કે જે મારા દુઃખને

દૂર કરે. હે વિપ્રોના સ્વામિ ! હે મુનિ ! એઓને છોડી કેમ મલ-
 માસને વખાણો છો ? આતું તેપ્રેધાવીની પુત્રીએ કહ્યું, ત્યારે તે
 ક્રોધી મુનિ ક્રોધથી રાતાં નેત્રવાળા થયા, તો પણ આવવાથી મિ-
 ત્રની દીકરી બાણી શાપ આપ્યો નહિ, આ અપૂર્ણ બુદ્ધિવાળા
 હોવાથી દિત અદિતને. આણુતી નથી. પુરુષોત્તમની મોટાઈ વિદ્વાનો-
 ને પણ દુઃખે કરી જણાય એવી છે ત્યારે એછી બુદ્ધિવાળા પુરુષો
 તરા વિશેષે કરી કુમારિકાઓ ન જાણી શકે એમાં શું કહેવું ?
 આ પિતાથી રહિત, અને દુઃખરૂપિ અગ્નિથી શેકાયલી બાલકી
 મારા અતિ આકરા શાપને કેમ સહન કરી શકે ? આ કારણથીજ
 કૃપા વડે મનમાં રહેલા ક્રોધને દૂર કરી સ્વસ્થ બની મુનિ અતિ
 વિબલ તે બાલકી પ્રાપ્તે બોલ્યા. અહો બાલકિ તું મિત્રની પુત્રી
 હોવાથી તારે વિષે મને કોઈ પણ રીતનો ક્રોધ નથી. હે બાગ્યર-
 હિત ! તને ઠીક લાગતું હોય તે મરજી મુજબ કર બીજું, હે બા-
 લકિ ! યજ્ઞાનું બલિબ્ય કહું છું તે સાબળ, તે જે પુરુષોત્તમ મા-
 સનો તિરસ્કાર કહ્યો, માટે સર્વ પ્રકારે તેનું કષ્ટ આ અથવા બી-
 જ જન્મમાં થશે. હવે પછી હું નરનારાયણના આશ્રમમાં જવાનો
 છું હે બીકણ ! જે કારણથી તારો પિતા-મારો મિત્ર હતો, તે કા-
 રણથી મેં તને શાપ આપ્યો નથી તું બાલપણથી દિત અદિતને
 કે સારા નહારાને સમજતી નહી તારું કલ્યાણ થાઓ. હું જમશ.
 મારો વખત નકામો ન જાઓ. સાઈ નહાઈ જે યજ્ઞાનું હોય છે
 તે કોઈથી પણ બંધ પડતું નથી. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા-આમ કહી ત-
 રત દુર્વાસા બોલ્યા અને તેજ વખતે પુરુષોત્તમની નિંદાથી તે નિ-
 સ્તેજ બની. ઘણો કાલ વિચારિ તત્કાલ ક્ષણે. આપનારા, દેવોના
 અધિ પતિ, પાર્વતીના પતિ શિવને સેવું. આ પ્રમાણે મનથી નિશ્ચ-

૫ કરી, હે તપ ! મેઘાવિની પુત્રીએ આશ્રમમાં રહિને દુઃખે કરાય
એવો તપ કરવાની વિચારણા કરી સૂત બોલ્યા ઋષિની પુત્રી અતિ
બલવાન દુર્વસા મુનિનાં વચનને નિંદિ બહુ કળને દેનારા; લક્ષ્મીના
પતિ વિષ્ણુને અને સાવિત્રીના પતિ બ્રહ્માને પણ તજ્યો પોતાનાં
વનમાં અંધકામુરના શત્રુ શિવની સેવામાં ઉત્સુક થઈ. આ રીતે
શ્રી બૃહન્નારદીય પુરણના પુરુષોત્તમમાસના માંદાત્મ્યના શ્રી નારાય-
ણને નારદના સંવાદમાં કુમાદીનો શિવનાં આરાધનના ગદોગનો
દશમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અગીયારમો અધ્યાય.

નારદ બોલ્યા—હે મહામુનિ ! એ કુમારીકાએ સર્વ મુનિયો-
થી પણ અતિ દુઃખે કરાય એવું મોટું કર્મ કર્યું તે મને કહે શ્રી
નારાયણે કહ્યું—પછી શાત, પાંચમુખવાળા, સનાતન સાપનાં ધર-
ણાં વાળા નંદિ ભૂંગિ ગણોએ સેવેલા, ચોવિશ તત્ત્વો તથા ત્રણ
ગુણોએ સ્તુતિ કરતા, આઠ મોટી સિદ્ધ્યોએ અને પ્રકૃતિ તેમજ
પુરુષે પ્રશંસતા જટા જૂટથી શોભિત દેવ શિવનું ચિંતન કરતાં બા-
લકીએ અતિ ભયંકર તપ આચર્યું. તે સંકરને હૃદયમાં ધારિ તેણે
દુઃખે કબ્યું એવું તપ કર્યું. ઉનાલાના સૂર્યના તાપમાં પાંચ અગ્નિ-
યોના વચમાં રહેલી, અને ચોમાસાની તથા શીયાળાની ઋતુમાં ઠંડા
જળમાં રહેલી તે બાળા જેવું જલમાં રહેલું કમળ શોભે તેવી શોભતી
હતી. યુક્ત તેનાં વર્ષાકાળમાં આસનવાળાં સ્થંડિલ ઉપર બોલ્યા વગર
મૃતી હતી અને પાતળા સરીરવાળી તે એ સંધ્યામાં ધુમાડનું પાન કરતી
હતી. તેનું તપે કરીને ઈંદ્ર ચિંતાતુર થયો. હે રાજાએને શોભાવનાર

રાજપુત્ર ! આ રીતે ઋષિની પુત્રીને તપમાં પ્રવૃત્ત થતાં નવ હજાર વર્ષ વીતી ગયાં તેના તપથી પ્રસન્ન થયેલા, પાર્વતીના પતિ, ભગવાન સદા શીવજીએ મેઘાવીની પુત્રીને પોતાનું ઇન્દ્રિયોથી અગોચર છે છતાં પણ રૂપ દેખાડ્યું. તે જોઈને તપથી દુબલી થયેલી પણ તે બાલકી જેમ પ્રાણુને આવ્યો નેઈ દેહ ઉઠે તેમ તરત ઉભી થઈ, અને તે વેળાએ તડકાથી ક્લેશ પામેલી પૃથ્વી વરસાદને પામવાથી જેવી સુદર થાય તેવી દટપુટ બની ગઈ તે બાલકી દીન થઈને સદા શિવને વંદન કરવા લાગી.

અને બક્તિવાળાં મનથી માનસિક ઉપચારો વડે વિશ્વવંદિત, જગતના નાથને પૂજી સ્તુતિ કરવા લાગી. અરે પાર્વતીના પતિ ! હે પ્રાણિયોના ઇશ્વર ! હે ગૈરીશ્વર ! હું આપને નમું છું. હે ચંદ્ર સૂર્ય અને અગ્નિથી શોભિત ત્રણ નેત્રવાલા ! રૂઢ માળાવાળા અને મારા આધાર રૂપ હું આપને નમું છું. અનેક સંતાપોથી પરમવ પામેલાં અંગોની પીડાવાળો, બચંકર સંસારરૂપિ સમુદ્રમાં અત્યંત દુખેલો. અને દુર્જનરૂપ સર્પની કાળ જેવી બીહામણી દાઢે ડસેલો માણસ. આપને શરણ પામવાથી છુટે છે. હે વિભુ ! હયાના નાથ ! ભુતોના ઇશ્વર ! ચડીના પતિ ! કલ્યાણરૂપ ! સંસારથી બચાવનાર ! પ્રાણુના નાથ ! સમસ્ત શત્રુઓને હણનાર ! હણનાર ! પૂર્વે સૃષ્ટિને કરનાર ! પ્રાણુનાથ ! અને હે પાપોને હણનાર ! આપને નમું છું; માટે જેણે બાણાસુરને પોતાનો કરચો હતો અને જેણે મરેલી અલકા રાજની સ્ત્રીને જીવાડી હતી તે આપ માફ દાસીનું રક્ષણ કરો. આ રીતે હે રાજા ! મન તથા વાણીથી સદા શિવની પ્રાર્થના કરી તપસ્વિ, મહાભાગ્યવાળા, મેઘાવીની પુત્રી બંધ પડી. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું-તેણે કરેલી સ્તુતિ. સાંભળવાથી અને

અતિ ઉગ્ર તપથી. પ્રસન્ન મુખ કમળવાળા, સદાશિવ તેને કહેવા લાગ્યા. હે મહાભાગ્યવાળી ! તપ કરનારી ! હું પ્રસન્ન થયો છું; માટે ખેદ ન કર, તારૂં કલ્યાણ થશે, તારા મનમાં જે ચાહના હોય તે વર માગ. તે સાંભળીને હે રાજન ! મોટા આનંદમાં ન્હાએલી એ કુમારીકા અતિ પ્રસન્ન થયેલા સદાશિવ પ્રત્યે બાલકીએ કહ્યું—હે દીનાનાથ ! હે પ્રભુ ! જે મારી ઉપર પ્રસન્ન છો તો મારું ચીત્ત વેલું આપો. હે મહાદેવ ! પતિ આપો, મને પતિ આપો, હું પતિને વારંવાર માગું છું; માટે પતિ આપો. મારા હૃદયમાં ખીજું ઇચ્છેલું તથી. આવું શંકરને કહી તે સમયે ઋષિની પુત્રી ચૂપ રહી. તે સાંભળી શિવ બોલ્યા—હે મુનિની કન્યા ! મેં જે પોતાને મ્હોટું કહ્યું તે થશે, હે સુંદરી ! તે જેથી હમણાં પાંચ વાદ પતિ માગ્યો, તેથી તારા પાંચ પતિ શુરા, સર્વ ધર્મને જાણનારા સજ્જન, સત્યપરાક્રમવાળા યજ્ઞકરનારા પોતાના ગુણોથી પ્રસિધ્ધિ પામેલા, સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા, જીતેન્દ્રિય, અને ગુણોથી શોભનારા રાજા થશે.

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું—આવું તે મહાદેવનું અતિ પ્યાડું નહિ એવું વચન સાંભળી બોલવામાં કુશલ બાલકીએ નમ્ર થઈને કહ્યું—હે પાર્વતીના પતિ ! આ પ્રમાણે મને લોકમાં અતિ ટોતુક ન જોઈયે; કેમકે એક સ્ત્રીને એકજ પતિ હોય છે. કયા એક પણ સ્ત્રી પાંચ પતિવાળી નથી જોઈ કે નથી સાંભળી. હે કૃપાના સમુદ્ર શંભુ ! હું આપની થઈને કેમ પાંચ પતિવાળી થાઉં ? મારે વિષે આપ આવું વચન કહેવા લાયક નથી. કારણ કે હે પ્રભુ ! હે પ્રભુ ! આપની છું માટે આપનેજ શરમ લાગશે. આવું તેનું વચન સાંભળી શંકરે ફરીને તેને કહ્યું—હે બિંકણ ! તને આ જન્મમાં નહિં થાય પણ મેં જે કહ્યું તે ખીજા

જન્મમાં થશે, તેમાં તું તપનાં બળથી ઈશ્વીરશરીરથી નહિ જન્મેલી થઈશ. અને પતિથી થયેલાં સુખને પામ્યા પછી ઉત્તમ પદને પામિશ હે સારી ભગવાણિ ! પૂર્વે તેં મારા બદલા શરીરરૂપ જે દુર્વાસાએ તેનું અપમાન કર્યું છે, જે તે કોપાયમાન થાય તો ત્રણે લોકને બાલી નાંખે, આવું છતાં તેં ઘણા અહંકારથી બ્રહ્મણના તેજનું અપમાન કર્યું, વળી તેં જેમાં શ્રીકૃષ્ણ પોતાથી પોતાનું સામર્થ્ય આપેલ છે એવો ભગવાંનનો પ્યારો પુરુષોત્તમ માસ કરેલો નથી.

હે બાલકિ ! હું બ્રહ્મા વગેરે દેવતાઓ, નારદ વગેરે તપસ્વિયો જેની આજ્ઞાને ઉઠાવનારા છીયે તેના હુકમ કોણ લોપી શકે. તે લોકમાં માન પામેલા માસને હે મૂઠા ! તેં પૂજ્યો નથી, આથી હે બ્રહ્મણની પુત્રિ ! તુને પાંચ પતિ થશે. હે બાલકિ ! પુરુષોત્તમનું ખંડન કર્યાથી આમાં ફેર થશે નહિ, જે તે માસની નિંદા કરે છે તે જરૂર ઘોર નરકમાં પડે છે. પુરુષોત્તમના ભક્ત છે તેઓ પુત્ર, પૌત્ર અને ધનવાળા થઈ આ લોકને પરલોકની સિદ્ધિને પામ્યા છે પામે છે અને પામશે ! અમે સમસ્ત દેવતાઓ પણ પુરુષોત્તમને સેવિયે છીયે. હે સારા મધ્યમાગવાણિ ! જેની સેવાથી શ્રીકૃષ્ણ તરત પ્રસન્ન થાય છે તે સેવક લાયક માસને કેમ ન સેવિયે ? અતિ ઉચ્ચ મોહોટાઓનું વચન કદી ખોટું ન થાય. આવું કહેતાં શ્યામકંઠવાળા શિવ તરત અંતર્ધાન થયા અને તે બાલકી ટોળાંથી જુદી પડેલા મૃગલીની પેઠે ચકિત થઈ સૂત બોલ્યો—હે મુનિશ્વરો ! જેનો બાળ ચંદ્રમાના ચિન્હવાળો કપાલનો ભાગ છે એવા સદાશિવ પોતાની દિશ્માં ગયા ત્યારે જેની રીતે વૃત્રાસુરને મારવારાંઈદ્રને હત્યા પીડતી હતી તેવી રીતે મુનિરાજની કન્યાને ચિંતા પીડવા લાગી. આ પ્રમાણે શ્રી વૃહત્રારદીય પુરાણનાં પુરુષોત્તમભાહાત્મ્યમાં શિવ વાક્ય નામનો અગીયારમા અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ॥ ૧૧ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો.

નારદ પૂછ્યું—હે નાથ ! જ્યારે નીલકંઠ શિવ ગયા ત્યારે બાલકીએ શોકથી શું કયું તે આ વિનીતને સાંભળવાની ઇચ્છા છે માટે ધર્મની સિદ્ધિ માગ કહો, શ્રીનારાયણે કયું—આતુંજ પૂર્વે પાંડવે શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું હતું અને તેણે રાજાને જે વચન કહ્યું હતું તે મારા કહેવાથી સાંભળો. શ્રી કૃષ્ણ બોલ્યા—હે રાજા ! આ રીતે શિવના જવાથી નિસ્તેજ, નિશ્વાસમાં તત્પર બધા પામેલી અને આંસુઓ સહિત નેત્રવાળા થયેલી તે તપ કરનારી બાળકી—હૃદય રૂપિ અગ્નિની જ્વળુક્ષ્મ માત્ર જાળથી સળગેલાં અંગવાળા હોતાથી જેવી દાવાનિયરે પાંદળ વગેરે બલવાથી વેલ્લ થઈ હોય તેવી બની આ રીતે ઋષિની પુત્રીને દુઃખ પામતાં બહુ વખત વહી ગયો, અને તે તેથી તાપસીને સમર્થ કાળે ઘેરી જેમ સર્પ ઉંદરના સ્થાનકને ખોદોએ તેમ દુઃખ પામતી તે કન્યાને તત્કાળ કાળ પ્રાપ્ત થયો. આ રીતે બલવાન કાળે તપ કરનારી કન્યાને વર્ષાકાળના વાદળાઓએ ઘેરેલા આકાશમાં રહેલી સુદામા પર્વતની ખેડે તથપજાને તે રીતે ખેતાના આશ્રમમાં તપથી જેનાં પામ બહી ગયાં છે એવી તે નાશવાળી તેજ વખતે ધર્મિજ્ઞ યજ્ઞસેન રાજાએ મોહોટા સર સામાનવાળો, ઉત્તમ યજ્ઞ કરવા માંડ્યો હતો. તેના યજ્ઞના કુંડમાંથી સોનાના સરખા કાતિવાળા, કુમારિકા પેદા થઈ. તે આ દુષ્ટરાજાની પુત્રી દ્રૌપદી પૃથ્વીના સર્વ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ છે જે પૂર્વે ઋષિની પુત્રી હતી તે આ દ્રૌપદી રજન સ્વયંવરમાં રાજાઓનું મંડલ લોભ પામવાથી બીજમ કર્યું વગેરે સુધળા ધણા રાજા રાજાઓને તૃણરૂપ કરી અર્જુને મત્સયવેધ ક-

રેલો હોવાથી મેળવી તે આ ઉત્તમ સ્ત્રી; હે મુનિ દુષ્ટ દુઃશાસને
ચોટલો પકડી કાનમાં શુભરૂપ વચનો સંભળાવ્યાં હે રાજા !
પુરુષોત્તમનું અપમાન કરવાથી મેં પણ તેને ન ગણકારી જ્યારે
મારે વિષે સ્ત્રેહ કરી વારંવાર હે દામોદર ! દયાના સમુદ્ર ! હે
કૃષ્ણ હે નાથ કલેશોના ટાળનાર આ મારા નામો ઉચ્ચરવા લાગી,
હે હૃદયોના અધિપતિ મને મા નથી.

આપ નથી બાછર્યોના પુત્રોના સમુદાય નથી, સખીઓ
નથી, કુલની સ્ત્રી નથી, જેહેનનો પુત્ર નથી સગો નથી
અને પ્યારો પ્રાણનાથ નથી, સઘળું આપજ છો. હે ગો-
વિંદ ગોપીઓના નાથ હે પ્રભુ ! દુઃશાસન કલેશ આપે છે છતાં
મારી વહાર કેમ નથી કરતા ? પૂરું મેં વિસ્તરણું કરેલી હતી તો
પણ દુઃશાસને પરાભવ પમાયાથી દુપદની પુત્રી મારા સ્મરણને
પામી. ત્યારે તત્કાલ ગરૂડેપર બેસી ત્યાં આવી સ્થિતિ કરીને મેં
હે રાજા ! એનાં અનેક વસ્ત્રો પૂજ્યાં આ જે સદા મારામાં સ્નેહ
કરનારી, વહા સતી અને મારા પ્રાણ સરખી સખી છે તે પણ
પુરુષોત્તમના તિરસ્કારથી મેં તે આ દ્રૌપદીની કપેક્ષા કરી, કેમકે તે
પુરુષોત્તમના તિરસ્કાર કરનારને પાકું છું સર્વ કાર્યનાં ફળને દેનારો
આ પુરુષોત્તમ માસ સઘળી રીતે મુનિ તથા દેવતાઓએ પણ
સેવવો જોઈએ ત્યારે મનુષ્યોએ સેવવો જોઈએ એ માટે રતી ચુંક-
હેતું ! માટે આ આવતા પુરુષોત્તમને સેવ. જ્યારે ચૌદમુ વર્ષ
પૂરું થશે ત્યારે તારું સઘળું સારું થશે હે પાંડવ મહારાજા ! જેઓ
મેં આનો ચોટલો ઝાલ્યો હતો તેઓની સ્ત્રીઓના કેશને હું
કોષથી ઉતરાવિશ સઘળા દુર્યોધન વગેરે રાજાઓને ચમરાજને
સ્થાનકે પહોંચાડીશ. તમે સર્વ શત્રુઓને હાથકરી રાજા થશો

લક્ષ્મી તેવી પ્યારી નથી, તેવા હલરૂપ હથીયારવાળા બગભદ્ર પ્યા-
રા નથી, તેવાં દેવી દેવકી પ્યારાં નથી. તેવો પ્રધુમ્ન પણ પ્યારો
નથી, અને તેવો સાત્યકિ પ્યારો નથી; જેવા મને ભડતો પ્યારો છે
તેવા કોઈ પણ પ્યારો નથી. જેણે મારા ભડતોને પીડ્યા તેણે સદા
મને પીડ્યો છે. તેના જેવો બીજો મારો દ્રેષી નથી. યમરાજ તેના
ફળને આપે છે અને હે પાંડવ ! હું તે દુષ્ટને દંડ દેવા માટે પણ
જેતો નથી શ્રીનારાયણે કહ્યું—મધુદૈત્યને મારનાર શ્રીકૃષ્ણ ! તે પાંડ-
વોને તથા દ્રૌપદીને દિલાસો આપી દારકા જવાની ઇચ્છાથી બોલ્યા
હે રાજન્ ! હવે હું મારા હિંગ્લથી આકુલ દારકા પ્રત્યે જઈશ
મહાભાગ એવા વસુદેવ મારા મોટા ભાઈ બળદેવ, મારી માતા દે-
વકી, બીજા ગદ સાંઝ વગેરે પુત્રો આહુળ વગેરે યાદવો, રૂકિમણી
વગેરે જે સ્ત્રીઓ છે તે. તેઓ સર્વ સ્થિર દષ્ટિથી મારાં આવવાની
ઇચ્છા રાખનારા છે અને એમજ મને જેવાને કિત્તુક થયેલા માંજ
ચિંતન કરેછે. શ્રીનારાયણે કહ્યું—આ પ્રમાણે કહેનારા, તે દેવોના ઇશ્વર
કૃષ્ણને તથા કૃષ્ણનાં પ્રયાણને જાણિને પાંડવો ગગળા થઈ કહેવા લા-
ગ્યા હે કૃષ્ણ ! જેવી રીતે જળમાં રહેનારા જીવોનું જીવન જળ છે
તેવી રીતે અમારું જીવન તમેજ છો, માટે થોડા વખતમાં પાછું દર્શન
થવું જોઈયે. પાંડવોના કૃષ્ણ નાથ છે, ત્રણ જગતમાં બીજો કોઈ
પણ નાથ નથી, આતું સર્વે ખુદ્દી રીતે કહેછે માટે સર્વદા અમારી
રક્ષા કરો. હે જગતના ઇશ્વર અમે સઘળા તમારા છીયે, અમને
ભૂતવા નહિ, અમારા ચિનરૂપિ ભમરાઓનું જીવન તમારું ચરણકમળ
છે એજ અમારું આશ્રયરૂપ થાઓ, એમ વારંવાર માગિયે છીયે આરીતે
અનેકવાર બ્યારે પાંડવો કહેતા હતા ત્યારે પ્રેમથી નહાએલા યદુકુલને
ધારણ કરનારા કૃષ્ણ પાછળ આવતા એઓને પાછા વાળી મંદમંદ

રીતે રથમાં બેસી દારકા ગયા.

શ્રી નારાયણે કહ્યું—પછી જ્યારે શ્રી દારકાના પતિ કૃષ્ણ દારકાં ગયાં, ત્યારે રાજ્ય પણ ન્હાના બાઇયો સહિત સંતાપ પામતાં તીર્થો પ્રત્યે ફરવા લાગ્યા, હે બ્રાહ્મણ ! શ્રી ભગવાનને પ્યારા પુરુષોત્તમમાં મન કરી કૃષ્ણનું વચન સંભારી ન્હાના બાઇયોને કહેવા લાગ્યા અહો અતિ ઉચ્ચ પુરુષોત્તમનું મહાત્મ્ય સાંભળ્યું, પુરુષોત્તમને સેવ્યા વિના કેમ સુખો મેળવી શકાય આટલે ભરતખંડમાં જે જુદા જુદા નિયમોથી પુરુષોત્તમને સેવ છે તેજ મન્ય સેવે છે, આ પ્રમાણે સઘળાં તીર્થોમાં કરતા પાંડવોએ પુરુષોત્તમને પામવાથી તેનું વ્રત વિધિવંટ કળ્યું તેના અંતમાં હે મુનિ ચૌદ વર્ષ પૂરાં થયા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણની કૃપાથી શત્રુઓથી રહિત અને અતુલ રાજ્યને પામ્યા. પૂર્વ સૂર્યના વંશથી જન્મેલો, દૃઢધન્વા રાજ્ય પુરુષોત્તમ મહિનાની સેવાથી મોટી લક્ષ્મીને તથા પુત્રને પૌત્રનાં મુખને તેમજ અનેક સુખોને ભોગવી યોગિયો થી પણ નહિ જવાય એવા ભગવાન લોકને પામ્યા હે મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ આ મહિનાનું ઉપમાથી રહિત મહાત્મ્ય કહેવાને હું કોડો વર્ષો જતાં પણ સમર્થ નથી સૂત બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણો મેં વેદ વ્યાસથી પુરુષોત્તમમાસનું મહાત્મ્ય સાંભળ્યું તે પણ કહેવાને શક્તિમાન ન હતા. આની સઘળી મહત્તા તો પોતે નારાયણ જાણે છે કે સાક્ષાત્ વૈકુંઠમાં વસનારા ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ જાણે છે. અહ્યા વગેરે દેવો જેના ચરણને નમે છે એવા ગોલોકનાં સ્વામિએ પોતાનાં કરેલાં પુરુષોત્તમના પુરા મહાત્મ દેવતા પણ જાણતા નથી ત્યારે મનુષ્ય ક્યાંથી જાણે ! આવો શ્રી બ્રહ્મારદીય પુરાણના મહાત્મ્યમાં શ્રી નારાયણને નારદના સંવાદ વિષે પુરુષોત્તમનાં વ્રતનો ઉપદેશ આ નામનો બારમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો ૧૨

તેરમો અધ્યાય.

ઋષિયો પુછવા લાગ્યા—હે સૂત હે સૂત ! હે બોલનારા દૃઢધન્વા કેવી રીતે પુરુષોત્તમતા સેવનથી સારાં રાજ્યને પુત્ર પોત્ર વગેરેને તથા પતિવ્રતા સ્ત્રીને પામ્યો અને યોગિયો પણ દુઃખ વડે ન પ્રાપ્ત કરી શકે એવા ભગવાન્તા લોકને શી રીતે પામ્યો ? હે તાત ! તમારા મુખરૂપ કમળથી વારંવાર કથાપિ સારને સાંભળનાં, જેમ અમૃત પીવાથી તૃપ્તિ ન થાય, તેમ અમારી શુદ્ધિ તૃપ્ત થતી નથી. આથી તે અમારાં બાળ્યમા બ્રહ્મથીજ બ્રહ્માએ તમને દેખાડ્યા છે; માટે વિસ્તારથી જુનો ઇતિહાસ કહો. સૂત બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણ ! પ્રાચીન મુનિ નારાયણે નારદને જુનો આ ઇતિહાસ કહ્યો હતો તેજ હવે કહું છું. હે મુનિયો ! જે રીતે ગુરૂનાં મુખથી જ શ્રેષ્ઠ છે તે રીતે રાજ્ય દૃઢધન્વાનું પાપને નાશ કરનાર ચરિત્ર સાંભળો. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—હે ! રાજન્ ! દૃઢધન્વા રાજની જુની રમણિક અને ગંગાના જેવી પવિત્ર કરનારી કથા કહું છું. માટે સાંભળો. હૈહય દેશનો રક્ષા કરનારો, લક્ષ્મીવાન, સત્ય પરાક્રમવાળો ચિત્ર ધર્મા એવા રચ્યાતિ પામેલો રાજ્ય હતો, તેનો પુત્ર બહુ તેજસ્વી, દૃઢધન્વા એ નામથી બહેર, હતો. તે સર્વ શુણ્ણથી સંપન્ન, સાચું બોલનાર, ધાર્મિક, પવિત્ર, કાત મુધી વિશાળ નેત્રવાળો, મોટી છુન્નલાળો અને. મહા તેજસ્વી એવો એ શુણ્ણના સમૂહની સાથે વૃદ્ધિ પામ્યો. શુદ્ધિમાન તે અતુર અંગો સહિત ચાર વેદોને એક વાર કહેવાથીજ પૂર્વે બજેલાનીજ પેઠે સાદ રીતે આનંદથી બણી ગુરૂને દક્ષિણા દમ વિધિ પ્રમાણે તેને પૂજી, ગુરૂની આજ્ઞાથી પિતના શહેરમાં રહેનારાઓનાં નેત્રોને આનંદ આપતો આવ્યો. ચિત્ર ધર્મ પણ

સર્વ ધર્મને જાણનારા તે યુવાન પુત્રને પ્રજાને પાળવામાં શક્તિવાંત
 જોઈ શ્રેષ્ઠ આનંદ પામ્યો. આથી સાર રહિત આ સંસારમાં ખીલું
 શું વિશેષ છે. હવે હું છે જીવવાળા, મુરલી ધારણ કરનારા, પ્રસન્ન
 મુખવાળા, શાંત અને મક્કોને અભય દેનારા શ્રી કૃષ્ણને સેવું કેમ-
 કે પુરુષોત્તમને સેવવાથી દ્રુત, અંબરીષ, શર્યાતિ, યયાતિ વગેરે
 રાજાઓ, બીલડી, ચંદ્રસા, બગીરથ, બીષ્મ, વિદુર, દુષ્યંત, ભરત,
 પ્રહલાદ, વિભીષણ આ અને ખીજ પણ રાજાઓ અનેક સુખોને
 છોડી કાણ મંગુર દેહથી પામ્યા છે. આ કારણથી મારે પણ સ્ત્રી,
 ધન, પુત્ર વગેરેમાં સ્નેહમય પાશને તાંડી અરણ્યમાં વિષ્ણુ સેવન
 કરવું જ્યાજ્ઞી છે. આજે નિશ્ચય કરી વૈરાગ્ય ને ભેટલો સમર્થ
 દૃઢધનવા ઉપર બાર નાંખી તરત પુલહાશ્રમ પ્રત્યે ગયો. ત્યાં જઈશ્રીકૃષ્ણને
 મનથી સંજારતાં સર્વકામનાઓથી ભેગરબુદ્ધિ યજ્ઞઆદાર તથા હનેશાં
 તપકરવાં કેટલાક વખત લગી તપ કરવાથી તે વિષ્ણુના લોકમાં ગયો.
 દૃઢધનવાએ પણ પોતાના પિતાની વિષ્ણુને પામવાની ગતિ સાંભળી
 હવે શોકથી ભરેલા રાજાએ વિદ્વાન લોકોના કથન પ્રમાણે ભક્તિથી
 દેહની પાછલ કરવાનું કૃત્ય કર્યું. નીતિ શાસ્ત્રમાં કુશલ તે રાજા અ-
 ત્યંત શોભાવાળાં, પુષ્પકાને, પૂષ્કલવર્ત નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો.
 તેની ઉત્તમ આચરણવાળી સ્ત્રી કે જેનું નામ ગુણસુદરી હતું. અને
 ગ્રામમાં તેણીના રૂપ વિષે કાંઈ ખરાખરી ન કરી શકે એવી તે
 વિદર્ભરાજની પુત્રી થતી હતી. તેણીએ દેવતાઈ, ચાર પુત્ર ને ચતુર
 મંદર, તથા સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત ચારમતી નામે પુત્રીને જન્મ
 આપ્યો. જે પુત્રો હતા તે સર્વ, ચિત્રવાક, ચિત્રવાહ, મણિમાન
 અને ચિત્રકુંડલ આવાં જુદાં નામોથી પ્રસિદ્ધ અને શરવીર થયા.
 દૃઢધનવા ગુણોથી પ્રખ્યાત, શાંત, ઇંદ્રિયોને નિયમમાં રાખનાર,

દટતાંવાળો. રૂપવાન, ગુણવાન, વેદને-વેદના અંગોને જાણનાર, ધનુર્વિદ્યામાં પ્રવીણ જેણે ૭ શત્રુઓનો જયો જીતેલ છે એવા શત્રુઓના સમુહનો નાશ કરનાર, સમતામાં ધક્કા સમાન, પ્રસન્નતામાં શંકર જાણે ખીજા રત્નકુલના નાથ રામ હોય તેવો એક પત્નીનાં વ્રતને ધારણ કરનાર, અને સદર્શી જાણે ખીજે કૃતવીર્યનો પુત્ર સહસ્રાર્જુન હોય તેવો અતિ પરાક્રમવાળો હતો. શ્રીનારાયણ બોલ્યા--એક દિવસે રાત્રિમાં સુતેલા તે રાજાને ચિંતા ચર્ષ કે અહો આ વૈભવ ક્યાં ! મોટા પુષ્પથી થયા મેં તપ કર્યું નથી, દાન આપ્યું નથી અને ક્યારે પણ હોમ કરેલ નથી, આ મારા ભાગ્યનું કારણ કોને પૂછું ? આ પ્રમાણે વિચારતાં તેની રાત્રિ પૂરી થઈ. બ્રાહ્મ મુદૂર્તમાં ઉઠી વિધિ પ્રમાણે ન્હાહી ઉદય પામતા સૂર્યની સ્તુતિ કરી ભગવાનના અંશોનું તર્પણ કરી બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી દાન દર્ઘ ધોડા ઉપર બેઠો. ધોડા ઉપર બેઠા પછી શીકારમાં મન આસક્ત હોવાથી તરત જંગલમાં ગયો. ત્યાં સૂઅર, હરિણ, દીપડા અને ઘણાં રોજને માર્યા. દટ ધન્વાએ કોઈ હરિણ બાણથી જંગલમાં માર્યું. તે ઉતાવલ સહિત બાણ લઈ એક વનથી ખીજા વનમાં ગયું, અને લોહિના ઝરવાની નિશાનીથી રાજા પણ હરિણ પાછળ ગયો. હરિણ ક્યાંઈ પણ છુપાઈ ગયો, તથા રાજા તે વનમાં ફરવા લાગ્યો. તરસથી પીડાતો હોવાથી તેણે સમુદ્ર સદૃષ્ટું મોટું તળાવ જોયું ત્યાં જઈ સારી રીતે પ્રાણી પીને કાંઠે આવ્યો ત્યાં ઘાટી છાયાવાળો મોટો વડને જોયો, તેની વડવા પછી ધોડાને બાંધી રાજા બેઠો ત્યાં કોઈ અત્યંત શોભિત, રાજાને મોહ કરનારી, અતુલ, મનુષ્યની વાણીને બોલતો પોપટ આવ્યો. તે પોપટ એકલા રહેલા દટધન્વાને સંબોધન કરી વારંવાર એકજ સારો

શ્લોક બણવા લાગ્યો. પૃથ્વ તલમાં ઉપજેલા જેની બરોબરી નથી એવાં
 સુખને જોઈ તું તત્વનો વિચાર કરતો નથી તે કેમ પાર પામિશ ?
 આ શ્લોક વારંવાર રાજની પાસે બણવા લાગ્યો. રાજ તેનું વચન
 સાંભળી આનંદ પામ્યો, આ એક શ્લોક વારંવાર પોપટ નાલીયેરની પેઠે
 નહિ જણાય એવો દુઃખથી માલમ પડનારો અને સાચી ભરેલો શું કહે
 છે ? અથવા શું આ સંસારરૂપિ સમુદ્રમાં ડુબેલા, પરીક્ષિતની પેઠે શ્રી
 કૃષ્ણના સેવક. અને અજાણ એવા મને કૃપાથી તારવા તો નહિ આ-
 વેલ હોય ? આવો તે વિચાર કરતો હતો. એટલામાં તો તેનું લક્ષ્મી
 આવી પે.હોંચ્યું. પોપટ તો રાજને બોધ દઈ અદૃશ થઈ
 ગયો ને રાજ પોતાનાં શેહેરમાં આવી પોપટનું વચન યાદ
 કરતો બોલાવતાં છતાં પણ નિદ્રા નહિ લેતાં ભોજનને તજી
 બોલતો બંધ પડ્યો. રાણીએ એકાંતમાં આવી રાજને પુછ્યું ગુણ-
 સુંદરી બોલી-હે પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ! આ ઉદાસપણું ક્યાંથી થયું ? હે
 ભૂપાળ ! ઉભા થાઓ, ભોગ ભોગવો અને વચન બોલો. આમ સ્ત્રીએ
 સમજાવતાં પણ રાજ દેવોથી પણ દુઃખે જાણી શકાય એવાં
 સાચાં પોપટનાં વચનને સંભારતાં કશું પણ બોલ્યો નહિ. તે સોલ
 વર્ષની સ્ત્રી પણ સ્વામિના દુઃખથી પીડા પામતાં નિઃસ્વાસ નાંખી
 મોટા પોતાના પતિની ચિંતાના કારણને જાણી શકી નહિ. આમ
 ચિંતામાં યુક્તાં અને સંદેહરૂપિ સમુદ્રમાંથી નિકલવાના કારણને
 નહિ જોતાં તે રાજનો કેટલોક વખત વહી ગયો. નારદ બોલ્યા-હે
 મુનિ ! થોડુંક સાંજળેલું પણ નિર્મલ વિષ્ણુનું ચરિત્ર પાપનાં મટા-
 કે છે માટે એ પ્રમાણે વિચારનારા, દૃઢતા રાખતું શું થયું

તે કહેા. આરો શ્રી બૃહન્નારદીય પુરાણના પુરુષોત્તમમાહાત્મ્યના શ્રી નારાયણને નારદના સંવાદમાં દદધન્વાના મનનો ખેદ આ નામનો તેરમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૧૪ મો.

શ્રી નારાયણ બોલ્યા—પછી ચિંતાથી આતુર અનેકા એ રાજાને ઘેર વાલ્મીકિ ઋષિ કે જોણે અતિ આશ્ચર્ય કારિ, સુંદર રામચરિત્ર કરેલું છે તે પધાર્યા. દૂરથી જોઈ રાજાએ ઉતાવલ સહિત ઉઠી બક્ષિત યુક્ત થઈ તેમના ચરણમાં દંડવત્ કર્યા. તે ઋષિનો સત્કાર કરી ઉત્તમ આસન ઉપર બેસાડ્યા અને પગને બોલામાં રાખીને તેમના પગ ચાંપવા લાગ્યા. તેના ચરણ ધોવાના જલને હર્ષથી મસ્તકે ચડાવતો રાજા પોપટનું વચન યાદ કરી મનહર વચનથી કહેવા લાગ્યો. દદધન્વા બોલ્યો—હે મમથ ભગવન્ ! જે કારણથી આપ પ્રત્યક્ષ થયા તે કારણથી હું હાલ કૃત કૃત્ય અને ભાગ્યવાન્ છું. આજ મારો જન્મ સફળ થયો અને આજ મને અર્થની પ્રાપ્તિ થઈ. હે જગત્પતા પતિવ્રતા પતિત્રા આજ મારું સાંભળવું સફળ થયું, આથી મારું મોટું ભાગ્ય શું વર્ણવવું ! શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આ રીતે શ્રેષ્ઠ મુનિને કહી તે રાજા ચૂપ રહ્યો. વાલ્મીકિ મુનિ પણ તે રાજાને વિનયવંત જોઈ પરમ પ્રસન્ન થતાં જનમંડળ આનંદ પ્રાપ્ત કરતા બોલ્યા. વાલ્મીકિ બોલ્યા હે શ્રેષ્ઠ રાજા તમારે વિષે આ બોલો છો તે યોગ્ય છે મોટી ખુદ્દિવાળા રાજા કેમ ચિંતાથી આતુર છો સધળું મનમાં રહેલું કહેા. તમને કંઈ પણ બોલવાની

ઇચ્છા છે, માટે બોલો. દૃઢધનવા બોલ્યો-હે દ્વિજજન આપનાં
 ચરણકમલની કૃપાથી સદા મને સુખ છે, પણ મારાં હૃદયમાં એક
 મોટી શંકા છે તે શંકારૂપિ વનના પોપટનાં મુખથી નિકળેલા
 સાલને દૂર કરો. કાંઈ વખતે શીકારની ઇચ્છાથી હું વનમાં
 ગયો હતો. ત્યાં શરતાં મેં તળાવ દીધું, અને તેનું પાણી પીધું.
 શ્રમને દૂર કરવાની ઇચ્છાથી મોટા જે સુંદર છાયાવાળા, અતિ
 દૃઢ અને મન તથા નેત્રને આનંદ આપનાર વડનો આશરો લીધો
 હતો. ત્યાં બેઠેલો મનને આનંદ કરનાર પોપટ બોલ્યો મેં તેના
 સામું બોલું કે તે મારી સન્મુખ બેઠા એક શ્લોક બોલ્યો કે, તું
 પૃથ્વી તલમાં કિતવન થયેલા અતુલ સુખને અત્યંત બેઠા તેનાં
 તત્ત્વનો વિચાર કરતો નથી માટે કેમ પાર પામિશ ? આવી પોપટ
 કહેલી વાણી સાંભળી હું અતિ આશ્ચર્ય પામ્યો. હે અત્યંત ! પોપટ
 મું કહ્યું તે હું બોલતો નથી. આ મારા હૃદયની શંકાને દાખવા
 આપ ચોગ્ય છો. હે ભૂદેવ ! મને રાજ્યતું સુખ છે, ચાર સારા
 દેખાવવાળા, પુત્રો પતિવ્રતા સ્ત્રી, સુંદર હાથી, રથ, ઘેરા અને પા-
 યદળ આ પ્રમાણે અતુલ્ય સમૃદ્ધિ મને હમણાં કયા પુન્યથી મળી
 છે, આ સઘળું વિચારી દુકાળથી મને આપ કહેતા ચોગ્ય છો. આ
 રાજનાં વચન સાંભળી મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ વાલ્મીકિ પ્રાણાયામ કરવામાં
 તત્પર થઈ બે ઘડી ધ્યાન પામ્યા. જે સઘળું થયેલું થતું અને થ
 વાનું છે તેને હૃદયમાં બેઠા નિશ્ચય કરી તે રાજને કહેવા લાગ્યા.
 વાલ્મીકિ બોલ્યા-હે શ્રેષ્ઠ પૃથ્વના ધણી ! તમારું પૂર્વ જન્મનું
 ચરિત્ર સાંભળો ! પૂર્વ જન્મમાં તમે દ્રવિડદેશમાં થયેલા તામ્રપર્ણી
 નદીને કાંઠે રહેનાર ધાર્મિક, સત્યવાદી અને જે પ્રમાણે મને તેમાં
 સંતોષવાનું સુદેવનામે કાંઈપણ આહ્વાનના અધ્યયનથી યુક્ત અને

વિષ્ણુની ભક્તિમાં તત્પર હતા. તે અગ્નિહોત્ર વગેરે યાગોથી તે વિષ્ણુને પ્રસન્ન કરતા હતા.

આ રીતે સદા વર્તનારા તે બ્રાહ્મણ ગૌતમની સારી પુત્રી ગૌતમી એ નામથી અતિ વિખ્યાત સ્ત્રી હતી. તે પ્રેમથી, જ્યેમ પાર્વતી શિવની સેવા કરે તેમ પતિને સેવતી હતી. ધર્મથી ગૃહસ્થાશ્રમની વિધિમાં વર્તતાં તેને બહુ લાભો કાલ વીતી ગયો, પણ કંઈ સંતતી થઈ નહિ. એક દિવસે આસન ઉપર બેઠેલો, પોતાની સ્ત્રીએ સેવેલો બ્રાહ્મણ બેઠ પામતાં ગદગદ અક્ષરથી વચન બોલ્યો. હે સુંદરિ ! સંસારમાં પુત્ર વિના ઉત્તમ સુખ નથી. તપને દાનથી થયેલું સુખ બીજા લોકમાં સુખરૂપ છે; પણ સારા વંશની સંતતિનું સુખ આ લોકમાં ને પર લોકમાં સાંઝે છે, તે ઉત્તમ પુત્રને પામ્યા વિના મારું જીવવું નિષ્ફળ છે. મેં પુત્રને લાડ લગાવ્યો નથી, વેદનો અર્થ જણાવ્યો નથી અને તેનો વિવાહ પણ કર્યો નથી માટે મારો જન્મ નકામો છે, મારું તરત મરણ થાયો. મને આયુષ્ય પ્રિય નથી. આવાં પ્યારા પતિનાં વચન સાંભળી બેદાતુર મનવાળી સુંદરી દિલાસો દેઈ ધીરજ રાખી પ્રિય બોલવામાં કુશલ એવી પ્રેમથી નહાહેલી શાંત પ્રિયપતિ પ્રત્યે શાંતિનું વચન બોલી. ગૌતમી—હે પાણેશ્વર ! આવાં તુચ્છ વાક્ય ન કહો, તમારા જેવા ભગવાનના ભક્ત, વિદ્વાનો મોહ પામતા નથી. હે સદાચરણવાળા સમર્થ ! તમે સત્યધર્મમાં તત્પર છો. તેથી તમે સ્વર્ગને જીએ છો, તમને જ્ઞાનિને પુત્રોથી શું સુખ મલશે ? હે બ્રહ્મદેવ ! પૂર્વે ચિત્રકેતુ પુત્રના શોકથી સંતાપ પામ્યો હતો તેને નારદ ને અગિરાઋષિએ આવી સંસારથી તાર્યો હતો. તેમ અંગરાજ ખરાખ પુત્ર વચનથી રાત્રિમાં વનપ્રત્યે ભાગી ગયો હતો. તે પ્રમાણે હે સ્વામિ ! તમને

સંતતિ દુઃખ દેનારી થશે, તો પણ હે તપશ્ચિ ધનવાળા ! જે ત-
મને સારા પુત્રની ચાહના હોય તો આનંદથી સર્વ અર્થને સિદ્ધકર-
નારા, જગતના નાથ હરિની આરાધના કરો. જેની આરાધના કર-
વાથી કર્દમ સાંખ્યાશાસ્ત્રના આચાર્યોએ સ્તુતિ કરેલા, યોગિયોમાં શ્રેષ્ઠ
દેવ કપિલ નામના પુત્રને પામ્યા હતા. આવું ધર્મપત્નીનું વચન
સાંભળી બ્રહ્મણોનો શિરોમણિ એના કહેવા મુજબ નિશ્ચય કરી તેની
સાથે તામ્રપર્ણી નદીકાંડે ગયો. ત્યાં ગયા પછી રજેગુણથી રહિત
જંગલમાં ન્હાઇને પાંચમે દિવસે સુકેલાં પાંદડાં અને જલનો અહાર
કરતાં મોટું તપ કરવા માંડ્યું. હે બ્રહ્મણ ! એ પ્રમાણે તપના બં-
ડાર રૂપ તે બ્રહ્મણનાં ચાર હજાર વર્ષો ગયાં. એનાં તપથી ત્રણ લોક
કંપવા લાગ્યા. અતિ ઉચ્ચ તેનું તપ જોઇ ભક્તવત્સલ ભગવાન
વેગથી ગરૂડ ઉપર બેસી પ્રગટ થયા. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—તે જગ
તની રક્ષામાં સમર્થ એવા ચાર હાથરૂપિ દંડોથી જણાતા હર્ષ
પામેલ મુખવાળા, મુર દૈત્યના શત્રુ વિષ્ણુને નિહાળી સુદેવશર્મા આ-
નંદથી આઠ અંગો સહિત નમન કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે શ્રી-
બૃહન્નારદીય પુરાણના પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યમાં શ્રીનારાયણને નારદના
સંવાદ વિષે ચૌદમો આધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૧૪

અધ્યાય ૧૫ મો.

શ્રી નારાયણ બોલ્યા—ત્યાર પછી સુદેવ બે હાથ જોડી
ગદગદ અક્ષરથી ભક્તવત્સલ, તે દેવ શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો,
હે દેવોના દેવ ! ત્રણ લોકને અભય આપનાર ! સર્વના ઇશ્વર !
અને સમર્થ ઇશ ! આપને નમસ્કાર થાઓ. બીજી વાર પણ

આપને નમસ્કાર થાઓ. પણ હું આપને શરણુ આવ્યો છું. હે શરણુ આવેલાની ઉપર વસલતાવાળા પરમેશ્વર ! મારી રક્ષા કરો, હે જગત્ને વંદવા લાયક ! શરણુગતતા બનને ભાંગનાર ! આપને નમસ્કાર થાઓ. હું જય સ્વરૂપ જયને દેનાર જયના નિયંતા, જયના કારણરૂપ, જગત્તા આધારરૂપ, જગત્માં રહેનારા, જગત્તા કારણના કારણરૂપ, એક વિશ્વની એક રક્ષા કરનારા, પ્રકાશરૂપ, જગત્તને હણનારા, જગત્તા પાંજરારૂપ, રજના બીજરૂપ, રજના આધારરૂપ રજ, મૂળના રજને દેનાર, તેજરૂપ, તેજને આપનાર, તેજસ્વિઓમાં શ્રેષ્ઠ, દીનવત્સલ, વ્યાપક અને વસુદેવના પુત્ર એવા શ્રી કૃષ્ણને વંદન કરું છું. હે જગત્તા પ્રભુ કૃષ્ણ ! આપને બ્રહ્મા વગેરે દેવો પણ સ્તુતિ કરવા શક્તિમાન નથી, ત્યારે થોડી બુદ્ધિવાળો હું મૂર્ખ મનુષ્ય કેમ સ્તુતિ કરવા શક્તિમાન થઈ ? હે પ્રભુ ! આપ અતિ દુઃખી દીન અને આપના ભક્તની પણ ઉપેક્ષા કરો છો, માટે આપનું જગત્માં લોકનું બંધુપણું કેમ વૃથા ગયું ? વાલ્મીકિ બોલ્યા—આ પ્રભુ બહુ રૂપ એવા કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી બ્રાહ્મણ તેની પાસે બેસી રહ્યો. તે સાંભળી હરિ ભગવાન મેઘના સરખા શબ્દથી વચન બોલ્યા. હે તપરૂપિ ધનવાળા મોટી બુદ્ધિવાળા વત્સ ! તે જ તપ કર્યું તે સાચું કર્યું. તું શું ઇચ્છે છે તે મને કહે, હું તારા તપથી પ્રસન્ન થયો છું;

આવું મોટું, કર્મ પૂર્વે કોઈએ પણ કરેલું નથી. સુદેવે કહ્યું—હે પુરાતન પુરૂષોમાં ઉત્તમ ! ધ્યાનના ખજાના રૂપ અને દીનોના બંધુ એવા હે વ્યાપકતાય ! જો પ્રસન્ન થયા છો તો, મનમાનતો પુત્ર આપો. કેમ કે હે હરિ !

પુત્ર વગરનું શન્ય ગૃહસ્થપણું મને ગમતું નથી. આવું
 બ્રાહ્મણનું કહેવું સાંભળી સમર્થ હરિ બોલ્યા—હે વત્સ ! હે
 બ્રાહ્મણ ! તને પુત્ર રિના ન દેવાય એવું પણ આપીય; કેમકે બ્ર-
 હ્માએ તને પુત્રનું સુખ નિર્માણ કરેલુંજ નથી. મેં તારા કપાલની
 ચામડીમાં લખેલા સઘળા અક્ષરો જોયા છે તેમાં સાત જન્મ લ-
 ગી તને પુત્રનું સુખ નથી. આવું હરિનું વજ્જના ધા સરખું કંઈજ
 વચન સાંભળી તે પૃથ્વીના પીઠ ઉપર, જેમ મૂળ કપાલાથા ઝાડ
 પડે તેમ પડ્યો. પતિને પડેલો જોઈ બહુજ દુઃખ પામેલી સ્ત્રી
 સ્વામિને પુત્રની ઇચ્છાથી શન્ય જોતી રોવા લાગી. પછી ધીરજ ધરી
 તે પડેલા પતિ પ્રત્યે બોલી— ગૌતમી બોલી—હે નાથ ! ઉભા થાઓ,
 ઉભા થાઓ, કેમ મારું વચન યાદ કરતા નથી ! બ્રહ્માએ કપાલમાં
 જે લખેલ હોય તે સુખ દુઃખ મળે છે. લક્ષ્મીના પતિ શું કરે ?
 લોક પોતાનું કરેલું ભોગવે છે, બાળ્ય વગરનાએ કરેલા ઉદયમ
 મરવાને ઇચ્છનારાનાં ઓસડના જેવો છે. જેનું બાળ્ય અવળું હો-
 ય છે તેનું સઘળું નકામું જાય છે. સઘળા વેદોમાં હરિનું સેવન
 યજ્ઞ, દાન, તપ, સત્ય ને વૃતોથી શ્રેષ્ઠ છે, પણ તેથી બાળ્યનું
 બલ શ્રેષ્ઠ છે.

માટે હે પૃથ્વીના દેવ ! સર્વમાં વિશ્વાસ છોડી બાળ્યનોજ
 આશ્રય કરી ઉભા થાઓ, આપણને વિષ્ણુથી શું પ્રયોજન છે !
 આવાં ત સ્ત્રીનાં તીવ્ર શોકવાણાં વચન સાંભળી ક્ષોભથી જોને
 ધ્રુજારો થયો છે એવો વિનતાનો પુત્ર ગરૂડ, વિષ્ણુને કહેવા લા-
 ગ્યો. ગરૂડ બોલ્યો—હે ગરિબોના સગા ! ક્યાના સાગર ! બકતોને
 અભય કરનાર ! બકતોનાં દુઃખને નહિ સહન કરનાર અને સ-
 મર્થ હરિ ! બ્રાહ્મણને શોક રૂપિ સમુદ્રમાં ડુબેલી તથા બ્રાહ્મણને

નેત્રામાંથી પડતાં આંસુઓના ભાગથી આ કુલ જોઇ આજ આપની
 દયા ક્યાં ગઇ ? અહો બ્રહ્મણને વિષે દયાવાળા દેવ ! હમણાં
 આપનો ધર્મ ક્યાં ગયો ? આપના ભક્તના હાથના તળામાં ચાર
 પ્રકારની સુકિતિયો રહી છે; તો પણ આશ્ચર્ય છે કે તેઓ ઉત્તમ
 ભક્તિને છોડી દઈ તેને ઈચ્છતા નથી. કેમકે તેની આગળ આઠ
 સિદ્ધિયો દારી રૂપ થઈ રહેલી છે. આ પ્રમાણે આપની સેવાની
 મહત્તા સઘળે ઠેકાણે પ્રસિદ્ધ છે, તો બ્રહ્મણના પુત્રની મનેચ્છા
 પૂર્ણ કરવામાં શું શ્રમ છો હાથિને દેનારા પુરૂષને અંકુશ દેવામાં
 શું પરિશ્રમ હોય ? હવે પછી કોઇ પણ આપના ચરણભજનને
 સેવશે નહિ. જે અકાર્ય પુરૂષના ભાગ્યમાં રહેલ હશે તેજ અવશ્ય
 થશે આવી જગતમાં પ્રસિદ્ધિ થશે અને આપની ભક્તિ નાશ
 પામશે. હે નાથ ! કરવાને સઘળે ઠેકાણે આપનું સામર્થ્ય જે
 પ્રસિદ્ધ છે તે આજજ જો આને પુત્ર આપનાર નહિ થાઓ તો
 જતું રહેશે. માટે આપ સર્વ રીતે એક પુત્ર બ્રહ્મણને આપો. આ-
 પનું સેવન કરી સુદામા ઉત્તમ વૈભવ પામ્યો હતો અને સાંદીપનિ
 આપની કૃપાથી મરેલા પુત્રને પામ્યો હતો; આ કારણથી પુત્રની
 ઇચ્છાવાળાં સ્ત્રી પુરૂષ આપને ચરણ આવેલ છે. શ્રી નારાયણ
 બોલ્યા—આવું ગરૂડનું વચન સાંભળી વિષ્ણુએ આકાશમાં
 ગતિ કરનારા ગરૂડને અમૃત સરખું વચન કહ્યું; હે વિનતાના પુત્ર
 હે પક્ષીઓમાં શ્રેષ્ઠ ગરૂડ ! આને તરત મનમાં રહેલો એક પુત્ર દે.
 આવું પોતાને ફાવતું વિષ્ણુનું વચન સાંભળી તરત અતિ પ્રસન્ન
 મનવાળા ગરૂડે ધણી ખેદ યુક્ત મનવાળા બ્રહ્મણને લાપક સુંદર
 પુત્ર આપ્યો. આમ શ્રીશ્રુતારદીય પુરાણના પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યમાં
 દંઢધન્વાના નાના આખ્યાનના નારાયણને નારદના સંવાદવિષે સુદે-
 વના વરદાનનો પન્નરમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૧૬ મો.

શ્રીનારાયણ યોગ્યા—હે મોટી બુદ્ધિવાળા નારદ! વાલ્મી-
ક્રિએ અતિ બહુ અચંપા ભર્યું જે ચરિત્ર દઢધનવાને કહ્યું તે હું તમને
કહું છું માટે સાંભળો. વાલ્મીકિ યોગ્યા—હે મહારાજ દઢધનવા! માંડ
વચન સાંભળો. ગરડે વિષ્ણુના હુકમથી બ્રાહ્મણોના અધિપતિને આ
પ્રમાણે કહ્યું. ગરડ યોગ્યે—હે બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ! સાત ભવમાં તમને
પુત્રનું સુખ ન થાય એવું વિષ્ણુએ જે વચન કહ્યું તે તમને યાદ
છે? તો પણ હમણાં સ્વામિની આગ્રાથી કૃપાવડે તમને પુત્ર આપું
છું. હે તપોધન! તમને મારાં અંશથી થયેલો પુત્ર થશે. જેથી
તમે ગૌતમી સહિત સત્ય આશીર્વાદોને પામશો, પણ પછી તમોને
તેથી થયેલું દુઃખ જરૂર થશે. હે દિગ્ગેમાં શ્રેષ્ઠ! તમારી વિષ્ણુમાં
બુદ્ધિ થઈ માટે તમે પુન્યવાન છો. સકામ અથવા નિષ્કામ ભક્તિ
હોય તો પણ વિષ્ણુની ભક્તિવિષ્ણુને બહુ પ્યારી છે. પુરુષોનું શરીર
પાણીના પરપોટાની પેઠે જોતા જોતામાં નાશ પામે એવું છે. તેને
પામી પુન્યવાન માણસ હૃદયમાં વિષ્ણુના ચરણનું ચિંતન કરે છે.
બહુ દુખે તરાય એવા સંસારથી વિષ્ણુ વગર ખીજો કોઈ તારનારો
નથી, ને વિષ્ણુનીજ કૃપાના લેશથી મેં તમને પુત્ર આપ્યો, માટે
મનમાં શ્રીહરિને ધારણ કરી સુખ થાય તેમ કરો અને ઉદાસપણે
રહિ સાંસારિક સુખને ભોગવો. વાલ્મીકિ યોગ્યા—ઓ પુરુષના જોતાં
તરત ઉત્તમ વરદાન ગરડ મારશત આખી વિષ્ણુ તાકીદે પોતાને
સ્થાને ગયા. સુદેવ પણ પત્ની સહિત ઇચ્છિત વરદાન પામી પોતાને
ઘેર આવી ગૃહસ્થાશ્રમનું ઉત્તમ સુખ સેવવા લાગ્યો. કેટલોક વખત
જતાં એ સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, ગર્ભ મર્યાદા પૂર્ણ થતાં પ્રસવ કાલ આ-
વ્યો ત્યારે તેણે ઉત્તમ પુત્રને જન્મ આપ્યો. એથી સુદેવને પણ

આનંદ ઉત્પન્ન થયો. સારી રીતે ન્હાઈ તે શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણે શ્રેષ્ઠ બ્રા-
હ્મણોને બોલાવી જાતક કર્મ કર્યું અને તેઓને મોટું દાન આપ્યું.
બ્રાહ્મણે અને પોતાના જનોથી વિંટાળેલા બુદ્ધિમાન બ્રાહ્મણોએ
એતું નામ પણ પાડ્યું કે આ પુત્ર ગરૂડે સ્નેહ કૃપા કરી શરદ્રક્ષ-
તુના ચંદ્રના જેવો ઉદય પામતાં તેજવાળો શુકદેવના સરખો આપ્યો
માટે આ મારો બહાલો પુત્ર શુકદેવ એવાં જામે થાઓ. માતાનાં મ-
નને આનંદ આપનારા તે પુત્ર ઝટ શુકલપદ્મના ચંદ્રમાની પેઠે પિ-
તાના મનોરથોની સાથે વધવા લાગ્યો. પિતાએ આનંદથી પુત્રને
જનોઈ દઈ ગાયત્રી આપી, તે વૈદિક સંસ્કાર પામી બ્રહ્મચર્યના વ્રત-
માં રહ્યો, તેના તેજથી જાણે પ્રત્યક્ષ બીજને સૂર્ય હોય તેમ શોભવા
લાગ્યો. બુદ્ધિનાં સંસુદ્રરૂપ કુમારે વેદનું અધ્યયન આરંભ્યું. જેને ગુરૂ
બહાલા છે એવો તે સારી બુદ્ધિથી પોતાના ગુરૂને આનંદ આપતો
અને એકવાર કહેતાથીજ સઘળી વિદ્યા શીખી જનાર નીવડ્યો.
વાલ્મીકિ બોલ્યા—એક દિવસે કોડો સૂર્યની સરખા કતિવાળા
દેવલક્ષ્મિ આવ્યા, તેને જોઈને સુદેવે આનંદથી દંડવત કર્યો,
વિધિ પ્રમાણે મુનિને સત્કાર કર્યો, અને દેવળ કપાને સાડ આસન
આપ્યું અને તે આસન ઉપર દેવળ કપા બિરાજ્યા. કુમારને પગ-
માં પડેલો જોઈ દેવળ રૂપી બોલ્યા—હે સુદેવ ! તમને વિષ્ણુ પ્રસ-
ન્ન થયા અને અતિ હર્લેમ એવા પુત્રને પામ્યા. માટે ભાગ્યવાન છો.
આવો ઉત્તમ વેદને બહુવાન સ્વભાવ વાળો પુત્ર કોઈને પણ દીડો
નથી. હે પુત્ર ! આવ, આ તારા હાથમાં આશ્વર્ય શું દેખાય છે ?
છત્ર, એ ચામર સજ્જીત કમળ, ત્રિવલી સોભીત મધ્ય ભાગ છે, આવું
કહી સુદેવ પ્રત્યે બોલ્યા. અહો સુદેવ ! આ તમારો પૂત્ર પુરો ભા-
ગ્યનો ભંડાર છે. પરંતુ એક મોટો દોષ છે. એમ કહી માથુ ધુણા

વતાં મુનિ બોલ્યા. હે સુદેવ ! આ તમારો પુત્ર બારમે વરશે જળમાં ડુબીને મરી જશે, માટે નાશવાન પદાર્થનો શોક કરીશ નહીં. અવશ્ય જે થવાનું હોય છે તે થાય છેજ. દધિવતી ઇચ્છા આગળ કોઈનો ઉપાય નથી.

વાલ્મિકી બોલ્યા—આતું કહી દેવળ મુનિ બ્રહ્મ લોકમાં ગયા. સુદેવ દેવળ મુનિનું વચન સંભારી પૃથ્વી ઉપર પડ્યો । અને વિલાપ કરવા લાગ્યો. પછી ગૌતમી પુત્રને બોળામાં લેઈ લેને મુખ ચુંબન કરવા લાગી. પછી પેતાના પતીને કહેવા લાગી કે—હું સ્વામિ ! તમારે ચતાર પદાર્થની બીક રાખવી ઘટતી નથી. શું યુવિષ્ટર રાજા જેવા દુઃખ પામ્યા નથી ? શું દુષ્ટી જેવી સતી શુ દુઃખને પામી નથી ? માટે જે વસ્તુ થવાની તેના શોક કરવો નિરધિક છે. માટે હે નાથ ! ઉઠો અને શોકને તથા શ્રી વિષ્ણુનું આરાધન કરો કે જેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય. આવો સુદત્તારદીય પુત્રાણમાં શ્રી નારાયણ નારદ સવાદ દધિવતીના આખ્યાનનો સુદેવ પ્રત્યે નામનો પુરુષોત્તમ મહાત્માનો સોળમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૧૭ મો.

નારદ બોલ્યા—હે કૃપાનિધિ ! પછીથી સુદેવનું શું થયું તે સાંભળનારાઓના પાપને નાશ કરનાર ચરિત્ર મને સાંભળાવો. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—પુર્વે બનેલું તેનું ચરિત્ર સાંભળી સાંભળવાનાં ઇચ્છા વાળા રાજાને વાલ્મિકી કહેવા લાગ્યા. વાલ્મિકી બોલ્યા—તેની સ્ત્રીના મુખની મધુર વાણી સાંભળી સુદેવે ધીરૂજ પકડી શ્રી હરિમાં ચિત્ત લગાડ્યું અને જેમ થવાનું હશે તેમ થશે એવો નિશ્ચય કરી

શ્રી હરિની ભક્તિ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં તેનો કેટલોક કાળ કમથી વીતી ગયો. કોઇ સમયે સુદેવ લાકડા, દામ અને ફળ લેવાને માટે શ્રી હરિનું ધ્યાન ધરતો ધરતો વનમાં ગયો. તેજ દિવસે દોસ્ત દારો સહિત પુત્ર વાવ તરફ ગયો. સરખી ઉમ્મરના છોકરાઓ સાથે પાણીની રમત રમવા લાગ્યો. રમતાં રમતાં પોતાના બાઇબાઈને છેતરવાના હેતુથી ઉંડા પાણીમાં ડુબકી મારી. અને તે અગાધ જળમાં સ્વાસ રૂંધાઇ જવાથી તે પુત્ર મરણ પામ્યો. બધા મિત્રો ભયમિત થયા અને હાહાકાર કરી દોડી ગયા. અતિ શોકને યુક્ત થએલી ગૌતમીને કહેવા લાગ્યા. છોકરાઓની વિજળી તુટી પડવા જેવી વાણી સાંભળી પુત્રના ઉપર પ્યાર વાળી ગૌતમી પૃથિવ ઉપર એકદમ પડી. અને તેજ વખતે વનથી સુદેવ આવ્યો. અને પુત્રના મરણ વાત સાંભળતા તરતજ ભોંય ઢળી પડ્યો અને કેટલીક વારે ઉઠી સ્ત્રી પુરૂષ બન્ને જણ વાવ પાસે જઈ પુત્રને કઢાવી ખોળામાં લેઈ સુબન કરવા લાગ્યા. પોતાના ખોળામાં રહેલા સુવેલા બાળકને વિલાપ કરતો કહેવા લાગ્યો કે અરે મારા બહાલા પુત્ર ! જરા તારી મધુર વાણી બોલી મારા મનને સીતળ તો કર. હે પુત્ર ! ઉઠ, તું કેમ સુતો છે. આજે માફ કર તારા વિના શુન્ય જંગલ જેવુંજ છે, અરે ! મેં કાંઈ ખોટા કર્મ કર્યાં નથી, મેં બ્રહ્મ હત્યા પણ કરી નથી, છતાં એ વિધાતા તે મારી આંખો ખેંચી લેઈ શું એટલું બધું મોટું ફળ મેળવ્યું ?

નિર્ધનતાં ધન રૂપ અને અમે જે સ્ત્રી પુરૂષના આશ્રય રૂપ પુત્રને હરતાં તમને ક્યાંય પણ શરમ નહિ આવી ? બધે તમે દયાળુ છો, અને મારી ઉપર કેમ નિર્દયપણાને પામ્યા છો ? અહો મારા ભાગ્યના વશપણાથી આવો ખીજ તરેહનો ભાવ થયો છે ? ક્યાં !

આજ પ્રકૃતિથી સુંદર પુત્રને શાધું. હે પુત્ર ! ક્યાં તારું મનોહર મુખ સુંદર નેત્રવાળું જોઈ ? મેઘ જળને વર્ષે છે, પૃથ્વી ધાન્યને પેદા કરે છે, પર્વતો રત્નોના જથ્થાને અને દરીયો શ્રેષ્ઠ મોતિને પેદા કરે છે; પણ હું તે દેશ જોતો નથી કે જ્યાં મરેલો પુત્ર મળે કે જેના શરીરનું આલિંગન કરી હૃદયમાં રહેલું દુઃખ દૂર કરાય. હે પુત્ર ! તાકીદે દયા લાવ અને એક વાર પણ જરા બોલ; કેમકેતારી મા લાજ મુકી અતિ વિલાપ કરે છે. તેને જોઈ હે પુત્ર ! કેમ તને દયા પેદા થતી નથી ? તું માતા પિતાની રજા લીધા વગર ક્યારે પણ ગયો નથી, હે પુત્ર ! અમોને પુછ્યા વિના કેમ લાંબે રસ્તે ચાલ્યો ગયો ? હવે હું કોની વેદનાં અધ્યયનની સારી વાણી સાંભળીશ ? હે પુત્ર ! તને અને પછી તારાં મનને હરનારા સુંદર વાક્યને યાદ કરતાં આજ મારું હૃદય ફાટતું નથી, માટે જરૂર લોહાતું છે. હું અવશ્ય કોશલપતિ દશરથને અતિ પુન્યવાન માનું છું, કે જેણે રામવનમાં ગયા સારે પુત્રના દુઃખથી બળતાં પ્રાણ તજી દીધાં. પણ પુત્રનો નાશ થતાં નહિ નાશ થવાથી મને ધિક્કાર છે. હે ગોવિંદ ! વિષ્ણુ ! યાદવોના નાથ ! શ્રીકૃષ્ણના પ્રાણપતિ ! મને પુત્રના અગ્નિ સરખા દુઃખરૂપ તાપથી બચાવો. મારાથી બીજો કોઈ પણ મુખી થશે નહિ કે જેણે શ્રીકૃષ્ણનાં વાક્યને બોલંગી પુત્રની દૃષ્ટ આશા કરી, બાગ્ય વગરનો કોણ બાગ્યથી નાશ પામેલી વસ્તુને મેળવે છે. આવો શ્રીબૃહન્નારદીય પુરાણનાં પુરુષોત્તમમહાત્મ્યના શ્રીનારાયણને નારદના સંવાદ વિષે દૃઢધન્વાના દુઃક આપ્તના સુદેવવિલાપ નામે સત્તરમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૧૮ મો.

નારદ બોલ્યા—હે તપોનિધિ ! તે પછી સાક્ષાત્ ભગવાન
 વાલ્મીકિએ દંડધવારાજને શું કહ્યું તે કહો. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—તે
 રાજક્રુપિ પોતનું પૂર્વનું વૃતાંત સાંભળી વાલ્મીકિને પૂછવા લાગ્યા.
 દંડધન્વાએ પૂછ્યું—હે મહારાજ ! તમારું સુંદર નવું નવું વચનામૃત
 પી પીને તૃપ્તિને પામતો નથી; માટે ફરીને તે પછીનું વૃતાંત ક
 હો ? વાલ્મીકિએ કહ્યું—હે પૃથ્વિના પતિ ! આમ તે બ્રાહ્મણ આકંઠ
 કરતો હતો ત્યારે દશે દિશાઓને ગળવતો વરસાદ આવ્યો. મોટા
 ક્ષોભથી વિજળીના અવાજથી દિશાઓને પુરતો જાણે પર્વતોને ધ્રુમવતો
 હોય તેમ નાયરો વાવા લાગ્યો. એ રીતે એક મહીના સુધી વરસાદ વર
 સ્યો; પુત્રના શોકરૂપિ તાપથી તપેલા એ બ્રાહ્મણે કશુંપણ જાણ્યું નહિ.
 કે પુત્ર ! હે પુત્ર ? એમ બોલતાં તેણે પાણી પીધું નહિ અને
 મોજન પણ કર્યું નહિ. આમ તેના વિલાપ કરતાં જો મહિનો
 ગયો તે શ્રી કૃષ્ણનો જહાસો પુરષોત્તમ માસ હતો, તેથી અજાણતાં
 પણ તેને પુરુષોત્તમનું સેવન થયું. પુરુષોત્તમના સેવનથી અતિ
 પ્રસન્ન થતા, સ્યામ સુંદર વનમાળાથી શોભિત, પોતે વિષ્ણુ પ્રકટ
 થયા. વિષ્ણુના પ્રકટ થવાથી મેઘની પંક્તિએ અદશ્ય થઈ તેથી
 એ બ્રાહ્મણને પુરુષોત્તમ શ્રી કૃષ્ણનાં દર્શન થતાં તરત બોળામાં રહેલા
 પુત્રના દેહને ભોંય ઉપર રાખી સ્ત્રી સહિત તેણે આનંદથી શ્રી હરિને
 દંડવત કર્યા. શ્રીકૃષ્ણજી મારા રક્ષણ કરનારા થાઓ, એમ વિચારતો
 એ હાથ જોડી ભગવાનની પાસે ઉભો રહ્યો. ભગવાન પણ પુરુષોત્ત
 મના સેવનથી પ્રસન્ન થતા અમૃત વાણી બોલ્યા—અરે સુદેવ !
 તમે હમણાં પુન્યવાન અને ભાગ્યવાન છો તમારું ભાગ્ય વર્ણવવા

ને ત્રણ લોકમાં કોણ સમર્થ છે ? હે તપસ્વી ધનવાણા પુત્ર !
 તારા જે ભવિષ્ય છે તે હું કહું છું માટે સાંભળ. હે વિપ્ર ! તને
 આર દહ્મર વર્ષના આયુષવાળો પુત્ર થશે. હે દ્વિજેન્દ્ર ! હવે પ-
 છી તને પુત્રથી થયેલાં સુખની ખાબતમાં સંકા નથી. મે પ્રસન્ન
 થવાથી આ પુત્ર તમને આપ્યો છે. મારી પ્રસન્નતાથી દેવ, ગંધર્વ,
 માનવો તારા પુત્રના સુખને જોઈ તારી ઉપર આદનાવાળા થશે. આ
 કોકાણે પૂર્વે માર્કંડેયમુનિયે રઘુરાજને કહેલો જુનો ઇતિહાસ તમને
 કહું છું. પૂર્વે કોઈ ધનુતામે મોટાં મનવાળો, મુનિયોનો અધિપતિ
 પુત્રની પીડાથી બળેલા લોકોને જોઈ દીન મનવાળો થયો. પુત્રને
 અમર કરવાને ઇચ્છતાં તેણે અતિ કિય તપ કર્યું જ્યારે દહ્મર વર્ષ
 વિતી ગયાં ત્યારે દેવતાઓએ તે મુનિને કહ્યું તરૂં કલ્યાણ થશે તારા
 મનમાં જે ધારેલ હોય તે વર માગ તારાં તીવ્ર તપથી અમે સર્વ
 પ્રસન્ન છિયે. શ્રી નારાયણ બ્રહ્મા—આવું દેવતાઓનું વચન સાંભળી
 અતિ તૃપ્તિ પામેલા, તપોધને બુદ્ધિથી શોભિત અમર પુત્ર માગ્યો
 દેવોએ તેને કહ્યું આવો પૃથ્વી ઉપર થયેલો નથી. ૨૨ીને મુનિયે
 દેવતાઓને નિમિત્તથી આયુષવાળો આપો એમ કહ્યું દેવોએ કહ્યું શું
 નિમિત્ત તે કહે. તે મુનિએ કહ્યું જ્યાં સુધી આ મોટા પર્વત છે
 ત્યાં સુધી આયુષ કરો. દેવોએ કહ્યું તથાસ્તુ આવું કહી ઈંદ્ર સહિત
 દેવો સ્વર્ગમાં ગયા. ધનુઃશર્મા બ્રાહ્મણ પણ થોડા વખતમાં તેવા પુ-
 ત્રને પામ્યો. તે તેના પુત્ર જે રીતે આકાશમાં શુકલ પક્ષનો ચન્દ્ર-
 મા વધે તે રીતે મોટો થયો. જ્યારે સોળમું વરસ બેઠું ત્યારે મુ-
 નિયોના અધિપતિ બ્રાહ્મણે પુત્રને કહ્યું. હે પુત્ર ! ક્યારે પણ સઘળા
 મુનિયોનું અપમાન કરવું નહિ, આવું શિખવતાં પણ નિમિત્ત આયુ-
 ષવાળો બળથી છડી બ્રાહ્મણોનું અપમાન કરવા લાગ્યો. કોઈ વખત

અતિ ક્રોધી મહિષ નામે મુનિ વિધિથી સુંદર, શાલિંગ્રામનું પૂજન કરતા હતા, તે સમયે તેણે ઉતાવળથી આવી તે મૂર્તિને લઈ પોતાની ચપળતાથી હસિને પાણીથી ભરેલા કુવામાં નાંખી. તેથી મહિષ મુનિએ ક્રોધ આવતાં ‘ ધનુષ્ણો પુત્ર આજ્ઞ મરો ’ એમ શાપ આપ્યો, છતાં પુત્રને નહિ મરેલો જાણી મનમાં વિચાર્યું કે દેવોએ આ ધનુષર્માના પુત્રને કારણસર આયુષ્વાળો કર્યો છે એમ વિચારમાં તત્પર થતાં તરત નિશાસો નાંખ્યો. તેથી ક્રોડો પાડા પેદા થયા અને તેઓએ પર્વતનો ભૂકો કરી નાખ્યો. તે વખતે અતિ છકેલો મુનિનો પુત્ર મરણ પામ્યો. તેના મરણ દુઃખથી ધનુર્શર્મા બ્રાહ્મણ વારંવાર વિલાપ કરવા લાગ્યો. બહુ રીતે વિલાપ કરી પુત્રના શરીરને લઈ પુત્રના દુઃખથી અતિ પીડા પામતાં રહે- માં પેઠો. આમ જ્યોત્સ્ના હઠથી પુત્ર મેળવનારા છે તેઓ ક્યાંય પણ સુખ પામતા નથી. માટે હે તપોધન ! વિનતાના પુત્ર ગરૂડે જ આ પુત્ર આપેલ છે તેથી તું જગતમાં વખાણવા યોગ્ય ને પુત્રવાન્ યર્ધશ. હે નિષ્પાપ ! પુરુષોત્તમની મોટાઈ પ્રસન્ન થઈ મેં આ તારા પુત્રને ધણો વખત રહેનાર કર્યો છે માટે તે સુખ આપનાર થશે. હે બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ ! સદા કાળ પુત્રની સાથે અતુલ ગૃહસ્થપણુને ભોગવ્યા પછી બ્રહ્મ લોકમાં જઈ ત્યાં મોટું સુખ દેવતાનાં હજાર વર્ષ સૂધી ભોગવી પૃથ્વિતલ ઉપર જઈશ, ત્યાં ચક્રવર્તી રાજા થઈશ ? સમૃદ્ધિવાળી સૈન્યને વાહન વાળો દૃઢધન્વા એ નામથી વિખ્યાતિ પામેલો દશ હજાર વર્ષ સૂધી અક્ષય બળ ને સામર્થ્ય વાળું, ઇંદ્રના પદથી શ્રેષ્ઠ પૃથ્વિનું રાજ્ય ભોગવિશ, ત્યારે આ તારા અર્ધ અંગને હરનારી ગૌતમી પટરાણી નિત્ય પતિની સેવામાં પ્રતિવાળી ગુણસુંદરી નામે થશે, ચાર પુત્રો રાજનીતિમાં કુશલ થશે, એક

મહા ભાગ્યવાળી, સુશીલ, અતિ સુંદીર મુખ વાળી કન્યા થશે, હે મહાભાગ ! સુર ને અસુરો અતિ દુઃખે મેળવી શકે એવાં સુખો મેળવી હું પૃથિવીની પીઠ ઉપર કૃતાર્થ છું, એવા અજ્ઞાનથી મોહ પામતાં અતિ દુઃખે તરાય એવા સંસારના વિષયોથી મન સંચા-
વાને લીધે જ્યારે સંસારરૂપ સમુદ્રથી તારનારા વિષ્ણુને ભૂલિશ, ત્યારે હે વીર ! આ તારો પુત્ર પોપટ થઈ વનમાં વડતાં જાડનો આશરો લઈ વારંવાર ટ્રેરાગ્યને ઉપજવનારા શ્લોક, બલુતાંજ તને આવો ઉપદેશ દેશે. પોપટે કહેલું વચન સાંભળી ઉદાસ મનથી તું ઘેર આવિશ. પછી વિષયથી થતાં સુખને છોડી ચિંતારૂપિ સમુદ્રમાં દૂબતાં હે બ્રાહ્મણ ! તને વાસ્ત્મીકિ આવી બોધ દેશે. તેના વાક્યથી સંદેહ જતાં તું શરીરને છોડી સ્ત્રી સહિત પુનર્જન્મથી રહિત વિ-
ષ્ણુંના સ્થાનને પામિશ. આવું વિષ્ણુ કહેતા હતા ત્યારે બ્રાહ્મણનો પુત્ર ઉભો થયો. તેને જોઈ તે સ્ત્રી પુરૂષ મોટા આનંદવાળાં થયાં અને સર્વ દેવોએ પણ પ્રસન્ન થતાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ વર્ષાવી. શુકદેવ પણ શ્રીહરિને તથા એ માતા પિતાને પગે લાગ્યો. અને ગરૂડ પણ તે બ્રાહ્મણને પુત્ર સહિત જોઈ અતિ સંતોષ પામ્યો. તે વખતે બ્રાહ્મણ ચક્રિત થઈ શ્રી હરિને વંદી તથા બે હાથ જોડી જગત્તા ઈશ્વર વિષ્ણુ પ્રત્યે હૃદયમાં રહેલી શંકાને ટાળવા હર્ષથી ગદગદ વાણીવડે બોલ્યો. હે સંકટને હરનાર વિષ્ણુ ! મેં જ્યારે નિરંતર ચાર હજાર વર્ષ દુઃખેથી કરાય એવું તપ કર્યું ત્યારે તમે ત્યાં આવી જે મને આકર્ષ વચન કહ્યું કે-હે વત્સ ! મેં આજ જોયું કે તને પુત્ર નથીજ. તે વચનને છોડી મારા મુવે-
લા પુત્રને જીવાડવાનું કારણ કહો ? આવા શ્રી બૃહન્નારદીય પુરાણ-
નાં પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રી નારાયણને નારદના સંવાદવિષે સુદેવ પુત્ર જીવનનામે અદારમાં અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૧૯ મો.

સૂત બોલ્યા—હે ઋષિઓ ! આ પ્રમાણે બોલતા પુરાતન મુનિને ઉત્તમ વાણીથી જાણે પ્રસન્ન કરતા હોય તેમ નારદ પૂછવા લાગ્યા. હે તપોનિધિ ! પ્રસન્ન થયેલા વિષ્ણુએ સુદેવને શું કહ્યું ? શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આ રીતે મહાત્મા સુદેવે જાણાવેલા બક્તવત્સલ ભગવાન વિષ્ણુ વાણીથી પ્રસન્ન કરતાં ઉત્તર આપવા લાગ્યા. વિષ્ણુ બોલ્યા—દ્વિજરાજ ! તમે જે કંઈ તે ખીજને નહિ કરે, જેથી હું ઘણો સંતોષ પામ્યો તે તમે ખચિત જાણતા નથી. આ મારો બહાલો માસ જે પુરૂષોત્તમ ગયો તેની સેવા સ્ત્રી સહિત શોકમાં હુબેલા તમોને થઈ એ પ્રમાણે હે તપોનિધિ દ્વિજોત્તમ જે માણસ આ મારા પુરૂષોત્તમ માસમાં અપવાસ કરે છે એ પણ અનંત પાપોને બાળી દેવનાં વિમાનમાં બેસી વૈકુંઠમાં જાય છે. તમે સમય વગર વર્ષાદ આવવાથી આહારથી રહિત રહ્યા, ત્રણ કાળમાં તમને દિવસે દિવસે સ્નાન થયું હે તપોધન ! તમે આખા મહિના સૂધી વરસાદમાં સ્નાન કર્યું અને ત્યાં સૂધી તમને અખંડિત ઉપવાસ થયા. શોક રૂપિ સમુદ્રમાં હુબતાં તમને અજાણતાં પણ પુરૂષોત્તમનું સેવન થયું. આ તમારા સાધનનું કોણ પ્રમાણ કરી શકશે ? બ્રહ્માએ દેવોની પાસે એક તરફ જે વેદમાં કહેલાં છે તે મધળાં સાધનો લેઈ એક તરફ પુરૂષોત્તમને તોલ્યો ખીજાં સાધનો હલકાં થયાં. અને પુરૂષોત્તમ બારેં થયો; માટે પૃથ્વમાં રહેલા લોકો પુરૂષોત્તમને પૂજે છે. માટે હે પુત્ર ! તમે હમણાં સર્વ રીતે ધન્ય છો કે જેથી આમાં તમે ઉગ્ર, અતિ દારણ તપ કહ્યું. મનુષ્ય જન્મ ધરીને શ્રી પુરૂષોત્તમ મહિનામાં જેઓ ન્હાવાથી ને દાન દેવાથી રહિત છે તેઓ જન્મ જન્મમાં દરિદ્રી યાયછે. તે કારણથી

મારો વ્હાલો પુરુષોત્તમ સંપૂર્ણ મનથી સેવવો. પુરુષોત્તમને સેવનાર છે તે પુન્યવાન ને ભાગ્યવાન નર માર પ્યારાપણાને પામે છે, શ્રી નારાયણ બોલ્યા—હે મુનિ ! આતું કહી તરત જગદીશ્વર વિષ્ણુ ગરૂડ ઉપર બેસી વૈકુંઠમાં ગયા. સુદેવ પણ પુરુષોત્તમની સેવાથી શુકને મરણથી ઉઠેલો જોઈ સ્ત્રી સહિત રાત્રિ દિવસ અતિ આનંદ પામ્યો. અમ્મણનાં પણ મારી પુરુષોત્તમની જે સેવા થઈ તેજ સ-ફલ થઈ કે જેથી પુત્ર મરેલો જીવ્યો. અડો ! આવો માસ ક્યારે પણ જોયોજ નથી. આવો વિરમય પામવાથી તે માસને પુજ્યો. તે પુત્રની સાથે સ્ત્રી સહિત. અત્યંત સુખ પામ્યો અને શુકદેવ પણ સત્કારથી પિતાને આનંદ દેવા લાગ્યો. કર્મના માર્ગની ચાલના છોડી બંકિતના માર્ગમાં એક ધન્યવાન થઈ તે માસને તથા વિષ્ણુને વખાણતાં આદર સહિત પુજવા લાગ્યો.

સઘળા દુઃખોને ટાળવાવાળા પુરુષોત્તમ માસને અને તેમાં શ્રીહરિને જપ હોમ વગેરેથી સ્ત્રી સહિત સેવવા લાગ્યો. તે બ્રાહ્મણુ નિરંતર હજાર વર્ષ પર્યંત તમામ સુખ ભોગવ્યા પછી સ્ત્રી સહિત યજ્ઞ કરનારાઓને તો તે ક્યાંથી મળે, પણ યોગિયોને દુઃખે મળે એવા ઉત્તમ લોકમાં ગયો. જ્યાં હરિની સમીપમાં જઈને વસનારા શોક પામતા નથી, ત્યાં થયેલા સુખને પામી સ્ત્રી સહિત પૃથ્વીમાં આવ્યા, તેજ તમે દૃઢધન્વારાજ પ્રસિદ્ધ છો. પુરુષોત્તમના સેવનથી સકલ સમૃદ્ધિને સેવનાર છો. હે રાજા ! આ પટરાણી ગયે બવે પતિવ્રતા ગૌતમી હતી. હે પૃથ્વીને પાળનાર ! તમે મને જે પૂછ્યું એ સઘળું તમને કહ્યું. પોપટ તો પૂર્વ જન્મમાં તમારો જે પુત્ર શુકદેવ જે વિષ્ણુએ જીવાડેલો હજાર વર્ષ આયુષ્ય ભોગવી વૈકુંઠ ગયો હતો તેજ અરણ્યનાં તળાવમાં વડલાના. જાડનો આશરો કર-

નાર છે. તમને પૂર્વ જન્મના પિતાને આવેલા જોષ પોપટે અત્યંત કૃપા આવવાથી વિચાર્યું કે મારા હિતોને કરનારા, પ્રત્યક્ષ દેવરૂપ, વિષયરૂપિ સર્પોથી દોષવાળા સંસારરૂપિ સમુદ્રમાં ડૂબેલા રાજાને ઉપદેશ નહિ કરે તો મને પણ બંધન થશે. વળી જે પુત્ર પું નામના નર્કથી પિતાને તારેછે તે પુત્ર આવું, માફ વેદના અર્થનું જ્ઞાનપણુ આજ અવળું થશે. માટે પૂર્વ જન્મના પિતાનું બલું કરે. આવું ધારી હે રાજા! પોપટે તમને વચન કહ્યું. હે નિષ્પાપ! આ પ્રમાણે તમે પૂછ્યું એ સઘળું કહ્યું, હવે પછી હું પાપને ટાલનારી સરયુ નદી તરફ જઈશ. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આવા કીર્તિવાળા રાજાના આગલા જન્મના ચરિત્રને આ રીતે કહીને જતા મુનિને સમજાવી નમતા, નહિ ગણી શકાય એવાં પુન્યવાળા, રાજાઓના રાજાએ કંઈ પણ કહ્યું. આવો શ્રીબૃહન્નારદીય પુરાણના શ્રીપુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રીનારાયણને નારદના સંવાદ વિષે વાલ્મીકિએ કહેલાં દૃઢધન્વાના દુકં આખ્યાનમાં પુરૂષોત્તમની મોટાઇને કહેવાના નામવાળો ઓગણીશમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૨૦ મો.

સૂત બોલ્યો—હે બ્રાહ્મણો! નારાયણના મુખથી દૃઢધન્વાનું પૂર્વનું બનેલું ચરિત્ર સાંભળી નહીં અતિ તૃપ્તિ પામેલ નારદ, મુનિને પુછવા લાગ્યા. નારદે પૂછ્યું—હે તપરૂપિ ધનવાળા! નારાયણ મહા-રાજાએ મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા વાલ્મીકિને શું પૂછ્યું? તે મને અતિ-વિસ્તારવડે કહેા. શ્રીનારાયણે કહ્યું—હે નારદ! દૃઢધન્વાએ મુનિ-ઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા વાલ્મીકિને સમજાવી જે પૂછ્યું તે હું કહ્યું માટે સાંભળો. દૃઢધન્વાએ પૂછ્યું—હે મુનિ! મોક્ષને ઇચ્છનારાઓએ એ પુ-

રૂપોત્તમ માસ શી રીતે કરવો? કયા દેવની, કેવી રીતે પૂજા કરવી? શું દાન અને કયો વિધિ કરવો. આ સઘળું લોકના હિત માટે મને કહો. કેમકે આપ જોવાઓ સર્વ લોકના હિતને માટે કરે છે, આ મહિનો પોતે પ્રત્યક્ષ ભગવાન પુરૂષોત્તમ રૂપ છે, તે કરવાથી મેં તમારા મુખથી મેળું પુન્ય સાંભળ્યું છે. પૂર્વ જન્મમાં હું આ જાણીમાં ઉત્તમ સુદેવ - યજ્ઞને પુત્રને જીવતો થયેલો જોઈ વિધિ વડે માસને કરતો હતો. હે બ્રહ્મા ! પુત્રના શોકથી અચેતન અને નિરંતર અહારને તજતાં અન્યથતાં પણ મારો પુરૂષોત્તમ માસ ગયો, તેનું પણ એ ફળ થયું કે મારો મરેલો પુત્ર સુદેવ જીવતો થયો, અને હરિના કહેવાથી મેં અનુભવ કરેલા એ માસને સેવ્યો. હે તપોધન ! આ જન્મમાં તે બધું હું ભૂલી ગયો; માટે ફરીને વિસ્તારથી એની પૂજનો વિધિ મને કહો. વાસ્તીકિએ કેળું-આલ મુહૂર્તમાં ઉડી પરચક્ષનું ધ્યાન કરવું, પછી મોટાં પાણીનાં વાસણ સહિત નૈઋત દિશામાં જવું. પુરૂષોત્તમના સેવકે ગામથી ઘણું દૂર જવું. દિવસે ને સંધ્યા વખતે કાન ઉપર જનોઈ રાખી ઉત્તરમાં મુખ કરી વસ્ત્રથી મસ્તકને વિંટી ઘાસ પૃથ્વીને ઢાંકી ચત્રથી મ્હોંડાને નિયમમાં રાખી યુંકવું નહિ, અને શ્વાસ પણ લેવો નહિ. જો રાત્રિમાં પેશાબ, દસ્ત કરવો હોય તો દક્ષિણ દિશામાં મુખ રાખી ગુહોદ્રિય ગૃહણ કરી કરવો, પછી ઉડીને પવિત્ર માટી લઈ આજસ છોડી ગંધન. લેપને ક્ષય કરતાં શેષ કરવું. શેષ કરી માટી ને પાણીથી પગને હાથ ધોઈ નદી વગેરેમાં ગુદા ધોવી નહીં, પણ બહાર કહાડેલાં જળથી ધોવી. જળ નહિ કહાડતાં તીર્થમાં ગુદા ધોવી હોય તો એ હાથ જોટલામાં ચાલના જળને છોડી ન્હાના પ્રવાહ જળવડે ધોવી. પછી તે તીર્થને શુદ્ધ કરવું,

નહિ તો તે અશુદ્ધ થાય છે. આ રીતે પુરુષોત્તમના સારા વ્રતવા-
 જાએ શાય કરવું. તે પછી સોળ અથવા બાર કોગળા કરવા અને
 મૂત્રનો ત્યાગ કરવામાં ગૃહસ્થે આઠ કે ચાર કોગળા કરવા. પછી લાંથી
 ઉઠી નેત્ર ઘોઈ અને, ' હે વનસ્પતિ ! આયુષ, બળ, કીર્તિ, તેજ,
 પ્રભા, પશુ, ધન, અક્ષમાં બુદ્ધિ ધારણાવાળી બુદ્ધિ તું અમને દે. '
 આ મંત્ર બોલી બાર આંગળા જેવડું, ગાંધા વગરનું, ટચલી આંગ-
 ળીના જેવું બાકું પર્વતા અર્થે ભાગમાં ફૂંચો કરી અંધેડાનું કે બો-
 રડીનું દાતણ કરવું. રવિવારે દાતણની મનાઈ છે; માટે બાર કોગ-
 ળાથી પવિત્ર થયા પછે પ્રાતઃકાળમાં સારી રીતે પ્રસન્નથી આચમન
 લઈ સ્નાન કરવું. સ્નાન કર્યા પછી પ્રથમ તીર્થના દેવતાઓનું ત-
 ર્પણ કરવું. સમુદ્રમાં જનારી નદીનું સ્નાન ઉત્તમ કહેલ છે. વિદ્વા-
 નોએ વાવ ફૂંચા તલાવોમાં ન્હાવું મધ્યમ કહ્યું છે, અને ગૃહસ્થને
 ઘેર ન્હાવું સામાન્ય કહ્યું છે. નાણા પછી વિદ્વાન બ્રાહ્મણે ઘેણાં ને
 પવિત્ર બે વસ્ત્ર ધારણ કરી સદા ખભે નાખવાનું વસ્ત્ર ધારણ કરવું.
 પવિત્ર ભાગમાં પૂર્વ મુખ કે ઉત્તર મુખ વેસી, ચોટલી બાંધી, બે
 હાથને ઢીંચણ માંહે કરવા. પવિત્રી સહિત હાથે આચમનની ક્રિયા
 કરવી, તે પવિત્રા અપવિત્ર ન હોવી જોઈએ, જન્યાથી અપવિત્ર
 હોય તો તણ દેવી. આચમન લઈ ગોપીચદનની માટીવડે સરખું,
 લાકડીને આકારે સુંદર ઉભું ટીકું કરવું. ઉર્ધ્વપુંડ્ર કે ત્રિપુડ કરવું.
 તેની વચમાં છિદ્ર કરવું. ઉમા ટીલામાં લક્ષ્મીને સાથે વિષ્ણુ પોતે
 વસે છે. આડા ટીલામાં સદા પાર્વતીની સાથે શંકર સાક્ષાત્ રહે છે,
 પણ છિદ્ર વિનાનું તે ટીકું સ્નાનના પગ સરખું ગણાય છે. ઘોળ ગો-
 પીચદન મનુષ્યોના ચાનને કરનાર, રાતું વણ કરનાર અને પીળું સર્વ
 સર્વદેવને દેનાર કહ્યું છે; માટે ખીજનો ત્યાગ કરવો. સર્વ પાપોના ક્ષયને

કરનારને પૂજનું અંગ કહેલ છે માટે શંખ ચક્ર વગેરે ગોપીયંદનનીમારી
 વડે ધારણ કરવાં. જોનાં દેહમાં શંખ ચક્ર વગેરે ચિન્હો દેખાય છે તેમનુષ્યને
 મનુષ્ય નહિ બન્યો, પરંતુ તે નિરંતર ભગવાનના શરીરરૂપ છે. જે
 નિત્ય શંખ ચક્ર વગેરેનાં ચિન્હો ધારે છે તે દેહધારીનું પાપ પુન્યરૂપ
 થાય છે. જેનો દેહ નારાયણનાં આયુષોથી નિત્ય ચિન્હવાળો છે તે
 ક્રોડ પાપોથી યુક્ત માણસને યમ પણ શું કરી શકે છે ? માટે તે
 કર્યા પછી પ્રાણાયામ કરી સંધ્યાવંદન કરવું. પૂર્વકાળની નક્ષત્ર
 સહિત સંધ્યા વિધિપ્રમાણે કરવી જ્યાં સુધી સૂર્ય દેખાય ત્યાં સુધી
 ગાયત્રી બણવી. એ હસ્ત જોડી તથા પોતાના પગને પૃથ્વી ઉપર
 ધારણ કરી પાપને હરનારા, ગાયત્રીના મંત્રોથી સ્તુતિ કરી સંધ્યા
 વખતે નમન કરવું. (यस्य स्मृत्या च नमोक्त्या) આ શ્લોકરૂપ
 મંત્રથી જે અધુર હોય તે પુર કરવું. જે બ્રાહ્મણ શ્રદ્ધાથી વિધિ
 સહિત સંધ્યા સેવે છે તેણે ત્રણ લોકમાં કશું પણ દુઃખે મેળવાય
 એવું નથી મતલબમાં સર્વ વસ્તુ તેના આવીત રહે છે આ દિવસના
 પ્રથમ ભાગમાં કરવાનું કહ્યું. આ પ્રમાણે નિત્યતું કર્મ કરી વિંણું
 ની પુન લિપેલા પવિત્ર ભાગમાં પ્રયત્નથી વાણીને નિયમમાં
 રાખી પવિત્ર થઈ કરવી. ગાયના છાણથી ગોળ કે ચોખ્ખું પોતનું
 કરી વ્રતની સિદ્ધિ સારૂ ચોખ્ખાથી અષ્ટદલ કરવું. મંડળની પોત-
 નાની ઉપર શુદ્ધ, ખાડા ખડખાથી રહિત કલશ ને તેમાં સારા
 તીર્થથી આણેલું સારૂ પાણી ભરી રાખવો. કલશના મુખના ભાગમાં
 ત્રિજળું, ને કંઠના ભાગમાં રૂદ્ર, આશ્રય કરે છે તેના મુલભાગમાં
 બ્રહ્મા તથા મધ્ય ભાગમાં માતાઓના સમૂહ રહેનારા કલ્યા છે.
 કુખના ભાગમાં સર્વ સમુદ્ર, સાત દ્વીપવાળી, પૃથ્વી અને અંગો સ-
 હિત ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, શામવેદ અને અથર્વ આ સર્વ વેદ કલશમાં

આશ્રય કરે છે, આથી કલશની સ્થાપના કરી તેમાં તીર્થોત્તી કષ્પના કરવી. આમાં મારી શાંતીને સાડ પાપોને ક્ષય કરવાને કારણે ગંગા ગોદાવરી, કાવેરી, અને સરસ્વતી આવે. આવું કહ્યા પછી મંત્ર સહિત ઉપચારો, ચંદન ચોખ્ખા નૈવેદ્ય અને તે કાળમાં ખીલનારાં કુલોથી કલશની પુજા કરવી પછી તેની ઉપર પીળા વસ્ત્રથી વિટે-લું તાંબાનું ઠામ (ત્રમાણું) રાખવું. તેની ઉપર રાધાની સાથે સોનાના વિષ્ણુ રાખવા. રાધાજી સહિત સોનાના પુરૂષોત્તમ કરવા, અને ભક્તિમાં તત્પર થઇ વિધીથી તેની પુજા કરવી પુરૂષોત્તમ માસના દેવતા પુરૂષોત્તમ ભગવાન છે, માટે પુરૂષોત્તમ માસ આવે ત્યારે પુરૂષોત્તમની પુજા કરવી. મરણના ધર્મવાળો કયો માણસ જરૂર સંસાર સમુદ્રમાં બુડેલાને તારે છે તેને જગતમાં નહિ સેવે ? ગામ ધન, પુત્ર ધર, તે સાડ નઠાડ કર્મ ફરી ફરી પ્રાપ્ત થાય છે, પણ શરીર ફરી ફરી પ્રાપ્ત થતું નથી માટે તેની ધર્મ કાળે રક્ષા કરવી. જ્ઞાન સાડ સાચવવો અને જ્ઞાનથી મોક્ષ સુખે મળે છે માટે ધર્મ કરવો. દેહરૂપિ જાડ ફળ જીનો ધર્મ છે; માટે ધર્મથી હીન જે દેહ તે ફળ વગરના જાડના જેવો નિષ્ફળ છે. સહાયને તાડ માતા, સ્ત્રી, પુત્ર સગા બાધયો અને ધન વગેરે એકે રહેતું નથી, પણ એક ધર્મ રહે છે. દીપડીના જેવી વૃદ્ધાવસ્થા ભય દેનારી છે, રોગો શત્રુઓના જેવા છે અને દિવસે ભાંગેલા વાસણમાંથી પાણી ચાલ્યું જાય તેમ આયુષ ચાલ્યું જાય છે. લક્ષ્મી સમુદ્રના મોજના જેવી ચંચલ, યૌવન પુષ્પના જેવું મ્લાન થનારું અને સંધ્યા વિષયો સ્વપ્નના વિષય જેવા નિરર્થક છે. ધન જતું રહે એવું ચિત્ત ચંચળ, અને સંસારનું સુખ ચલા-યમાન છે આવું જાણી, વૈરાગ્યવાન થઇ ધર્મના અભ્યાસમાં તત્પર થવું. જેમ સર્પે અર્ધગળેલો દેડકો માખીને ખાવા ચાહે તેમ કાળે

ગળેલો જીવ પારકાને પીડા દઇને ધન મેળવવા ચાહે છે. અહો ! મૃત્યુએ ગળેલ આયુષ્યવાળા પુરૂષને શું સુખ હર્ષ પમાડે છે! શૂળા ચડાવા લાઇ જતા નરના સુખની પેઠે નિરર્થક છે. જ્યારે ચિત્ત ધર્મને અર્થ હોય ત્યારે ધન સુખે મળતું નથી. જ્યારે ધન હોય ત્યારે ચિત્ત ધર્મમાં તત્પર હોતું નથી. જ્યારે ચિત્ત ને ધન હોય ત્યારે સાફ પાત્ર મળતું નથી, જે વખતે આ ત્રણેનો સંબંધ હોય ત્યારે કંઈ પણ વિચાર ન કરતાં ધર્મ કરે છે તે બુદ્ધિમાન છે, ધણા ધનથી અને એવાં ધર્મો હજારો છે, પણ પુરૂષોત્તમમાં અતિ થોડા ધનથી અને એવો મોટો ધર્મ થાય છે. શ્રાવ દાન અને કથામાં વિષ્ણુનું સ્મરણ આ પ્રમાણે થયેલો પણ ધર્મ મોટા ભયથી રક્ષા કરે છે. કેમકે જેમ ગંગાએ જ તીર્થ, કામદેવ એજ ધનુર્ધારી, વિદ્યા એજ ધન અને ગુણો એજ રૂપ છે. તેમ સર્વ માસોમાં આ કિત્તમ માસજ પુરૂષોત્તમ (વિષ્ણુ) રૂપ છે. જેકે આ પૂર્વે સધળાં યજ્ઞાદિ કર્મોમાં અતિ નિંદવા યોગ્ય માસ હતો; તો પણ સાક્ષાત્ ભગવાન ની કૃપાથી તેમના નામ સરખા નામથી પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ જેમ હાથિના પગલામાં સર્વ પ્રાણિનું પગલું સમાઈ ગયેલું બનિ શકે, તેમ સધળા ધર્મ તથા કાળ પુરૂષોત્તમમાં સમાયેલા છે. જેમ દેવ નદી ગંગાની સમાન સર્વ નદીઓ નથી, કંઈપણની બરોબર સર્વ જાડ નથી, પૃથ્વીમાં ચિંતામણિની બરોબર બીજાં રત્નો નથી, કામધેનુની સમાન બીજી ગાયો નથી, રાજની સમાન પુરૂષો નથી, વેદોની સમાન શાસ્ત્રો નથી, તેમ સર્વ પુણ્યોના કાળ અને માસ ક્યારે પણ પુરૂષોત્તમ માસની સમાન નથી. પુરૂષોત્તમ મહિનાના દેવતા પુરૂષોત્તમ છે; માટે ભક્તિ ને શ્રદ્ધાથી પુરૂષોત્તમને પૂજવા. શાસ્ત્રને બાજુનાર, પવિત્ર, સત્ત્વ બોક્ષનાર, વૈષ્ણવ, બ્રાહ્મણ આચાર્યને બો-

લાવી તેની મારફત પૂજા કરવી. આ ભરતખંડમાં જેની અંદર ૨-
હેલા, મોહ ને કામ વગેરે મોટા માછલાઓનો જથ્થો છે, એવા
અતિ ઉંડા સંસારરૂપિ સમુદ્રને તરીપાર જવા જે ચાહે છે તેણે
આદિ દેવ પુરૂષોત્તમને પૂજવા. આવો શ્રીમૂલનારદીયપુરાણનાં પુરૂ-
ષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રીનારાયણને નારદના સંવાદવિષે દઢધન્વાના
કુંકા આખ્યાનનો આનંદકકથન નામે વિશ્વમોઁ અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૨૦

અધ્યાય ૨૧ મો.

વાલ્મીકિ બોલ્યા—ધાતુમય મૂર્તિનો અગ્નિ સંસ્કાર કર્યા
પછી પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી. ન કરે તો ધાતુજ ગણાય છે. જમણા
હાથે કરી પ્રતિમાના બે ગાલનો સ્પર્શ કરી તે મૂર્તિમાદેવપણાની સિદ્ધિ
સારૂ વિષ્ણુ દેવના વાયુની પ્રતિષ્ઠા કરવી. મૂર્તિઓમાં પ્રાણોની પ્રતિષ્ઠા ક-
ર્યા વિના પ્રથમ જે ધાતુ હતી તેવીજ રહેછે પણ તેમાં દેવાતન પ્રાપ્ત થતું નથી.
હેરાજ બીજાદેવોની પ્રતિમાઓમાં પણ તેઓના દેવપણાની સિદ્ધિ સારૂ
પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરવી. (તદ્વિષ્ણો) ઈલાદિ મંત્રના પુરૂષોત્તમના બી-
જથી મંત્રને જાણનારે મૂર્તિનીપેટે હૃદય ઉપર અંગુઠો રાખી આ
(આગલ કહેલા) મંત્રોથી હૃદયમાં પણ પ્રતિષ્ઠા કરવી
(અસ્યૈ પ્રાણાઃ પ્રતિષ્ઠંતુ અસ્યૈ પ્રાણાઃ ક્ષરંતુ ચ અસ્યૈ
દેવત્વમંત્ર્યાયૈ સ્વાહા.) આ યજુર્વેદનો મંત્ર બોલી આ રીતે વેદના
મૂલ મંત્રને અંગના મંત્રોથી સર્વે પ્રતિમાઓમાં પ્રાણો (વાયુઓ)ની પ્રતિ-
ષ્ઠા કરવી. અથવા ચોથી વિભક્તિ જેના અંતમાં છે અને સ્વાહા
જેના અંતમાં છે એવા નામના મંત્રોથી પ્રયન્તવડે તે તે દેવોને
સંભારતાં પ્રતિષ્ઠા કરવી. આમ પ્રાણોની પ્રતિષ્ઠા કરી શ્રી પુરૂષોત્ત-

મનું ધ્યાન કરવું. જેની છાતિમાં શ્રીવત્સ-ચિન્હ છે, એવા શાંત, ની-
લકમલની પાંખડીના સરખી કાંતિવાળા, ત્રણ વાંકા બાગેથી સુંદર
રાધા સહિત પુરુષોત્તમનું નિરંતર ધ્યાન કરવું. દેશ તથા કાળને
ધારી વાણીને નિયમમાં રાખી પવિત્ર તથા નિયમવાળા એ સોળ
ઉપચારોથી પુરુષોત્તમને પૂજવા હે દેવોના દેવ ! હે ઇશ્વર ! પુરુષો-
ત્તમ શ્રી કૃષ્ણ ! અહિં રાધા સહિત તમે માફ પૂજન ગ્રહણ કરો.
શ્રી રાધા સહિત પુરુષોત્તમને નમું છું. આવાહન અર્પું છું. આમ
કહી આવાહન કરવું. હે દેવોના દેવ ! ઇશ્વર ! પુરુષોત્તમ ! આપ
જીવ જીવ રત્નોવાળું, સોનાથી શોભિત આસન ગ્રહન કરો. શ્રી
રાધાસહિત પુરુષોત્તમને આસન આપું છું, એમ કહી આસન દેવું.
ગંગા વગેરે સર્વ તીર્થોથી મેં પ્રાર્થના કરી સુખકારી સ્પર્શવાળું
જલ આપ્યું છે, એ પગ ધોવા ગ્રહણ કરો, એમ કહી પાદ આ-
પવું. હે હરિ ! રાધા સહિત જે ગોપિયોના આનંદ માટે નંદરાય
ઘેર જન્મ્યા હો તે આપ મેં આપેલું અર્ધનું જલ અંગીકાર કરો.
આમ બોલી અર્ધજલ દેવું, હે ઇન્દ્રિયોના નિયંત્રા ! જીવતા પુરુષોમાં
આપ સોનાના કલશમાં રહેલું, મેં આણેલું, ગંગાના જલનું આચ-
મન કરો. આમ કહી આચમનને દેવું. હે હરિ ! આપ બનાવના-
રાત્રી મેં આણેલાં પંચામૃતથી પૂજ કરવાવડે માફ કામ સિદ્ધિ પા-
મ્યો. આમ કહી હે રાધાને આનંદ દેનારા ! દુધ દહિં ઘી દ્રવ્ય.
મધ, અને સાકર આ દ્રવ્યો ગ્રહણ કરો, આમ બોલી પંચામૃતથી
સ્નાન કરાવવું. હે નાથ ! હે યોગના ઇશ્વર ! હે ગૌર્વર્ધનને ધારણ કરનારા
હે ચન્દ્રોના પતિ ! હે ગાયોના પાલક દેવ ! આપને નમું છું. આપને
નમું છું. હે નંદના પુત્ર કૃષ્ણ ! મેં ગંગાના જલના જેવું ઠંડું. નદી
રૂપ, તીર્થમાં રહેલું નહાવા જલ આપ્યું છે તે ગ્રહણ કરો. આમ

કહી શરીને સ્નાન કરાવવું. હે સુરોમાં શ્રેષ્ઠ દેવ ! મેં ભક્તિથી સર્વ કામનાઓના અર્થની સિદ્ધિ સાડે એ પીળાં વસ્ત્ર નિવેદન કર્યાં છે તે લ્યો. એમ કહી વસ્ત્રને આચમન દેવું. હે દામોદર ! આપને નમસ્કાર હો. મને સંસારદુખી સમુદ્રથી તારો. હે પુરુષોત્તમ ! ઉત્તરીય વસ્ત્ર સહિત જનોઈ લ્યો. આવું કહિ જનોઈ આચમન દેવું, હે સુરોમાં શ્રેષ્ઠ ! સુગંધવાળું, અતિ મનોહર, શોભિત, સુખડવું ચંદન લેપન સાડે પ્રીતિ માટે લ્યો. આમ કહી ચંદન દેવું. હે પુરુષોત્તમ ! મેં ભક્તિથી, અતિ શોભિત, કુમકમવાળા, અક્ષત નિવેદન કર્યાં છે, માટે હે સુરોમાં શ્રેષ્ઠ ! તે લ્યો. આમ કહી અક્ષત દેવો. હે પ્રભુ ! મેં પૂજા સાડે માલતી વગેરે ને માલ્ય વગેરે સુગંધ પુષ્પો આણ્યાં છે તે અંગીકાર કરો. આમ કહી પુષ્પો આપવાં પછી અંગોની પૂજા કરવી. નંદ યશોદાના પુત્ર, કેશી-દૈત્યને મારનાર પૃથ્વના ભારને ઉતારનાર, અનંત, વણજીના રૂપને ધરનાર, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરૂદ્ધ, શ્રીકંઠ, સકલ અસ્ત્રધારી, વાયસ્પતી, કેશવ અને સર્વાત્મા આવાં નામોથી વિભક્તિ જેના અંતમાં છે એવા જગતના પતિને એ પગ. ધુંટી, ગોઠણ જાંઘ, કેડ, ગુહ્યેન્દ્રિય, નાભિ છાતિ. કંઠ, લુળ. મુખ, નેત્ર અને મસ્તક; આ સર્વ અંગો પ્રત્યે, કંમથી પુષ્પો લઈ પૂજા કરવી. એક એક અંગની પૂજા, ચોથી વિભક્તિ જેના અંતમાં છે એવા કેશવ વગેરે અને ચોવિંશ મંત્રોથી બીજી વાર શરી પુષ્પ લઈ એક એક પ્રત્યે અંગ પુરુષોત્તમને પૂજવા. વનસ્પતિના રસરૂપ, શોભિત ગંધવાળો, સર્વ દેવોએ સુગંધવા યોગ્ય, ઉત્તમ ગંધરૂપ, આ ધુપ, ગ્રહણ કરો. એમ બોલી ધુપ દેવો. તમે સર્વ દેવોના જ્યોતિરૂપ, તેજોમાં ઉત્તમ તેજરૂપ, આત્માના તેજરૂપ અને ઉત્તમ તેજરૂપ છો, માટે આ દીવો ગ્રહણ કરો, આમ

કહી દીવો કરવો. હે દેવ ! નૈવેદ્ય લ્યો. મને અચળ ભક્તિ આપો. મને ઇચ્છેલું વરદાન અને પરલોકમાં સારી ગતિ આપો. આમ કહી નૈવેદ્ય ધરવું. મધ્યમાં પાણી આપવું પછી અપોશન દેવું. હે ત્રણલોકના તાપને નાશ પમાડનાર ! હે ઇન્દ્રિયોના નિયંત્રતા ! મેં આણેલું સોનાના કલશમાં રહેલું ગંગાજલ છે તેનું આચમન કરો. આમ કહી આચમન કરવું. હે દેવ ! મેં આ રજા આપની પાસે રાખ્યું છે તેથી મારી જન્મ જન્મમાં સફળ પ્રાપ્તિ થાઓ આમ કહી શ્રીરજા દેવું. હે દેવ ! હે ! પરમેશ્વર ! ગંધયુક્ત કપૂરવાળું કસ્તૂરી વગેરેથી સુગંધી હાથને સાફ કરવાનું ચૂર્ણ અંગીકાર કરો આમ બોલિ કરોદર્શન દેવું. હે દેવ ! મેં ભક્તિથી આપેલું, સોપારી સહિત મનોહર તાંબુળ અર્પણ કરો, આમ કહી તાંબુળ દેવું. હે બ્રહ્માના ગર્ભમાં રહેલ, સૂર્ય કે અગ્નિનાં બીજરૂપ અને અનંત પુણ્યોનાં રજાને દેનાર છો, માટે મને શાંતિ દો. ! આમ કહી દક્ષિણા દેવી, હું શરદ્ઋતુનાં નીલ કમળના જેવા, શ્યામ, ત્રિભંગ-થી સુંદર આકારવાળા, દેવોના પતિ, અને રાધાસહિત એવા વિ-જ્યને આર્તિ કરું છું. આમ કહી આર્તિ કરવી. હે જગતના નાથ ! રક્ષા કરો. હે ત્રણલોકના નાથ ! રક્ષા કરો. આપ ભક્તોની ઉપર કૃપા કરનાર છો, માટે પ્રદક્ષિણા અર્પણ કરો. આમ કહી પ્રદક્ષિણા દેવી. હે યજ્ઞોના પતિ ! યજ્ઞથી થયેલ યજ્ઞના નિયંત્રતા ! હે ગા-યોના પતિ ! આપને વારંવાર વંદન કરું છું. આમ બોલી મંત્રથી પુષ્પ અર્પવાં. વિશ્વના ઈશ્વર ! હે વિશ્વરૂપ ! હે વિશ્વમાં થયેલ વિશ્વના પતિ ! હે જોવિદ ! આપને વારંવાર નમું છું. આમ કહી નમસ્કાર કરવા. (મંત્રહીન ક્રિયાહીન.) ઇત્યાદિ શ્લોકરૂપ મંત્રથી પુરુષોત્તમની ક્ષમા માગી સ્વાહા જેનાં અંતમાં એવા મં-

ત્રાથી દિવસે દિવસે તલનો હોમ કરવો. પૂરા માસ સૂધી પૂદુષોત્ત
મની પ્રીતિ માટે અને સર્વ કામોના ફળની સિદ્ધિ સારૂ ધીથી
અખંડ દીવો કરવો. (યસ્ય સ્મૃત્યા) ઇત્યાદિ મંત્રથી વિષ્ણુને
પગે લાગી જે ઓછું હોય તે પૂરું કરી મુખે શરવું આ
રીતે જે પૃથ્વિતલમાં ભવ પામી પુરુષોત્તમ આવે ત્યારે
આનંદથી ભક્તિ વડે નવીન મેઘના સરખા શ્યામ, રાધાસહિત
એવો શ્રી પુરુષોત્તમને દિવસે પ્રતિદિન વૈષ્ણવને ગુરૂ કરી પુજે છે
તે અહિંનાં સઘળાં અતુલ સુખને ભોગવી પછી ઉત્તમ પદને પામે
છે. આવો શ્રીબૃહન્નારદીય પુરાણના પુરુષોત્તમના માહાત્મ્યના શ્રીના-
રાયણને નારદના સંવાદ વિષે દધન્વાતાં દુઃક આપ્ત્યાનનો પુરુષોત્તમ
પૂજનવિધિ નામનો એકવિશમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ॥ ૨૧ ॥

અધ્યાય ૨૨ મો.

રાજાએ પૂછ્યું—હે પુરુષોત્તમના વ્રતવાળાએ શું ખાવું? શું
ન ખાવું? શું તજવું? અને શું ન તજવું? આ વગેરે નિયમોને
વિસ્તારથી કહો. શ્રી નારાયણે કહ્યું—આ પ્રમાણે રાજાએ પૂછેલા તે
સમર્થ વાલ્મીકિ મુનિએ તેને બહુ માન આપતાં પુરુષોનાં કલ્યાણ
માટે કહ્યું. વાલ્મીકિ બોલ્યા—હે રાજા! પુરુષોત્તમ મહિનામાં જે
નિયમો કરવાના છે તે મારાથી દુઃકાણમાં સાંભળો. પુરુષોત્તમનાં
પ્રયત્નથી હવિષ્યાત્ર જમવું એટલે કે ઘઉં, સર્વ જાતના ચોખ્ખા,
સાકર, મગ, જવ, તલ, કલાયક, કાંગ, નીવાર, ચીલ, હિલમોચિ-
કા, આદુ, તે કાળતું શાક, મૂલા, રતાણુ વગેરે કંદ, કાકડી, કેળાં
સિંધાલુંજી, સમુદ્રતું લવણ, ગાયતું દહિં ધી, દુધ, માખણ કહાડી
લીધા વગરની છાશ પનસ, કેરીઓ, હરડે, પીપર, જીરું, સુંકે આ-

બલી, સોપારી, લવલી આંખળાં, ગોળ વગર શેરડીથી બનેલી વસ્તુ
 ઝો અને તેલ વગેરેથી નહિ પકવેલ હોય તેને મુનિયો હવિષ્ય
 કહે છે, મનુષ્યોએ હવિષ્ય જમવું તથા તે ઉપવાસ જેવું મનાય છે.
 સર્વ જાતનાં માંસો, મધ, મગ વગેરેનું સોત્રીર અડદ વગેરે કઠોળ
 રાઈ, નિશા કરનારા પદાર્થ, દાળ, તલનું તેલ, અને લોહથી, બાવથી,
 ક્રિયાથી તથા અવાજથી દોષવાળું અન્ન હોય તે તજવું. પારકાનું
 અન્ન, ખીજતો દ્રોહ, પર સ્ત્રીનો સમાગમ, અને તીર્થ વગર પર-
 દેશમાં જવું એ પણ તજવું. પુરુષોત્તમમાં દેવતા, વેદ, બ્રાહ્મણો,
 ગુરુ, ગાય, વ્રતવાળા, સ્ત્રીઓ, રાજા, અને મોટાએની નિંદા
 છોડી દેવી. ચૂણોમાં પ્રાણિનું અંગ માંસ છે, ફળમાં લિપ્તુ
 માંસરૂપ છે, ધાન્યમાં મસૂર અને ટાટું અન્ને માંસરૂપ છે. બકરી
 ગાય ને ભેંસના દુધ વગર ખીજાં દુધ વગેરે માંસરૂપ છે સઘળા
 બ્રાહ્મણે વેચેલા રસો અને પૃથ્વીમાં બનેલાં લૂણ માંસરૂપ છે.
 તાંબાનાં વાસણમાં રહેલું ગાયનું દુધ, ચામડાની મશકમાં રહેલું
 પાણી ને પોતાને માટે રાંધેલું અનાજ એ પાંડિતોએ માંસરૂપ
 માનેલ છે. પુરુષોત્તમમાં બ્રહ્મચર્ય, ભોંય સૂવું, પત્રાલીમાં જમવું
 અને ચોથે પહોરે ભોજન કરવું. પુરુષોત્તમમાં રજસ્વલા વગર મ્લે-
 ચ્છ, પતિત, નીચ, બ્રાહ્મણોના દ્વેષિ અને દેવતાને નહિ માનનારા-
 ઝો સાથે બોલવું નહિ. પુરુષોત્તમમાં એઓએ અને કાગડાઓએ
 જોયેલું, સતકનું અન્ન, રાંધેલાંને ડરી રાંધેલું અને જે બજેલું અન્ન
 હોય તે નજ ખાવું. પુરુષોત્તમમાં ડુંગલી, લસણ, મોથ, સાવની
 બાજી, ગાજર, અડવીનાં પાંદડાં, મૂલા, અને શીંગનો ત્યાગ કરવો.
 વ્રતવાળાએ આમા અને સર્વ વ્રતોમાં પણ આ પદાર્થો તજવા, અને
 વિષ્ણુને પ્રસન્ન કરવા. પોતાની શક્તિવડે કુચ્છ વગેરે પણ કરવું.

કોળું, ઘોળાં વંતાક, શળ, શાક, ખીલાં, કાલિંગડાં, આમળાં, નાળીયેર, તુંબડાં, પટોલાં, ઘેર, વંતાક વેલાનાં શાક, અને જલમાં થયેલાં, આ શાક ક્રમથી પડવા વગેરે પંદરે તિથિયો તજવાં તેમ ગૃહસ્થે રવિવારે સદા આંખલાના શળને તજવાં. પુરુષોત્તમની પ્રીતિ માટે જે કંઈ પણ તજવું તે પ્રીતિ આલ્મજીને આપીને જમવું. હે રાજા ! વ્રતવાળાએ કાર્તિક ને માઘ માસમાં પણ આ નિયમો કરવા; કેમકે નિયમ વગર વ્રતવાળો ફળ પામતો નથી. જે શક્તિ હોય તો ઉપવાસથી પુરુષોત્તમ પૂરો કરવો અથવા યાચનાથી રહિત, ધીનું પાન કે દુધનું પાન કરવું. અથવા વ્રતની ઇચ્છા વાળાએ શક્તિ પ્રમાણે શળાદાર વગેરે કરવું અને વ્રતનો ભંગ ન થાય તેમ સમજીલોકોએ કરવું. પુણ્યકારિ દિવસે સવારમાં ઉઠી દિવસના પ્રથમ ભાગની ક્રિયાઓ કરી ભક્તિથી હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણને સંભારતાં નિયમ લેવો, હે ભૂમી પતિ ! ઉપવાસના ને રાત્રિના એક ભુક્તનો એક નિશ્ચય કરી આ વ્રત કરવું. પુરુષોત્તમમાં ભક્તિવડે શ્રીમદ્ભાગવત સાંભળવું; કેમકે જ્ઞાતા પણ વચનથી તેનું પુણ્ય કહેવા સમર્થ નથી. શ્રી પુરુષોત્તમ માસમાં શાલિંગ્રામનું લાખ તુલસી પત્રથી પુજન કરવું, કેમકે તેનું અનંત પુણ્ય થાય છે. શ્રીપુરુષોત્તમ માસમાં કલા પ્રમાણે વ્રત કરનારને જેઈ યમના દૂતો જેમ સિંહને જેઈ હાથિયો નાસે તેમ નાસી જાય છે. હે રાજા ! આ માસનું વ્રત સો યજ્ઞોથી પણ શ્રેષ્ઠ છે. યજ્ઞ કરવાથી સ્વર્ગમાં જવાય છે; પણ પુરુષોત્તમનું વ્રત કરવાથી ગોલોક મેળવાય છે. જે પુરુષોત્તમનું વ્રત કરે છે તેના દેહમાં પૃથ્વીમાં જે તીર્થો, ક્ષેત્રો ને સર્વ દેવ છે તેઓ રહે છે. શ્રીપુરુષોત્તમ માસનું વ્રત કરવાથી માઠાં સ્વપ્નાં, દરિદ્રપણું અને ત્રણ પ્રકારનાં તાપ તે સર્વ નાશ પામે છે. ઈંદ્ર વગેરે દેવો પુરુષોત્તમની પ્રીતિ થવા માટે પુરુષોત્તમની સેવામાં

નિશ્ચલ, વિષ્ણુના સેવકને વિદ્યથી બચાવે છે. જ્યાં જ્યાં પુરુષોત્તમના વ્રતવાળા રહે છે તેની આગળ જૂત, પ્રેત, પિશાચ વગેરે રહેતા નથી. હે રાજા ! જે આ પ્રમાણે વિધિથી પુરુષોત્તમ માસનું વ્રત કરે છે તેનું ફળ કહેવા હજાર મુખવાળો શેષ પણ સમર્થ નથી. શ્રીનારાયણે કહ્યું જે પુરુષોમાં ઉત્તમ ધણું આદરથી એક મનવડે આપ્યારા પુરુષોત્તમ માસને શેવે છે તે પુરુષ પુરુષોત્તમને ધણો બહાલો ચર્મ રસિક જનોના અંધિપતિ પુરુષોત્તમની સાથે રમે છે. આવો શ્રીબૃહન્નારદીયપુરાણનાં પુરુષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રીનારાયણને નારદના સંવાદમાં દૃઢધન્વાના ટુંક આખ્યાનનો પુરુષોત્તમવ્રતનિયમકથન નામે આવિશમે અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૨૨

અધ્યાય ૧૩ મો

રાજા પૂછવા લાગ્યો—હે દીનવત્સલ ! શ્રીપુરુષોત્તમમાસમાં દીવો દેવાનું શું ફળ છે ? તે કૃપા કરી મને કહો. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—વાલ્મીકિ હર્ષ વધવાથી વિનયવાળા રાજાને હસતા હોય તેમ બોલ્યા વાલ્મીકિયે કહ્યું—હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! પાપને નાશ કરનારી કયા સાંભળો કે જેને સાંભળ્યાથી પાંચ જાતનું મોટું પાપ નાશ પામે છે. સૌભાગ્ય નામના નગરમાં ચિત્રબાહુ નામથી પ્રસિદ્ધ સત્યપ્રતિજ્ઞાવાળો, મોટી બુદ્ધિવાળો, અતિ શૂર, ઉત્તમ, સહનશીળ, સર્વ ધર્મને જાણનાર સદાચાર રૂપ, દયાવાળો, બ્રહ્મને માનનાર, ભગવાનનો ભક્ત, કયા સાંભળવામાં તત્પર, સદા પોતાની સ્ત્રીમાં પ્રીતિવાળો, પશુ, પુત્રોવાળો, ચતુરંગી સેનાથી યુક્ત અને સમૃદ્ધિથી કુબેરભંડારીની ઉપમા અપાય એવો રાજા હતો. તેની ચંદ્રકળાનામે

ચોસઠ કળાવાળી, મહાભાગ્યવાન, ભગવાનની ભક્તિવાળી, પતિવ્રતા
 સ્ત્રી હતી. તેની સાથે જીવાન રાજ્ય પૃથિવને ભોગવતો હતો, ને શ્રીકૃષ્ણદે
 વતા વિના ખાન દેવને જાણતો નહોતો. એક દિવસે જૂપાળ ચિત્રખાડુ
 રાજ્યે વેગળેથી આવતા મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ અગસ્ત્યને જોઈ દાંડની પેઠે પૃથિવ
 ઉપર પડી પ્રણામ કરી વિધિથી તેની પુજા કરી અને ભક્તિવડે આસન
 અર્પી શ્રેષ્ઠ મુનિની પાસે ઉભો રજા વિનયથી નમસ્કાર કરી મુનિઓ-
 માં શ્રેષ્ઠ અગસ્ત્યને કહેવા લાગ્યો. રાજ્ય બોલ્યો—આજ તમે શ્રી-
 કૃષ્ણના સેવક મારે ઘેર આવ્યા તેથી આજ મારો જન્મ સફળ
 થયો, અને આજ મારું ધર સરળ થયું. તમે મારા સામુ જોયું
 તેથી હું પાપોના સમૂહથી છુટ્યો. મેં હાથી ઘોડા ને રથોવાળું રા-
 જ્ય તમને સોંપ્યું છે. હે મુનિ શ્રેષ્ઠ તમે વિષ્ણુના ભક્ત છો મારે
 મેં તમને કશું ન અપાય એવું છેજ નથી, કેમકે બહુ થોડું વૈષ્ણુ-
 વને આપેલું મેરૂની ખરોખર થાય છે. દિવસમાં જે કાંડી જોડલું
 પણ બાંજન કે ઉત્તમ અન્ન વૈષ્ણુવ બ્રાહ્મણને નથી દેતો તેનો તે
 દિવસ વેદના પારને પામેલાઓએ નિષ્ણ જ્ઞાણ કહ્યો છે; કેમકે જે કાંઈ
 વૈષ્ણુવ બ્રાહ્મણો હોય તે સર્વ પૂજવા લાયક છે. વળી તેઓની સ-
 ભાજ વાણી, મન, શરીર ને કર્મોથી કરવી. આવું ગર્વે જાતમે તથા
 સુમતીએ મને કહ્યું છે. જ્યાં સૂધી સૂર્ય ઉગતો નથી ત્યાં સૂધી તા-
 રાઓની કાંતિ જણાય છે. તેમ જ્યાં સૂધી વૈષ્ણુવ નથી આવતો
 ત્યાં સૂધી ખીજા બ્રાહ્મણો જણાય છે. અગસ્ત્ય બોલ્યા—હે મહાભાગ
 ચિત્રખાડુરાજા ! તમે હમણાં પુણ્યવાન છો, અને આ સમજી પ્રજા
 પણ પુણ્યવાન છે. જે તમે વૈષ્ણુવ રક્ષણ કરો છો. જે દેશનો રાજા
 વૈષ્ણુવ ન હોય તે દેશમાં વસવું નહિ. શન્ય વનમાં વસવું શ્રેષ્ઠ છે
 પણ વૈષ્ણુવ વગરના દેશમાં રહેવું ઠીક નથી. જેમ નેત્રથી રહિત

દેહ, પતિનાવગર સ્ત્રી, અને અમણુ બ્રાહ્મણ બ્યથે મણાય છે તેમ વૈષ્ણવની રહિતદેશ છે. જેમ દાંત વિનાનો હાથી, પાંખ વિનાનું પક્ષી અને દશમથી વેધવાળી અગ્નિયારશ, તેવો વૈષ્ણવથી હીન દેશ છે. જેવી કેશસહિત વિધવા સ્ત્રી, શ્રાનથી રહિત વ્રત, અને બ્રાહ્મણી સાથે ચાલનારો શૂદ્ર તેવો વૈષ્ણવ વગરનો દેશ છે. સારા પુરુષો જે શ્રીકૃષ્ણના ચરણનો આશ્રય કરનાર છે તેને રાજા કહે છે, તેનો દેશ નિત્ય વૃદ્ધિ પામે છે અને તેની પ્રજા સુખી થાય છે. હે રાજા જ્યોતી મેં તમને જ્ઞેયા તેથી મારી દૃષ્ટિ સરળ થઇ. વળી આજ તમારી સાથે હું બોલું છું તેથી મારી વાણી સરળ થઇ. હે રાજા ! મેં રાજ્યની હપર પ્રતિષ્ઠા કરેલા આપેં મારી આત્માથી આ રાજ્ય કરવું. હવે હું જન્મશ અને આપનું કલ્યાણ થાઓ. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આવું બોલી જવાની ઇચ્છાવાળા તે મુનિ શ્રેષ્ઠ અગ્રસ્ત્યને તે પતિવ્રતા પટરાણી પરમ ભક્તિથી પગે લાગી. હે કલ્યાણવાળા ! સદા તમારું અખંડ સૌભાગ્ય રહે, ભક્તિથી તમે પતિને ભજો, અને સદા તમારી દૃઢભક્તિ શ્રીગોપીજનના પ્યારા કૃષ્ણમાં થાઓ. આમ આશીર્વાદો તે ફરી બે હાથ જોડી વિનયથી ડોક નમાવતો રાજા કહેવા લાગ્યો. ચિત્રબાહુ બોલ્યો, મેં શું પુણ્ય કરેલાં છે કે જ્યોતી મને બધી લક્ષ્મી, શત્રુઓથી રહિત રાજ્ય અને પતિવ્રતા સ્ત્રી મળ્યાં છે ! તે હે બ્રાહ્મણોના અધિપતિ ! હે મુનિશ્વર ! તમે સમજું હાથમાં રહેલા આમળાના ફળની પેઠે જાણો છો ને હું તમારે ચરણ આગ્યો છું માટે મને તે કહેા.

શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આ પ્રમાણે જણાવેલા મુનિયોમાં શ્રેષ્ઠ અગ્રસ્ત્ય સમાધિ યુક્ત મનવાળા થઇ શ્રેષ્ઠરાજા પ્રત્યે બોલ્યા. અગ્રસ્ત્ય બોલ્યા—મેં પૂર્વે બનેલું સમજું તમારું ચરિત્ર જોયું તે ઈ.

તિહાસ સહિત આજે કહું છું. રમણીય ચમત્કાર નામના નગરમાં મણિગ્રીવ નામવાળા, શૂદ્ર જાતિમાં જન્મેલા, જીવહિંસામાં તૈયાર, નારિતક, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા, પરસ્ત્રીને પરાભવ પમાડનાર, કરેલા ઉપકારને હણનાર, અવિનયી અને વિદ્વાનોના આચારથી રહિત હતા. જે આ તમારી સ્ત્રી છે તે પૂર્વજન્મમાં સુંદરી કર્મ મન ને વાણીથી પતિની સેવામાં તત્પર મહાભાગ્યવાળી, મનુરિવની અને પતિવ્રતા હતી. પાપના કરવાથી તમારો જ્ઞાતિ અને સગાઓએ ત્યાગ કર્યો. રાજ્યે ક્રોધથી તમારું સધળું ધન હારિ લીધું, તેમ તેથી જે કંઈ બાકી રહ્યું તે નાતે લીધું. તે વખતે દ્રવ્ય જવાથી તમને ધણી ધનની ઇચ્છા થઈ. ધન નાશ થવાથી પવિત્ર સ્ત્રીએ ઉદાસ પામતાં તમને તજ્યા નહિ. આમ સર્વેએ તિરસ્કાર કર્યો તમે નિર્જન વનમાં ગયા. અનેક જીવોને મારી પોતાનું પોષણ કરવા લાગ્યા. હે જીપાલ ! આ રીતે સ્ત્રી સાથે વર્તતો હતો. એક દિવસે મણિગ્રીવ મૃગનું માંસ લેવાની ઇચ્છાથી ધણું સર્પ ને મૃગોથી ભરેલાં વનમાં ગયો. તે નિર્જન વગડામાં માર્ગની વચ્ચે ઉગ્રદેવ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ મોટા મુનિ મધ્યાહ્ને સૂર્ય હોવાથી અત્યંત તર્પથી પીડા પામતો દિગ્મુહ ને વિવ્હલ થયો, અને હે રાજા ! ત્યાંજ પડ્યો ને ને વખતે મરવું ચાહવા લાગ્યો. તે વિપ્રને દિશામાં ભ્રમતો ને દુઃખ વાળો જોઈ તમને દયા આવી અને તે મુનિને ઉઠાડી લઇને આશ્રમમાં ગયા. ત્યાં તમે બન્ને સ્ત્રીપુરૂષે દુઃખિત બ્રાહ્મણની સેવા કરી. તે સમયે જો ધડી પછી મહાયોગી ઉગ્રદેવ ચેતના પામી ત્યાં વિસ્મય પ્રાપ્ત્યે કે હું ત્યાં રહ્યો હતો છતાં કોણ મને અહિં બીજા વનમાં લાવ્યું. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—મણિગ્રીવ બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યો. હે મહામુનિ ! આ રમણીય સરોવર છે. અહિં શીતળ કમ-

સિનીનાં પુષ્પોના સુગંધવાળું પાણી છે. તે થંડા પાણીમાં ન્હાઇ
 દિવસના પ્રથમ ભાગનાં કર્મો કરી ધૂળાહાર કરો અને અતિ શીતળ
 પાણી પીયો. હે મુનિ શ્રેષ્ઠ ! મેં હાલ તમારી રક્ષા કરેલ છે માટે
 સુખથી વિશ્રાંતિ કરો. આપ ઉઠા, અમારી ઉપર કૃપા લાયક છો.
 અગત્ય બોલ્યા—તે વખતે સંજા પામેલો ઉગ્રદેવ શ્રમ જવાથી
 મણિગ્રીવનું વચન સાંભળી તર્પાતુર હોવાને લીધે ઉઠ્યો અને મણિ-
 ગ્રીવનો હાથ ઝાલી તળાવને તીરે ગયો, હે ચિત્રખાહુ ! વડથી શો-
 બતા તેના કીનારે બેઠો. વડની છાયાનો આશ્રય કરતાં તે ક્ષણમાં
 સુખ પામી ન્હાઇ નિલકર્મ કરી કૃષ્ણને પૂજ્યા, દેવને પિતૃઓનું ત-
 ર્પણ કરી અતિ તાહું પાણી પીધું. પછી તરત ઉગ્રદેવ વડનાં મૂળ
 ભાગની પાસે આવ્યો. સ્ત્રી સહિત મણિગ્રીવ શ્રેષ્ઠમુનિને નમ્યો અને
 પરોણાગત કરવા ઉત્સાહયુક્ત મનથી વિનયવડે વાણી બોલ્યો—હે
 બ્રહ્મન ! આજ તમે અમને તારવા મારા આશ્રમમાં આવ્યા. તમારા
 દર્શનથીજ માફ પાપ નાશ પામ્યું. આવું તેને કહી મણિગ્રીવ પ્રીયા
 પ્રતે બોલ્યો. અરે સુંદરિ ! તમે જે પાકેલાં ને સ્વાદવાળાં આંખાનાં
 ધૂળો હોયતે જલદી લાવો. વધારે વખત કરો માં. વળી હે સુંદર
 સુખવાળાં ! ખીન્નું જે કંઈ પણ કંઈ વગેરે હોય તે પણ લાવો
 પોતાના પતિનું કહેવું સાંભળી સુંદરીયે તે કંઈ વગેરે લાવી હાથથી
 બ્રહ્મનની પાસે મુક્યાં. મણિગ્રીવે ફરી વાર શ્રેષ્ઠ મુનિ પ્રત્યે વચન
 કહ્યું. હે બ્રહ્મન ! ધૂળને અંગીકાર કરો અને અમે સ્ત્રી પુરૂષને
 કૃતાર્થ કરો. ઉગ્રદેવ બોલ્યો—અરે ! આપ કોણ છો ? એ મને
 કહો; કેમકે હું તમને જાણતો નથી. વિશેષ જાણનારા બ્રાહ્મણે અ-
 જાણ્યાનું આવું નહિં. મણિગ્રીવ બોલ્યો—હે દિગ્ગજ ! પોતાના
 જનો જાતિ વર્ગ અને બચાતોએ તજોલો હું મણિગ્રીવ નામે શૂદ્ર છું.

આવું થયું વચન સાંભળી ઉમદેવે પ્રસન્ન મનથી ફળાહાર કરાવે અને તે પછી પાણી પીધું. પછી સુષે ખેડેલા બ્રાહ્મણને મણિગ્રીવે વચન કહ્યું. પોતાના બેળામાં રહેલાં તેનાં બે ચરણકમળને વાર-વાર હવાવતાં મણિગ્રીવ બોલ્યો—હે મુનિ શ્રેષ્ઠ ! તમારે ક્યાં જવું છે અને તમે આ જનોથી રહિત દુષ્ટ, પાણી વિનાના અને ઘાતકી પ્રાણિયોથી ભરેલા વનમાં ક્યાંથી આવ્યા છો ? ઉમદેવ બોલ્યા—હું બ્રાહ્મણ છું ને પ્રયાગ જવા ચાહું છું. હમણાં અજણ્યા માર્ગથી ભયંકર વનમાં આવ્યો, ત્યાં થાકેલો તર્પથી પીડાતાં ક્ષણ વારમાં મરવાની ઇચ્છાવાળો થયો, તેવામાં તમે મને જીવિત આપ્યું માટે બોલો હું તમને શું દઉં ? હે મણિગ્રીવ ! તમે ક્ષી પુરૂષે કયા દુઃખથી જંગલનો આશરો લીધો ? તે દુઃખ હું મટાડીશ માટે કહો ?

અગરત્ય બોલ્યા—આવું સુંદર ઉમદેવનું બોલવું સાંભળી સ્ત્રીની રૂપરૂપે તે મુનિ ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરી દરિદ્રપણરૂપ સમુદ્રને તરવા ચાહતો એ મણિ ગ્રીવ પોતાના કર્મના ફળરૂપ પોતાનું વૃતાંત બોલ્યો. આવો શ્રી બૃહન્નારદીય પુરાણના પુરૂષોત્તમ મહાત્મ્યના શ્રી નારાયણને નારદના સંવાદમાં દ્રઢધનવાનાં હુંક આખ્યાનનો ત્રિ-શ્લોકો અધ્યાય પૂરું થયો.

અધ્યાય ૨૪ મો.

મણિગ્રીવ બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણ ! દિગ્જનોથી ભરેલા રમણીય તે અમત્કાર પુરમાં મારો વિવાહિત સ્ત્રીની સાથે નિવાસ હતો. ધનાઢ્ય પવિત્ર ને પરાપકારથી શોભિતે છતાં મારી ભાગ્યયોજે નહારી બુધ્ધી થઈ. દુષ્ટ બુદ્ધિથી પોતાના ધર્મને તજી દઈ નિલ પરસ્ત્રી સેવન અને નહિ પીવાની વસ્તુ પીવા લાગ્યો.

હું ચેરી ને હિંસામાં તત્પર થયો તેથી પોતાના સમાજોયે
મારો આગ ક્યો. તે વખતે બુદ્ધલ નામના રાજ્યે માઈ ધર લું-
ટ્યું. ને કથું બાકી હતું તે ધન પોતાના જનોયે લીધું. આમ સ-
સૌએ તિરસ્કાર કરવાથી મેં વનવાસ પકડયો. નિત્ય જીવેતો વધ
કરી હું સ્ત્રીની સાથે જીવું છું. હે બ્રહ્મનૃ! આ બચાંકર વનમાં હ-
મણાં પાપ યુક્ત દુષ્ટ મનથી વસનાર છું, તેની ઉપર કૃપા કરો. તમે
પૂર્વના પુણ્યોના સમુદાયથી મળ્યા છો. હે મહામુનિ! હું સહિત
તમારે શરણુ આવ્યો છું, માટે ઉપદેશ રૂપ પ્રસાદથી મને કૃતાર્થ ક-
રો, કે જેથી તત્કાલ માઈ તીવ દરિદ્રપણું નાશ પામે ને અતુલ્ય વૈ-
ભવ પામવાથી સુખ યામ તેમ કરું. ઉગ્રદેવ જોડ્યા-હે મહાભાગ!
મારી ને મેમાનગતિ કરી તેથી કૃતાર્થ છો, અને એથી હમણાં
જી સહિત તાઈ કલ્યાણુ થશે.

જે રીતે વ્રતો તીર્થો દાનો અને યત્ન વગર તમાઈ દરિદ્રપણું નાશ
પામે તે રીતે મેં ધારયું છે. હવે પછી ત્રિજ્ઞે પુરૂષોત્તમ માસ છે
તેમાં તમે જે સ્ત્રી પુરૂષે પ્રયત્નથી પ્રીતિ માટે દીપદાન કરવું, તેથી
તમાઈ બારે દરિદ્રપણું મૂળ સહિત નાશ પામશે. તલનાં તેલથી કે
વૈભવ હોય તો ધીથી દીવો કરવો. હમણાં વનમાં વસતાં તે જેઠમાં
રહેલું કંઈ તમારી પાસે ન હોય તો હે નિષ્પાય મણિગ્રીવ! તમારે
સ્ત્રીની સાથે માસ પૂરો ચાપ ત્યાં સુધી નિયમ સહિત ઇંગોલિયાનાં
તેલથી દીવો કરવો. નિરંતર આ સરોવરમાં સ્ત્રીની સાથે ન્હાઈ
એજ પ્રમાણે તમારે વનમાં મહિના સુધી કરવું. તમારી કરેલી
પરોણાગતથી પ્રસન્ન થતાં મેં શાસ્ત્રમાં નિર્ણય કરેલાં છે કે આજ
ઉપદેશ સ્ત્રી સહિત તમને કરવો. ખીજી રીતે પણ દીવાનું દાન
લક્ષ્મીનો વધારો કરનાઈ છે; પણ જો પુરૂષોત્તમમાં વિધિથી કરેલ

હોય તો બક્ષીની વૃદ્ધિ કરે એમાં શું પછી કહેવું ? વેદમાં કહેલાં
 બુદ્ધાં બુદ્ધાં કમો અને દાનો પુરુષોત્તમ માસના દીવાની સોળમી ક-
 ળાને યોગ્ય નથી. યોગદાન, સાંખ્યશાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રોપલુ પુરુષોત્તમના
 દીવાની સોળમી કળાને યોગ્ય નથી. કૃષ્ણચંદ્રાચલુ વગેરે સર્જન વ્રતો
 પણ પુરુષોત્તમના દીવાની સોળમી કળાને યોગ્ય નથી. વેદનો અ-
 બ્યાસ, ગયામાં શ્રાદ્ધ અને ગૌતમી નદીના તીર્થનું સેવન પુરુષોત્તમના
 દીવાની સોળમી કળાની ખરોખરી કરી શકનાર નથી. હજારો શ્રદ્ધલુ અને
 સેંકડો વ્યતીપાત પુરુષોત્તમના દીવાની સોળમી કળાને યોગ્ય નથી.
 કુર વગેરે ઉત્તમ ક્ષેત્રો અને દંડક વગેરે વનો પુરુષોત્તમના દીવાની
 સોળમી કળાને યોગ્ય નથી. હે પુત્ર ! આ અતિ છાતું દીપદાન છે
 તે કોઇને કહેવું નહિ; કેમકે ધન ધાન્ય પશુ સમૃદ્ધ પુત્ર પૌત્ર અને
 કીર્તિને કરનાર, વાંઝણીનાં વાંઝીઆપણાને મટાડનાર, સ્ત્રીઓને વિધ-
 વાપણાને નહિ આપનાર, રાજ્યથી અપ્રથમેલાને રાજ્ય આપનાર ને
 મનુષ્યોનાં વિચારેલાં કામને સર્જન કરનાર છે. આથી કન્યા ગુણિ
 અને ઘણાં જીવનારા પતિને પામે છે, સ્ત્રીની ઇચ્છાવાળો સારા સ્વ-
 ભાવવાળો પ્રતિવ્રતા સ્ત્રીને પામે છે, વિદ્યાને ઇચ્છનારો વિદ્યા પામે
 છે, સિદ્ધિને ચાહનારો સિદ્ધિ પામે છે, ખજનાની ઇચ્છાવાળો ખ-
 જનો પામે છે અને મોક્ષની ઇચ્છાવાળો મોક્ષ પામે છે. જે કોઇ
 ઠેકાણે પણ પુરુષોત્તમ માસમાં જે વિધિ વિના તથા શાસ્ત્ર વિના
 પણ દીવો કરે છે તે સર્વ ઇચ્છાને પામે છે, ત્યારે હે પુત્ર ! જે વિ-
 ધિવડે પ્રયત્નથી દીવો કરે તે સર્વ સુખને પામે એમાં શું કહેવું ?
 માટેશ્રી પુરુષોત્તમમાં દીવો કરવો. આ આજ તમારા આકરા દરિદ્ર
 પણાને ટાળનાર કલુ. તમારું કલ્યાણ થશે, હવે તમારી સેવાથી
 પ્રસન્ન થયેલો હું જર્ઘશ. અગસ્ત્ય બોલ્યા—આ પ્રમાણે કહી

મનથી જે ભુજવાળા, મુરલીધર જે શ્રી હરિને સંભારતો
જે ઉત્તમ બ્રાહ્મણ હતો તે પ્રયાગ ગયો. પોતાના આશ્રમથી
કેટલેક સુધી તે ઉચ્છેદને વળાવી નથી સ્ત્રી પુરુષ પાછાં
વળ્યાં. પોતાના આશ્રમમાં આવી પુરુષોત્તમમાં મનવાળા બ્રા-
હ્મણની ભક્તિમાં તત્પર તે બન્ને જણાએ ભક્તિથી જે માસ કહા-
ડ્યા જે માસ વીતી ગયા ત્યારે પુરુષોત્તમ માસ આવ્યો. તેમાં
વૈભવકાળે આજસ છોડી ગુરૂની ભક્તિમાં તત્પર થઈ ઇંગોરીયાનાં
તેલથી દીવો કર્યો. એમ કરતાં પુરુષોત્તમ માસ ગયો. ઉચ્છેદની
કૃપાથી મનના મેલ મટવાથી તે જે કાળને વશ પામતાં ઇંદ્રની ન-
ગરીપ્રત્યે ગયાં. ત્યાંના સુખને ભોગવી ઉચ્છેદની પ્રસન્નતાથી પૃથ્વિના
ભરતખંડમાં ઉત્તમ જન્મ પામ્યાં. તેઓમાં પૂર્વ જન્મમાં જે મૃગોની
હિંસામાં તત્પર મણિગ્રીવ હતો તે વીરબાહુના પુત્ર ચિત્રબાહુ એ
નામથી તમે પ્રસિદ્ધ છો. અને હમણાં તમારી ચંદ્રકળા પટરાણી છે
તે તમારી સુંદરી એ નામે સ્ત્રી હતી. પતિવ્રતપણાં પ ધર્મથી આજે
તમારી અર્ધાંગના સ્ત્રી છે; કેમકે જે પતિવ્રતા સ્ત્રી છે તે પતિના
અર્ધ પુણ્યમાં ભાગવાળી છે. શ્રીપુરુષોત્તમ માસમાં ઇંગોરીયાનાં
તેલથી કરેલા દીવાવડે આ તમારું શત્રુઓથી રહિત રાજ્ય થયું છે.
ત્યારે શ્રીપુરુષોત્તમ માસમાં જે ધીથી કે તલનાં તેલથી અખંડદીવો
કરે છે તે શત્રુરહિત રાજ્ય પામે એમાં શું કહેવું ? પુરુષોત્તમના
દીવાનું આ ફળ છે એમાં સંશય નથી, ત્યારે ઉપવાસો વગેરેથી
પુરુષોત્તમનું વ્રત કરનારને ફળ થાય એમાં તો વળી કહેવુંજ શું ?
વાલ્મીકિ બોલ્યા—જુના ચિત્રબાહુના ચરિત્રને કહી ઘડાથી જન્મેલા
મુનિ અગસ્ત્ય તેણે કરેલા સત્કારને પામી અદ્વય આશીર્વાદ આપી
ચાલતા થયા. આવો શ્રીબૃહન્નાદી ચપુરાણના પુરુષોત્તમભાહાત્મ્યના શ્રી

નારાયણને નારદ સંવાદ વિષે દૃઢધન્વાના દુઃકા આખ્યાનનો દીપ મહાત્મ્યકથન નામનો ચોવિશમો અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૨૫ મો.

દૃઢધન્વા પૂછવા લાગ્યો—હે મુનિ ! હવે પુરૂષોત્તમ માસના વ્રતવાળા મનુષ્યોનો ઉદાપનનો વિધિ કૃપાવર્ડે કહો, વાસ્તીકિ યો-
ધ્યા—શ્રીપુરૂષોત્તમ માસનો ઉદાપનનો વિધિ વ્રત પૂરૂ થવાના કારણે
માટે સારી રીતે દુઃકાણુથી કહું છું. પુરૂષોત્તમના કૃષ્ણપક્ષમાં ચૌદશ,
નોમ, કે આઠમને દિવસે ઉદાપન કરવું કહેલું છે. પુણ્યરૂપ શ્રી પુરૂ-
ષોત્તમ માસમાં સવારે ઉઠી યથાગોચ્ય મેળવેલા સામાનથી દિવસના
પ્રથમ ભાગની ક્રિયા કરી મનને સાવધાન રાખી વિષ્ણુની ભક્તિમાં
તત્પર સ્ત્રી સહિત એવા ત્રિશ બ્રાહ્મણોને અથવા શક્તિ પ્રમાણે
ધનને અનુસરતા સાત કે પાંચ બ્રાહ્મણો નોતરવા. પછી હે બ્રહ્મિ-
પાલ ! મધ્યાહ્ન વખતે એક હજારને ચોવીસ રૂપિયાભાર જેટલા,
અગર તેની અર્ધ, પોતાની શક્તિને અનુસરિ પાંચ ધાન્યથી ઉત્તમ
મંડળ કરવું મંડળની ઉપર ચાર દિશામાં કૃષ્ણ વગેરે ચતુર્વ્યૂહને
પ્રસન્ન કરવા. શ્રીરજોવાળો, વસ્ત્રના વિંટણુ સહિત, નાગરવેલના પા-
નથી યુક્ત શુદ્ધ ગાંઠા વગરના સોનાના, રૂપાના, ત્રાંબાના કે માટીના
ચાર સુંદર કળશ રાખવા. ચાર કળશો ઉપર વસુદેવના પુત્ર કૃષ્ણને
બળદેવને, ઉત્તમ દેવ પ્રદ્યુમ્નને તથા અનિરુદ્ધને સ્થાપવા. પુરૂષોત્ત-
મના વ્રતના આરંભમાં કળશ સહિત, સ્થાપેલા દેવાના દેવના ધૃશ્વર
રાધા સહિત પુરૂષોત્તમને ત્યાંથી લાવી મંડળની ઉપર તેના
મધ્યમાં રાખવા. આમાં જપની ઈચ્છાવાળાએ વેદ ને વેદોના અં-
ગોના પારને પામનારા વૈષ્ણવને આચાર્ય કરી ચારબ બ્રાહ્મણોને

વરૂણી આપવી, અને એ દરેકને બેબે વચ્ચે તથા સોનાની પવિત્રી આપવી. આચાર્યને વસ્ત્ર આભૂષણો વગેરેથી સજ્જગારી પછી દેહ શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. તે પછી પ્રથમ કહેલા વિધિથી સ્ત્રીની સાથે પૂજા કરવા રૂઢીના પ્રાણજ્ઞાદારા ચાર પ્રકારનો ચતુર્વ્યૂહનો નૃપ કરાવવો. ચાર દિશામાં ચાર ઉંચા દીવા કરવા, ત્યાર પછી કમથી નાળીયેર વગેરેવડે અર્ચદાન કરાવવું. સ્ત્રીસહિત શ્રદ્ધા ને ભક્તિવાળાએ હર્ષથી શ્રીવણ્ણને સંભારતાં ગોઠણોને બોંય ઉપર રાખી પંચરત્નો સહિત, પોતાના હરતસંપુટમાં રહેલાં યોગ્ય રીતે મેળવેલાં સારાં ફળોથી અર્ચ દેવો. અર્ચ દેવાનો મંત્ર હે દેવોના દેવ । જુના પુરૂષોમાં ઉત્તમ । હે હરિ । તમને નમસ્કાર છે. રાધિકા સહિત આપ મેં આપેલ અર્ચ ગ્રહણ કરો. એ ભુજવાળા મુરલીને ધરનારા, પીળાં વસ્ત્રને ધરનારા, રાધા સહિત પુરૂષોત્તમને હું વંદન કરું છું. આમ રાધાસહિત પુરૂષોત્તમ વિષ્ણુને ભક્તિથી નમી જોના અંતમાં ચતુર્થી વિભક્તિ છે એવા નામના મંત્રોથી તલનો હોમ કરાવવો. તે પછી તેના અંતમાં તે મંત્રોથી તર્પણને માર્જન કરવાં. પછી રાધિકા સહિત પુરૂષોત્તમદેવની આર્તિ કરવી. આર્તિનો મંત્ર દેવોના અધિપતિ । નીલ કમળના સરખી કાંતિવાળા । કોડો કામદેવોના સરખા સુંદર । રાધિકાના પતિને પ્રેમથી હું આર્તિ કરું છું. પછી ધ્યન કરવું. જેમાં તેજ છે, અનંત રત્નોથી રચેલા સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, જેણે વાંસળીના અવાજથી વ્રજની સ્ત્રીઓને મોહીત કરેલ છે, ઘંટાવનમાં સુંદર કોરતુભ મણિ સહિત શોભામય છાતિવાળા, શોભિત રત્નમય કુંડળ સુકુટને ધરનારા અને નવાપીળાં વસ્ત્રવાળા કૃષ્ણવં રાધા સહિત ધ્યાન કરવું. તે પછી રાધિકા સહિત વિષ્ણુને પુષ્પાંજલિ આપી સ્ત્રી સહિત પુરૂષે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવો. નવા વાહળા જેવા

સ્યામ, પીળાવસ્ત્રવાળા, શ્રીવત્સથી શોભિત છાતીવાળા, અને અવિ-
 નાશિ એવા રાધિકાસહિત શ્રીહરીને હું નમુંકું. આમ નમસ્કાર કર્યા
 પછી બ્રાહ્મણને સોના સહિત પૂર્ણપાત્ર દેવું. ત્યાર પછી આનંદથી-
 આચાર્યને પુષ્કળ દક્ષણા દેવી. સ્ત્રીસહિત આચાર્યને ભક્તિવડે
 વસ્ત્રો તથા આભૂષણોથી પણ પ્રસન્ન કરવો. તે પછી વરણી કરા-
 વેલાઓને ઉત્તમ દક્ષણા દેવી. એક સારા સ્વભાવવાળી, દુધ દેનારી,
 વસ્ત્રસહિત વાંછડા સહિત, ઘંટાને આભૂષણોથી શોભિત, તાંબાના
 પાત્રયુક્ત સોનામાં શિંગડાંવાળી, રૂપાની ખરીયોથી શોભિત ગાય
 દેવી. તે પછી ધીતુ ભર્યું વાસણ તથા તલનું દાનદેવું. સ્ત્રી પુરૂષને
 વસ્ત્રો સહિત ઉમામહેશ્વરની મુર્તિયો દેવી. આઠ પ્રકારનાં પદ તથા
 બે પગરખાતું દાન દેવું. શક્તિ હોય તો વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણને શ્રીમદ્
 ભાગવત દેવું. પણ આયુષ્ય યગ છે એમ વિચારતાં વાર ન લગાડવી.
 જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનરૂપ આશ્ચર્યકારી શ્રીમદ્ભાગવત પંડિત વૈષ્ણવ
 બ્રાહ્મણને દેછે તે કોડ કુળનો ઉદ્ધાર કરી અપ્સરાઓની પંકિતિયે
 સેવેલા વિમાનમાં બેસી યોગિને દુઃખે પમાય એવા ગોલોકને પામે
 છે. હજારો કન્યાઓનાં દાનો, સેંકડો વાજપેય યજ્ઞો, ધાન્ય-
 વાળા ખેતરોનાં દાનો, તુલાદાનો, એ આઠ મોટા દાનો છે,
 તેઓ અને વેદનાં દાનો છે તેઓ શ્રી ભાગવતની સો-
 જમી કળાને યોગ્ય નથી. માટે યત્નોથી સોનાના સિંહાસન સહિત
 તે વસ્ત્ર ને ઘરેણાંઓથી શેભાવાલા વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણને દેવું. મધ્ય
 ભાગમાં ત્રીશ ત્રીશ પુડલાઓથી ભરેલા ત્રીશ કાંસાના વાટકાઓ
 જરૂર દેવા. હે ભૂમી પતી ! પુડલાઓમાં જેટલા કાણાં હોય છે
 તેટલા હજાર વર્ષો સુધી માણસ વૈકુંઠમાં વસે છે, ત્યાંથી જીના.
 યોગિને દુઃખે પમાય એવા નિર્જીણ ગોલોકમાં જાય છે, કે જ્યાં જ-

વાથી આવાગમન નથી. કાંસાનો સંપુટ અહીંશરના કહેલ છે; પણ નિર્ધને વ્રત પૂર્ણ કરવા શક્તિ પ્રમાણે કરવો, અથવા પુરુષોત્તમની પ્રીતિ માટે ઉત્તમ ફળ સહિત સામગ્રી તેમાં રાખી આહ્વાલુને આપવા. હે નરોના આધપતિ ! પુરુષોત્તમની પાસે નિમંત્રણ કરેલા સ્ત્રીવાળા આહ્વાલુનો સંકલ્પ કરવો. પ્રાર્થના કરવી કે હે જગતના આધાર ! જગતના આનંદને આપનાર શ્રીકૃષ્ણ ! મારા અંદિના તથા પરલોકના સઘળા મનોરથો તરત પૂર્ણ કરો. આમ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી પુરુષોત્તમને સંભાળતાં આનંદથી સદાચારિ સ્ત્રીવાળા આહ્વાલુને જમાડવા. આહ્વાલુ રૂપ વિષ્ણુને સંભાળતાં તથા સ્ત્રીરૂપ રાધાને સંભાળતાં વિધિથી પૂજા કરી તેઓને ધી દુધપાકથી જમાડવા. વ્રત વાળાએ વિધિથી જમાડવાનો સંકલ્પ કરવો. દ્રાખ; કેળાં જુદાં જુદાં ધીથી પકવેલાં અન્નો, સારા અડદ, વટાણા, સાકર, ધૂતપૂર, ફળિત, ખંડમંડક, ટેરી, કાકડીનાં શાકો, લિંબુ, આદુ, ખીજાં પણ નોખાં નોખાં શાકો, પાકેલી કેરી, જુદાં જુદાં છ રસોની સાથે મળેલાં ચાર પ્રકારનાં ભોજનો અને સુગંધવાળા દુધ વગેરે ગોરસોને ત્યાં પીરસી કોમળ રીતે કહેવું હે સમર્થ આહ્વાલુ ! આ સ્વાદવાળું તમારે અર્થે મેં જે રાંધેલું છે તે આનંદથી તમને જે રૂચે તે જમોને જોઈએ તે માંગી લ્યો. હું પુણ્યવાન છું તમે મારી ઉપર કૃપા કરી એથી મારો જન્મ આજે સફળ થયો. આમ કહી આનંદથી આહ્વાલુને જમાડી તાંબુળ ને દક્ષિણા દેવી. એલચી, લવિંગ, બરાસ. જવંત્રી, જયશળ. કસ્તૂરી, મુરમાંસી અને સુદર ખેરનો સાર આમેળવેલા પદાર્થો સાથે તાંબુળ ભગવાનને પ્યાઈ છે માટે આ પ્રમાણે બતાવી આદરથી આપવું. આ પ્રમાણે કરી ઉત્તમ આહ્વાલુને તાંબુળ દેછે તે અંદિ સારાં ભાગ્યવાળો અને પરલોકમાં મોક્ષને ભોગવનારો

થાયછે. બ્રાહ્મણેને સીમાડા સૂધી વળાવી તેઓને રત્ન દેવી. (મંત્ર-
હીન ક્રીયાહીન) આ શ્લોકથી પુરૂષોત્તમની ક્ષમા માગી. (યસ્ય સ્મૃત્યા
ય નામોત્તયા) એ શ્લોકરૂપ મંત્રથી વિષ્ણુને નમી જે ઓછું
હોય તે પૂર કરી સુખે રરવું મહાભૂતોને બામ પ્રમાણે
અન્ન વેંચી તેને નહિં નિંદતા ખોટ વાદને તજી પોતાના જનોની
સાથે જમવું. અમાસનો દિવસ આવે ત્યારે રૂંટે જાગરણ કરવું, તે
રાધાજી સહિત સોનાની પુરૂષોત્તમની મૂર્તિને પૂજવી. પૂજાની પૂર્ણા
હુતીમાં સ્ત્રીસહિત આનંદવાન વ્રતવાળાએ રાધા સહિત પુરૂષોત્તમનું
વિસર્જન કરવું. તે પછી આચાર્યને મૂર્તિ સહિત દાન દેવું, તથા
યથાયોગ્ય પ્રમાણે અનુસરી અનનું દાન દેવું. હરકોઇ પણ ઉપાયથી
ઉત્તમ ભાવથી આ વ્રત કરવું તે યથાશક્તિ દાન કરવું. સ્ત્રી અ
થવા પુરૂષ પણ જે આ વ્રત કરે છે તે ભવોભવ દુઃખ દરિદ્રતા
એને દુર્ભાગ્યપણાને પામતો નથી. જે જુદા જુદા પૂરા મનોરથોવાળા
જનો જગતમાં આ કરે છે તેઓ વિમાનમાં એસી ઉત્તમ વૈકુંઠમાં
જાય છે. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આ રીતે જે વિધિનો આશ્રય કરી શ્રી
કૃષ્ણના બહુ બહાલા માસને આદરથી શેવે છે તે પાપ રહિત થઇ
સુખને અનુભવી પુરવળે સહિત ગોલોકમાં જાય છે, આવો શ્રીમુ-
હતારદીયપુરાણના પુરૂષોત્તમમહાત્મ્યના શ્રીનારાયણને નારદના સંવાદ
વિષે દૃઢધનવાના નાના આખ્યાનનો વ્રતોધાપન વિધિકથન નામે પશિમે
અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ॥ ૨૫ ॥

અધ્યાય ૨૬ મો.

(હવે ઉધાપન પછી વ્રતનો નિયમ તજવા બાબત કહેવાયછે.)
વાલ્મીકિ બોલ્યા—સંધ્યા પાપોનો નાશ થવા માટે તથા જેની

ધ્વજ ઉપર ગરૂડ છે એવા વિષ્ણુની પ્રીતિ સારૂ વિધિપૂર્વક પ્રહણ
 કરેલા નિયમોનો ત્યાગ કહેવાય છે. હે રાજા ! એક મહીના લગી
 જેણે નક્કા ભોજન કર્યું હોય તેણે છેવટ બ્રાહ્મણોને જમાડવા. અ-
 યાચિત્વત્ કર્યું હોય તો સોનાનું દાન કરવું. જે એક મહીનો ઉપો-
 પણ કરી અમાસને દિન જમનારો હોય તેણે દક્ષિણા સહિત ગાય
 દેવી. આંખળાના ઝાડનીચે એક મહીના લગી સ્નાન કરનારે દહિ
 કે દુધ દેવું. હે રાજા ! ધ્રુવોના નિયમમાં ધ્રુવનું દાન કરવું. તેલને
 ઠેકાણે ધીને ઠેકાણે દુધ દેવું. હે રાજા ! ધાન્યોના નિયમમાં ઘઉં
 ને સાળના ચોખ્ખા દેવા. હે રાજા ! પૃથ્વી ઉપર સુનારા અંતર્યામિ
 જને પ્રિય છે એવા જને સામાન સહિત સારી સગ્યા દેવી. જે
 પાંદડામાં જમનારો માણસ હોય તેણે ભોજનમાં ધી સાકર દેવાં.
 મૌન વ્રતમાં સોના સહિત ઘંટા ને તલ તથા સ્ત્રી પુરૂષને સ્નેહ
 સહિત અતિ સાઈ ભોજન જમાડવું. હે રાજા ! નખ તથા કેશને
 ધારણ કરનારા સમગ્ર માણસે આરીસો દેવો. જોડાના લામ કર-
 નારે પગરખાનું દાન કરવું. લૂણનો ત્યાગ કર્યો હોય તો જુદી જુદી
 જાતના રસો દેવા. દીવાનું દાન કરતો હોય તે નરે પાત્રસહિત
 દીવો દેવો. અધિક માસમાં વ્રત પૂર્ણ કરવાનાં કારણથી જેણે બ-
 ક્તિથી પણ જેટલું, સોનાની બત્તી સહિત તાંબાનું કાડીયું ને દીવો
 દીધેલ હોય તે સદા વૈકુંઠમાં વસે. એકાંતર ઉપવાસવાળાએ આઠ
 માદીના કે સોનાના ઘડા વજ્ર ને સોના સહિત દેવા, માસની સમા-
 પ્તિમાં છત્ર ને પગરખાં સહિત ત્રીશ લાડુ દેવા વળી બાર ધારણ
 કરવામાં સમર્થ ઉત્તમ બલદ દેવો. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જો ન ચર્ધ
 શકે તેમ હોય તો હે રાજા ! બ્રાહ્મણનું કહેલું વચન સંપૂર્ણ વ્રત-
 ની સિદ્ધિ દેનાઈ કહેલ છે. જે લોક એક અંતથી મળમાસને સેવે

છે તે નર ચાર ભુજવાળો થઈ ઉત્તમ ગતિ પામે છે, એક મુક્તી
 થી બીજું કશું પણ અહિં પવિત્ર નથી. એક વખત જન્મવાથી
 સિદ્ધ મુનિયો ઉત્તમ મોક્ષ પામ્યા છે. જે અધિક માસમાં રાતે
 જમે છે તે રાજ થાય છે. અને મન કામનાઓને પામે છે, એમાં
 સદેહ નથી. દિવસના પૂર્વ ભાગમાં દેવતાઓ, મધ્યાહ્નમાં મુનિયો
 અને દિવસના બીજા ભાગમાં પિતૃગણો જમે છે અને પોતાના આ-
 ત્મા માટે ચોથો કાળ છે, પણ હે નરોના અધિપતિ ! સધળા વખ-
 તને છોડી જે જમે છે તેનાં બ્રહ્મહત્યા વગેરે પાપો નાશ પામે છે.
 હે રાજ ! રાત્રિમાં જન્મનારો સધળા પુણ્યવાળાઓથી અધિક થાય
 છે. મનુષ્ય દિવસે દિવસે અશ્વમેધ યજ્ઞનાં ફળને પામે છે, તે વિ-
 જ્ઞાના બ્રહ્મા અધિક માસમાં અડદનો ત્યાગ કરવો. અડદને તજ-
 નારો સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે અને વિજ્ઞાના લોકમાં જાય છે. બ્રાહ્મણ
 છતાં પણ જે ધાણી કરે છે તે હે રાજ ! તલોની સંખ્યા પ્રમાણે
 રૌરવ નરકમાં રહે છે, પછી ચાંડાળની જાતિને પામે છે, ને રક્ત
 કાઢના દુઃખથી પીડાય છે. અન્નુઆળીઆને અધારીઆ પક્ષમાં જે
 માણસ બક્તિથી એકાદશીનો ઉપવાસ કરે છે તે ચાર ભુજવાળો
 થઈ ગરૂડ ઉપર બેસી દેવોએ મનાતો તથા અપ્સરાઓના ટાળાં.
 એવે સેવાતો જાય છે. દેવોના દેવ વિજ્ઞાની પ્રીતી સારૂ દશમીને
 દ્વાદશીને દીવસે એક ભુક્ત કરે છે તે નર સ્વર્ગને પામે છે. હે
 રાજ ! હમેશાં સારી બક્તિથી દર્ભનો દૂરો પાસે રાખવો. જે દર્ભથી
 વિદ્યા, મૂત્ર, લીટ, બડખા કે લોહીને સાફ કરે તે વિદ્યામાં જીવડો
 થાય છે. દર્ભ અતી પવિત્ર છે, દર્ભ વગર કીયાઓ વ્યર્થ છે. દર્ભનાં
 મૂલમાં બ્રહ્મા ને મધ્યમાં દેવ વિજ્ઞ વસે છે. દર્ભના આગળના ભા-
 ગમાં મહાદેવ વસે છે, માટે દર્ભથી વાળવું નહીં શરે દર્ભ ઉપેડવો

નહી ને કપીલા ગાયતું રૂઢ પીતું નહી. હે પતિ ! આખરાના વચ-
 લ્યા પાનમાં જમવું નહી, પ્રણવમંત્ર ઉચ્ચારવો નહી, અને પુરોહ-
 શતું ભોજન કરવું નહી, વિધી વગર આસન લેવું નહી, જનોઈ
 ધરવી નહિ, અને વેદની ક્રિયા કરવી નહી. વિધિ વીના આચરણ
 કરનાર પિતૃઓની સાથે બુડે છે. જ્યાં સૂધી ચાદ ઘંટો છે ત્યાં સુધી
 ઘોર નરકમાં પડે છે, કુતરાની જાતી સુવરની કે વાંદરાની જાતીને
 પામે છે, આ કારણથી શ્વેરે ઓંકારને સદા તજવો. હે પૃથ્વી પતિ !
 બ્રહ્મણેને નમવાથી શ્વેર પાપથી છુટે છે હે મહારાજ ! આ કહેલું
 વ્રત પૂરું કરવું. ને દક્ષિણા દેવી. દક્ષિણા દીધા વીના પણ નરો ન-
 રકને પામે છે. વ્રતના વિપરીતપણાને પામ્યાથી અંધ ને કોટિયો
 થાય છે. હે પૃથ્વીપાલ ! પૃથ્વીના દેવ બ્રહ્મણેના વચનોથી ઉત્તમ
 લોકો દેવતાઓના સ્થાનને પામે છે; માટે કલ્યાણની ઇચ્છાવાળો જે
 મનુષ્ય તેઓનાં વચનોને ઓલંઘતો નથી તે વિદ્વાન્ છે. આ મેં
 ઉત્તમ ધર્મનું રહસ્ય કલ્યાણને કરનારું, પાપને દૂર કરનારું, ક્ષણે
 આપનારું નીલ મનને સાંઝે લાગે તેવું ને લક્ષ્મીના પતી પ્રસન્ન કર-
 વાના કારણથી કહ્યું. હે રાજા ! તેને સદા જે નર સાંભળે છે કે
 વાંચે છે તે યોગીયોના મંથર વીણણ લોકને પામે છે, આવો શ્રી
 ઋષભનારદીયપુરાણના પુરુષોત્તમ માહાત્મ્યમાં કીધેલા નીયમોનો લાગ
 આ નામે છવીશમે અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૨૭ મે.

શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આમ કહી ચૂપ રહેલા મુનીને રા-
 જા નમ્યો પછી આનંદ યુક્ત સ્ત્રીસહીત ભક્તીથી પૂજવા લાગ્યો.
 તેની પૂજા અંગીકાર કરી, હું સાયંકાલ થયો માટે પાપને

નાશ પમાડનારી ત્રીવેણી બણી જઈશ. આમ બોલી 'ત-
મારું કશ્યાણુ થાઓ' એવો આશીર્વાદ કહેતાં મુનિ શ્રેષ્ઠ
વાસ્તીકિ તુરંત ચાલી નીકળ્યા. રાજા પણ તેને સીમાડા સંધી
વળાવી ઘેર આવ્યો, અને બહાલી ગુણસુંદરીને કહેવા લાગ્યો.
દૃઢધન્વા બોલ્યો—હે સુંદરી ! પ્રીતિ દ્રોપ વગેરે છ શત્રુઓવાળા
ગંધર્વના નગરની ઉપમા અપાય એવા અસાર સંસારમાં મનુષ્યોને
શું સુખ છે ? વાયુ, પિત્ત ને કર્શના વધારાવાળા, મલ, મૂત્ર ને લો-
હિથી ભરેલા, છેવટ જીવડા વિષ્ટા કે ભસ્મરૂપ જણાતા શરીરનું
મારે પ્રયોજન નથી. માટે હે ઉત્તમ સ્ત્રિ, અસ્થિર શરીરથી સ્થિર
વસ્તુને મેળવવા વિષ્ણુને સંભાળતો વનમાં જઈશ. તે સાંભળી ગુ-
ણસુંદરી વિનયથી નમ્ર થઈ બે હાથ જોડી શોકથી બહાલા પતિને
કહેવા લાગી. ગુણસુંદરી બોલી—હે પૃથ્વીપાલક ! હું પણ તમારી
સાથેજ આવીશ; કેમકે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓના પતિજ દેવ છે. પતિના
ગયા પછી જે સ્ત્રી ઘરમાં રહે છે તે વનમાંજ રહે છે. કેમકે દીક-
રાની વહુને આધીન જે સ્ત્રી છે તે પર ઘરની શરનારી કુતરીના જેવી
છે. પિતા માપમાં આવે એટલું, ભાઈ પણ મપાય એટલું અને પુત્ર
માપી શકાય એવું દે છે; પણ નહિ મપાય એવી વસ્તુને દેનારા
સ્વામિની પાછળ કઈ સ્ત્રી ન જાય ? પ્રિયાનું કહેવું અંગીકાર કરી
પુત્રને રાજ્ય ઉપર અભિષેક કરી સ્ત્રીસાથે તરત અરણ્યમાં ગયો.
જ્યારે હિમાચળની પાસે ગંગાને તીરે પુરુષોત્તમમાસ આવ્યો ત્યારે
સ્ત્રીપુરુષ ત્રણેકાળ સ્નાન કરવા લાગ્યાં. હે નારદ પુરુષોત્તમને પાળી
ત્યાં સ્ત્રીસહિત પુરુષોત્તમને સંભારતો તે તપ કરવા લાગ્યો. આશ્રય
વગર ઉંચા હાથ કરી પગના અંગુઠાથી ઉભેલો આકાશ તરફ જોઈ
આહાર તથા તે શ્રી કૃષ્ણને ભજવા લાગ્યો. આ રીતે વ્રત કરવામાં

તે રહેતો હતો, ત્યારે હે તપોનિધિ ! તેની સેવા કરવા તે પતિવ્રતા પટરાણી આવતી હતી. આ પ્રમાણે કરતાં તેનો પુરુષોત્તમભાસ પૂરો થયો ત્યારે ત્યાં તત્કાળ ધુવરીયોની પંક્તિથી શોભિત, પુન્યશીળ ને સુશીલ નામના બે દૂતોયે સેવેલ વિમાન આવ્યું, તે બેઠાં વિસ્મય પામેલો સ્ત્રીસહિત રાજા વિમાનમાં બેઠેલા પુન્યશીલ તથા સુશીલને નમ્યો. ત્યારે તે બેયે સ્ત્રીસહિત તે રાજાને વિમાનમાં આણ્યો. વિમાનમાં બેઠા પછી સ્ત્રીસહિત રાજા તરત સુંદર નવા શરીરને ધરિ ગોલોકમાં ગયો. આ પ્રમાણે શ્રીપુરુષોત્તમ ભાસમાં રાજા તપ કરી નિર્ભય લોકને પામી. વિષ્ણુની સમીપમાં સુખ પામ્યો. તેની જે પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી તે પણ પુરુષોત્તમમાં તપ કરતા પોતાના પતિને સેવી તે લોકને પામી. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—હે નારદ ! મારી એક જીમ છે તેથી હું આજ શું વર્ણવિ શકું ? પૃથ્વી ઉપર પુરુષોત્તમની સમાન કશું પણ નથી. પુરુષોયે પુરુષોત્તમની સેવાથી જે રજા થાય છે તે હજાર જન્મ સૂધી કરેલાં તપથી પણ પમાતું નથી, કોષ્ટ પણ કપટ મિત્રથી પણ જે તે શ્રીપુરુષોત્તમભાસમાં ઉપવાસ, દાન જ્ઞાન, જપ વગેરે કરવામાં આવે તો કરોડો જન્મમાં કરેલ અનેક પાપોનો સમૂહ જે રીતે શ્રીપુરુષોત્તમભાસમાં અંગણુ એવા પણ દુષ્ટ વાંદરન પૂર્વે બનેલા કુકર્મોનો વધારો ફક્ત ત્રણ રાતના નાહાથી નાશ પામ્યો. વળી તે દેવ જેવા શરીરને ધરી વિમાનમાં બેસી ગોલોકમાં ગયો. માટે સર્વથી પુરુષોત્તમ ભાસ અતિ શ્રેષ્ઠ છે, નારદ પૂછવા લાગ્યા—વેદમાં મનુષ્યનો અવતાર સર્વ અર્થોને સાધનાર કહેવાય છે. પણ સાક્ષાત્ત જે વાંદર હતો તે મીપવડે સેવ્યાથી મોક્ષ પામ્યો, તે કયા સર્વ લોકના હીતમાટે મને કહો. હે તપોનિધિ ! એણે ત્રણ રાત ક્યાં સ્નાન કર્યું, એ વાંદર કોણ ? શું ખાનાર ? ક્યાં જન્મેલો ?

ક્યાં વસતો અને શ્રીપુરુષોત્તમમાં ક્યા મીપથી તેને શું પુણ્ય થયું ?
 તે વિસ્તારથી મને કહો. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—પૂર્વે કોઈ કેરલદેશમાં
 જન્મેલો. અતીલોભી, મધમાખીની પેઠે ધનમાં પ્યાર કરતાર, અને
 તેને લીધેજ જગતમાં કર્દ્ય એવા નામથી જાહેર થયેલો એક બ્રા-
 હ્મણ હતો, પહેલાં ‘મીત્રશર્મા’ એવું નામ પીતાએ ઠરાવેલું હતું.
 તેણે ખરાબ બુદ્ધિથી સારું અને કે સારું વસ્ત્ર બોગવ્યું નહોતું,
 તેમ તેણે સ્વાહા કે સ્વધા પણ ઉચ્ચાર કર્યો નહોતો. યજ્ઞને
 માટે કશું કર્યું નહોતું. પોપણ કરવા યોગ્ય લોકોનું પોપણ
 કર્યું નહોતું અન્યાયથી મેળવેલું સઘળું ધન પૃથ્વીમાં દાટ્યું હતું.
 તેણે ક્યારે પણ માસમાં તલનું દાન કાર્તિકમાં દીવાનું દાન અને
 વ્રાહ્મણોને ભોજન દીધું નહોતું. વૈશાખમાં ધાન્યોનું દાન, વ્યતી-
 પાતમાં સોનાનું દાન. વૈશ્રવતમાં રૂપાનું દાન અને સૂર્યની સંક્રાંતીમાં
 ક્યારે પણ આ સર્વ દાનો દીધાં નહોતાં. કદી પણ ચંદ્ર સૂર્યનાં
 ગ્રહણને દીવસે જપ કર્યો નહોતો અને હોમ પણ કર્યો નહોતો.
 વૃદ્ધી, વાયુ, અને તડકાથી કલેશ પામેલ, દુર્બળ ને સ્થામ શરીરવા-
 જો આ કર્દ્ય સઘળે ઠેકાણે દીન વાણી બોલતો હતો. કોઈ પણ જે
 હોય તે કદા પણ મને પામરને આપો. આમ વારંવાર કહેતો મુઠ
 બુદ્ધિવાળો તે સદા ધનના લોભથી પૃથ્વી ઉપર બટકતો હતો.
 ગાય દોવા જેટલી વાર પણ કદી ઉભો રહેવા શક્તીમાન, ધીક્કા-
 રથી બળેલો, ઉદ્વેગ પામેલ મનવાળો તે બમ્બા કરતો હતો. તેનો
 મીત્ર કોઈપણ વાડીનો ધણી વનમાં ફરનારો હતો, તેણે વારંવાર
 રોતાં પોતાનું દુઃખ તેને જણાવ્યું. નીરંતર શેહેરમાં વસનારા મારો
 તીરસ્કાર કરે છે આથી શેહેરમાં રહી શકાય એમ નથી. આમ
 કહેનારા તે કર્દ્યની અતી ગરીબ વાણી સાંભળી કૃપાથી બરેલા મા-

બીજે તેને ગરીબ જાણી દયા કરી. હે કર્દય ! તમે હમણું આ
 વાડીમાંજ વસો આવુ કહ્યું આવું કહેવું સાંભળી સર્વ નગરના
 લોકોએ તરછોડેલો તે કર્દય આનંદવાન થઈ તે વાડીમાં રહ્યો. નીત્ય
 તેની પાસે રહી તેનો હુકમ માનતો તેથી વાડીના રખ-
 વાજે તેમાં દૈવીશ્વાસ કર્યો તેમાં અતી વીશ્વાસવાળું
 ચિત્ત થવાથી તે વાડીના રખવાજે તે બ્રાહ્મણને પોતાના જેવો વા-
 ડીનો રક્ષક કર્યો. પછી સર્વ અંતઃકરણના બાવથી આ મારો છે
 એવા નિશ્ચયથી વાડીની ચિંતા છોડી તે રાજના મેહેલને સેવવા
 લાગ્યો. રાજદ્વારામાં હમેશ તેનું ઘણું કામ થતું તેથી પરાધીનપ-
 ણાને લીધે એ વાડીયે જતો નહોતો અને કર્દય ઘણા આનંદથી
 તેનાં ફળ ખાતો તથા બાકી રહેલાં ફળોને અતિ લોભવડે વેચતો
 હતો. વળી તેથી ઉપજેલું સઘળું ધન પોતે શંકા રહિત થઈ લેતો.
 બ્યારે વનનો રક્ષક પૂછે ત્યારે તેની આગળ ઘણું જુદું બોલતો કે
 હું શહેરમાં બટકીને બિંદા માગીને જમીને દીવસ રાત તમારા
 આગતી ચોકી કંઈક પણુ આનાં ફળો ઉપર બેસી બેસીને પક્ષિયો
 જાયછે, જુવો હમણું કેટલાં પક્ષિયોને મે મારેલાં છે. તેઓનાં માં-
 સને પિંછાંઓ અહિં સઘળે પડેલાં છે, તે જોઈ અતિ વિશ્વાસ પા-
 ની વાડીનો રક્ષક ચાલ્યો જતો. આમ દુષ્ટ બુદ્ધિથી વર્તતાં વૃદ્ધપ-
 ણ્ણથી ખખળેલા શરીરવાળા કર્દયનાં સત્યાશી વર્ષો ગયાં, ત્યાં મૂઠ
 બુદ્ધિવાળો તે મરણ પામ્યો, વેદને જાણનારાઓએ કહેલું છે કે નહિ
 ભોગવેલું પાપ ક્ષય પામતું નથી, એથી અગ્નિ તથા લાકડાંઓને પણુ
 પામ્યો નહી. ત્યાંથી હાહાકાર કરતો મુદ્ગળનાં વાથી પીડાતો પ્રથમ
 કરેલાં કર્મને સંભારતો દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો તે કર્દય તે હું છું તેનું અ-
 જ્ઞાન જુઓકે દેવોએ પણુ દુઃખે પમાય એવા આ પુણ્યરૂપ, કાલી
 ચાર મૃગવાળા ભરતખંડમાં મનુષ્યના દેહને પામી મેં ધનના લોભથી

વ્યર્થ જન્મ કહાડ્યો અને મેં જે ધણાકાજે મેળવેલું પરાધીન ધન
 હતું તે પણ વ્યર્થપણાને પમાડ્યું. આમ પરપોટાની પેઠે દુઃખથી
 અતિભયંકર મોટા માર્ગમાં ચાલ્યો. હવે કાળરૂપિ પાશથી વિંટાએલ
 પરાધીન હું શું કરું ? મનુષ્યનાં જન્મને પામી મેં કશું પણ સારું કર્યું
 નહીં. મેં દાન દીધું નહિ, હિમાલયની ગુફામાં તપ કર્યું નહિ, પુ-
 રુષોત્તમમાં વખતે ત્રણ ઉપવાસ સરખા પણ કર્યા નહીં. તે વખતે
 પણ મેં પુરુષાર્થને દેનારો, મનુષ્યનો દેહ પોષ્યો નહીં, અહો માઈ
 ભેગું કરેલું દ્રવ્ય પૃથ્વીમાં વ્યર્થ રહ્યું ? મેં દુષ્ટબુદ્ધિથી જીવને જી-
 વતાં ક્લેશ પમાડ્યો. કદી પણ પેટના અગ્નિને અન્નોથી તૃપ્ત
 કર્યો નહિ. મેં જ્ઞાતીયો, બાંધવો, સ્વજનો ભાણેજો, જમાત્ર, પુત્રી,
 પિતા માતા, ન્હાના ભાઈયો, પતીવ્રતા સ્ત્રી ને બ્રાહ્મણોને પણ સં-
 તોષ્યા નહીં. આમ વિલાપ કરતાં તેને યમની પાસે લઈ ગયા. તેને
 જોઈ ચિત્રગુપ્ત એનાં સારાં નકારાં કર્મને જોઈ રાજા ધર્મને કહેવા
 લાગ્યો કે આ બ્રાહ્મણોમાં અધમ છે. ધનલોભી, એણે દુષ્ટબુદ્ધિના
 લીધે કશું પણ પુણ્ય નથી કર્યું, આણે વાડીમાં રહી ઘણું પાપ
 કર્યું છે. પ્રત્યક્ષમાં વાડીના રક્ષકના વિશ્વાસ થતાં પાછળથી આણે
 ફળ ચોર્યાં છે પાકલાં હતાં તે પોતે ખાતો અને ધનના લોભથી
 બાકી રહેલાં વેચતો. આથી એક ફળની ચોરીવડે કરેલું અને બીજા
 વિશ્વાસઘાતથી થયેલું પાપ આ બે પાપ આનામાં અતિ આકરાં છે.
 હે પ્રભુ ! બીજાં પણ અનેક પ્રકારનાં પાપો આમાં છે. નારાયણ
 બોલ્યા—હે નારદ ! આવું ચિત્ર ગુપ્તનું વચન સાંભળી ધણા ક્રોધથી
 બરેલ ધર્મરાજ બોલ્યા કે આ પોતાનાં કૃત્ય પ્રમાણે વાંદરનો જન્મ
 પામે, અને વિશ્વાસઘાતના કૃત્યથી થયેલું ફળ પછી થશે. આવો
 શ્રીબ્રહ્માનારદીયપુરાણના શ્રીપુરુષોત્તમ માહાત્મના કદર્યોપાખ્યાનનો
 સત્યાવિશ્વમો અધ્યાય પૂરો થયો.

અધ્યાય ૨૮ મો.

શ્રી નારાયણ બોલ્યા—તે સાંભળી ચિત્રપુત્ર પોતાના યોદ્ધાઓને કહેવા લાગ્યો. પ્રથમ આ લોભથી પરાભવ પામ્યો હતો, પછી આણે ચારી કરી હતી. માટે પ્રથમ પ્રેતપણાને પામી પાછળથી વાંદર થશે ત્યાર પછી હું ઘણાં નરકનાં દુઃખો દષ્ટશ. આમ ચિત્રપુત્રે ૧૨માવેલી ભયંકર યોદ્ધાઓએ તે બ્રહ્મણને તમાચા લગાવતા પ્રથમ ૧૭થી રહિત અને નિર્જલ વનમાં પ્રેતપણાને પમાડ્યો. તે બ્રહ્મણ બહુ કાળ સુધી પ્રેતની જાતિને પામી ભૂખ તર્ષથી વ્યાકુલ થતાં નિત્ય ઘાઠા વનમાં ભટકતો પ્રેતના જન્મમાં રહેલાં દુઃખનો અનુભવ કરીને પછી ૬૭ની ચોરીથી વાંદરનો અવતાર જન્મખંડના મનોહર અતિ ટાઢા પાણીને છાંયાવાળા ૬૭ ને પુષ્પોવાળા શોભિત કાલંજર નામના પ્રસિદ્ધ પર્વત ઉપર દેવોના રાજ્યને બનાવેલો સરોવરના સરખો પુન્યરૂપ સારાઓને સેવવા ચોગ્ય, પાપને ટાળનારો દેવોને પણ દુર્લભ મૃગતીર્થ એવા નામે પ્રસિદ્ધ ઉત્તમ કુંડ હતો કે જેમાં કરેલાં શ્રાદ્ધથી પિતૃઓ સદગતી પામે છે ત્યાં દૈત્યોના ત્રાસથી દેવો મૃગલારૂપ બની નીરંતર ભય વિના ૧૨તા હતા એથી એ મૃગતીર્થ કહેવાય છે. ત્યાં એ બ્રહ્મણ મનુષ્યના દેહનાં ૬૭ની ચોરી કરેલા પાપથી પ્રથમ વાંદરનો જન્મ પામ્યો.

નારદ બોલ્યા—ત્રણેલોકને પવિત્ર કરનારા રમણીય મૃગતીર્થમાં કરોડો પાપવાળા, દુષ્ટ વાંદરે કેમ નિવાસ કર્યો ? હે ઋષિ ! હે નાથ ! મારા મનમાં રહેલા સંદેહને દૂર કરો; સત્ત બોલ્યો—હે બ્રહ્મણો આ પ્રમાણે નારદે પૂછેલા અતિ પ્રસન્ન થયેલા તપના બંડારૂપ નારાયણ નારદમુનિને સત્કાર કરતા બોલ્યા—શ્રી નારાયણ બોલ્યા—કાષ્ટ ચિત્રકુંડલ નામથી પ્રસિદ્ધ મોટો વૈશ્ય હતો, તેની સ્ત્રી પત્નીવૃતા તારક નામની હતી. તે બન્નેએ ભક્તિથી પુન્યકારિ શ્રી પુરૂષોત્તમ-

માસ કર્યો હતો, ને તે શ્રીપુરુષોત્તમ માસ પૂરો થયો જ્યારે છેલ્લો
 દિવસ આવ્યો ત્યારે સ્ત્રીસહિત, હર્ષવાળા ચિત્રકુંડલે ઉઘાપન કર્યું.
 વેદ ને વેદના અંગોના પારને પામનારા, સ્ત્રીઓસહિત, શુભવાળા
 બ્રાહ્મણોને ઉઘાપનનો વિધિ કરવા બોલાવ્યા. હે નારદ ! ધનના લોભથી
 કદર્ય પણુ ત્યાં ગયો. જ્યારે ઉઘાપનનો વિધિ પુરો થયો, ત્યારે ચિત્રકુંડ-
 લે અતિ ઉગ્રદાનોંથી સ્ત્રીઓસહિત બ્રાહ્મણોને સંતોષ્યા. સંતોષ પામેલા
 સધ્વજાઓને ઘણી દક્ષીણા આપી. દક્ષીણાથી સંતોષ પામેલા બ્રા-
 હ્મણો ઘેર ગયા, પણ અતી લોભી કદર્ય રોતો રોતો તેની અગાડી
 ઉભો રહ્યો, અને વીનયથી ગદગદ બોલ્યો-હે ચિત્રકુંડલ વૈશ્ય !
 તમે વિધિથી પુરુષોત્તમનું વ્રત સારી રીતે જોતું કર્યું તેનું કોઈ ઠે-
 કાણે આગળ કોઈ પણ કર્યું નથી. તમે આજ કૃતાર્થ છો, અને
 ભાગ્યવાન છો; કેમકે તમે ઉત્તમ ભક્તિથી પુરુષોત્તમને પ્રસન્ન કર્યા
 છે. તમારા પિતાને અને માતાને ધન્ય છે કે જેઓએ તમારા જેવો
 વૈશ્ણવ પ્યારા પુત્રને પેદા કર્યો. આ શ્રીપુરુષોત્તમ માસ ધન્યથી પણ
 અતી ધન્ય છે કે જેની સેવાથી આ લોક ને પરલોકનું રાજ મળે
 છે. હે વૈશ્યોના પાળનાર ! તમારી પુજા જોઈ હું ચકિત થયો.
 કહો ! તમે આ મોટું કર્મ કરેલું છે એમાં સંદેહ નથી. હે બહુ
 દાન દેનારા ! બ્રાહ્મણોને આનંદથી મોટું ઉત્તમ ધન આપ્યું; પણ
 ભાગ્યહીણ હોવાથી મને કેમ નથી આપતા ? આમ તેણે જણાવ્યા-
 થી એણે તેને ધન આપ્યું, તે લઈ બ્રાહ્મણે આનંદથી ધનને પૃથ્વીમાં
 દાટ્યું. ત્યાં એણે શ્રીપુરુષોત્તમની મોટી પુજા જોઈ અને ધનના લો-
 ભથી પુરુષોત્તમ માસની સ્તુતી કરી. ધનના લોભથી કરેલ એવી પણ
 પુજાનાં દર્શનની મોટાઈથી અને પુરુષોત્તમની સેવાથી મૃગતીર્થમાં
 આવ્યો. સૂત બોલ્યા-જ્યારે ધનના લોભથી સ્તુતી કરેલ છતાં પણ
 દર્શન તથા સ્તુતીથી દુષ્ટ વાંદરને પણ સારાં તીર્થની સેવા થઈ,

ત્યારે હે દિગ્ગે ! પુરુષોત્તમ દેવની આદર સહિત શ્રદ્ધાવડે દર્શન તથા સ્તુતી કરનાર સ્ત્રીવાળા પુરુષને સારાં તીર્થની સેવા થાય એમાં તો કહેવુંજ શું ? નારદ બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણ ? અતી શીતળ જળવાળા, સુંદર છાયાવાળા, મનને ખેંચનારા, સારાં ઝાડથી શોભતાં અરણ્યમાં તેની સ્થીતી થવાનું કારણ કહો ? શ્રીનારાયણ બોલ્યા—હે નારદ ! અહિં જે સંભજવાથી પાપને નાશ કરનાર કારણ છે તે કહું છું, માટે સાંભળો. જ્યારે સર્વ કામના ફળને આપનારા, દશ રથના પુત્ર રામે સમુદ્રમાં પુલ બાંધી દુષ્ટ રાવણને માર્યો ત્યારે ભગવાને વિભીષણના સીવાચ રાક્ષસો બાકી રાખ્યા નહોતા, અને અગ્નિથી શુદ્ધ થયેલાં સીતાને સ્વીકાર્યા હતાં, એ સમયે દશમુખવાળા રાવણના વધથી પ્રસન્ન થયેલા બ્રહ્મા, મહાદેવ, ઇંદ્ર વગેરે દેવોએ હે રામ ! તમે વરદાન માગો ! એમ કહ્યું ત્યારે ભક્તોને અમય કરનારા રામ બોલ્યા—હે દેવો ! હમણાં તમારે જે વરદાન દેવું હોય તો માંડ વચન સાંભળો, અહિં રાક્ષસોએ જે શરાર વાંદરોને હણ્યાછે તેઓને તુર્ત મારી આજ્ઞાથી અમૃતની વૃષ્ટિવડે જીવતા કરો. આવી શ્રીરામની આજ્ઞાથી બ્રહ્મા મહાદેવ-ઇંદ્રવગેરે દેવોએ અમૃતની વૃષ્ટિથી વાંદરોને જીવાડ્યા. તે વખતે જીવતા રાખેલા જીવથી શોભનારા સઘળા વાંદરો ઘણી વાર સુષ્ણને હોલા હોય તેમ રામને ભેટ્યા. પછી પુષ્પક વિમાનમાં બેસી સ્ત્રીસહિત, પ્રસન્ન મુખકમળવાળા રામે સર્વ આજુમાં બેઠેલો વાંદરોને કહ્યું. શ્રીરામ બોલ્યા—હે સુગ્રીવ ને હનુમાનાં હે તારાના પુત્ર ! હે જાંબુવાન ! તમે, વાંદરાઓની સાથે સઘળું મિત્રનું કામ કર્યું. હવે તમે તે સઘળા વાંદરાને અહિંથી રજા આપો અને તમારી આજ્ઞા આપવા પછી સઘળાઓ ધ્રુવ પ્રમાણે જાઓ. જ્યાં જ્યાં વનમાં આ મારા ઘણા કાળ જીવનારા વાંદરો વસશે ત્યાં પુલને ફળવાળાં વૃક્ષો, મીઠાં પાણીવાળી નદીઓ અથવા

શીતળ સુંદર સરોવર યથે, અને વાંદરનો પરાબવ યથે નહિ. માટે સઘળા મારી આજ્ઞાથી જાઓ. આથી રામનાં સામર્થ્યને લીધે જ્યાં વાંદરોની જાત હોય છે ત્યાં વનમાં મીઠાં પાણીવાળી નદીઓ તથા સુંદર તળાવ હોય છે. વળી શોભિત ફળવાળાં, પુષ્પ પત્રવાળાં, મોટાં ઝાડ હોય છે પણ સુખ દુઃખો, પાછળનાં ક્રમોથી થાય છે. અને નહિ ભોગવેલું કંઈ નાશ થતું નથી, આમ વેદની આજ્ઞા છે.

શ્રી નારાયણ બ્રહ્મા-પછી તે ઘણી ભુખ તર્પવાળા, અતિ લોભી એ વાંદર મોટો થયો તથા શરવા લાગ્યો. જન્મથી તેનાં મુખ ઉપર ગરમીથી થયેલી પીડા હતી. અતિ વેદના પામવાથી એ વાંદર કદી પણ ખાવા શક્તિમાન થતો નહિ પણ તે વાંદરપણાની ચપલતાથી વૃક્ષોથી સારાં ફળ તોડી મુખની પાસે લઈ વારંવાર તજ દેતો અને એ વાંદર કદીએ પીડાથી એક ઠેકાણે બેસી શકતો નહિ. એક ઝાડથી બીજા ઝાડ ઉપર જતો, કોઈ વખતે અતિ દુઃખ પામતો વિલાપ કરવા લાગ્યો. પાણીથી જુદા પડેલા માછલાના સરખો ભુખને તર્પથી જોડાયેલો ગળતા મુખવાળો શરીરની પીડાથી રોવા લાગ્યો. આવું પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં પાપથી દુઃખ પામ્યો. આમ નિરંતર ખાધા વિના તે વર્તતો ત્યારે ભાગ્યને લીધે શ્રી પુરુષોત્તમ માસ આવ્યો. તેમાં પણ તેમજ ઠંડ ને વાયુ વજેરેથી પીડા પામેલો કોઈ વખતે અંધારીઆ પક્ષમાં ઘાટા વનમાં શરતો તથા પામેલો કુંડની પાસે પાણી પી શક્યો નહિ અને તર્પથી કુંડ ભરેલો છતાંપણ ચપળતાથી ત્યાં ઉંચાં ઝાડ ઉપર ચડ્યો. એક ઝાડથી બીજા ઝાડ ઉપર જતો કુંડની વચમાં પડ્યો. તે બહુકાળ સુધી ખાધા વિના શિથિલ ઈંદ્રિયોથી ખુદો થયેલો બળવીનાનો ને શિથિલ પ્રાણ વાળો હોવાથી કુંડની પડખાના ભાગમાં રહ્યો. એ રીતે દશમનાદિવસથી શ્રી પુરુષોત્તમ માસમાં કુંડ વિષે લોટતાં વાંદરના ચાર દિવસો

ગયા. પાંચમો દિવસ આવ્યો ત્યારે મધ્યાહ્નને વખતે પ્રાણુથી રહી-
ત થતાં તે તીર્થમાં પડ્યો. અને પાણીથી ભિન્નએલ શરીરવાળો
તે વાંદર અંતઃકરણની ભલિનતા મટવાથી તે દેહને તજી તરત
દેવતાઈ આલુપણેથી શોભિત, કરોડો કામદેવતા જેવાં સુંદર રત્ન
મય મુગુટથી શોભિત અતિ સુંદર કુંડલોથી યુક્ત, પીળાં વસ્ત્રવાળાં,
પુણ્યરૂપ સારા રત્નોપાણી કટિમેખલા વાળાં બાળુખંધને કડાથી
શોભિત, અને અતિ સુંદર કેશોથી વિટાએલ સુંદર મુખવાળા શરીર
ને પામ્યો. તે વખતે વૈષ્ણવોએ આશ્રય કરેલું નોખત, મૃદંગ, ઢોલ,
વેણુ ને વીણુના મોટાં એવાજવાળુ નાયતી દેવોની સ્ત્રીઓવાળુ
શોભિત માતા ગાધર્વેલ કિનરવાળું વિમાન આવ્યું. તે જોઈ શોભિત
શરીરને ધરનાર, વાંદર ધણો વિસ્મય પામ્યો કે મોટાં પાપો થવાથી
મને આ અતિ પુણ્યવાળાને યોગ્ય એવું વિમાનનું સુખ ક્યાંથી ? એ
પછી કોઈ ઝાંઝાએ ચંદ્રના જેવી કાંતિવાળું છત્ર તેની ઉપર ધાર્યું
કોઈ એ અપ્સરાઓએ આનંદથી તેની ઉપર ચામર ઢોળ્યાં. કોઈ
તાંબુલ હાથમાં લઈ અપ્સરાઓ તેની પાસે નાચ કરવા લાગી, ગાવા
ને વગાડવામાં તત્પર એવી કોઈ હાથમાં ગંગા નદીના પાણીથી
ભરેલી સોનાની ઝારીને ધરી તેની પાસે ઉભી. આવો વૈભવ જોઈ
ચિત્રમાં આલખેલ હોય એવો બન્યો. પુન્યથી રહિત ને દુષ્ટ બુદ્ધી
છતાં મને આ શું અને કયા પુન્યથી થયું ? મેં કશું પણ સાર
કર્યું નથી કે જેથી વિષ્ણુના પદને પામું.

શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આમ પાસે દેવતાઈ વિમાનને જોઈ
મોટા સુખના ખજાનાનો તર્ક કરતાં વિસ્મય પામેલ ચિત્તવાળા એ
વાંદરના ઉત્તમ અભિપ્રાયને જાણી વિષ્ણુના ચોદાઓ વાંદરના જ-
ન્મને તજી પાસે રહેલા તે પ્રત્યે જેને પેગે લાગી હાથજોડી વિનય
સહિત તે સુંદર વચન બોલ્યા. આવો શ્રી બ્રહ્મારહીય શ્રી નારા-
યણુને વાંદરના સંવાદમાં કદર્યનાં ટુંક આરવ્યનનો વાંદરની જાતિ-
માં વિમાન આવ્યાનો અઠ્યાવિશ્વમે અધ્યાય પૂર્ણ થયો.

અધ્યાય ૨૯ મો.

પુન્ય શીળ ને સુશીળ બોલ્યા—હે પ્રભુ ! તમે ગોલોકમાં જાઓ. અહિ કેમ વિલંબ કરોછો? તમે મોટાઈથી પુરુષોત્તમનું સમીપપણું મેળવેળ છે. કદ્ય બોલ્યો—મારે વ્રણીવાર ભોગવવાનાં વ્રણાં કર્મો છે. કયા કર્મથી મને પાપની નિવૃત્તિ થઈ કે જેથી હું ગોલોકમાં જાઉં. જેટલી વરસાદની ધારા છે, જેટલા ઘાસ, જેટલા રજકણા અને આકાશમાં જેટલા તારાઓ છે તેટલાં મારાં પાપો છે, એમ છતાં મનોહર દેવતાઈ શરીર મેં કેમ મેલવ્યું? હે વિષ્ણુ ના બહાલા હતો ! એ અતિ મોટું કારણ મને કહો. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—આવી વાણી સાંભળી વિષ્ણુના બે હતોએ કહ્યું—અહો દેવ ! કેમ તમે આવું મોટું સાધન જાણ્યું નહિ ! હે પ્રભુ ! શાથી તમે સર્વ ઉત્તમ પદાર્થોમાં ઉત્તમ, મહા પુન્યવાન, બહાલા નામથી પુરુષોત્તમ એ રીતે પ્રસિદ્ધ માસને નથી જાણતા? તે માસમાં તમે દેવોએ પણ જે નહિ લઈ શકે તેવું તપ કર્યું પણ હે મહારાજ ! વનમાં વાંદરતા દેહથી જાણ્યું નહિ. મુખના રોગથી અજાણતાં તમને નહિ ખાવાનું વ્રત થયું, તમે વાંદર જાતિની ચપળતાથી લુમખાથી તોડી શ્વેત પૃથ્વી ઉપર ફેંક્યાં હતાં, તેઓથી બીજા જનો તૃપ્ત થયા હતા. તમે વ્રણીવાર અંતરનાં દુઃખથી પાણી પણ પીધું નહોતું તેથી હે પાપરહિત ! તમને અજાણતાં પુરુષોત્તમમાં મોટું તપ થયું અને શ્વેત પાડવાથી તમને પરોપકાર થયો. વનમાં શરતાં તમે ભયંકર ટાઢ, વાયું ને તડકા સહન કર્યા. રમણીય ઉત્તમ મોટાં તીર્થમાં પાંચ દિવસ સ્નાન કર્યું તેથી તમને શ્રી પુરુષોત્તમ માસમાં રત્નાનથી ચતુર્બુદ્ધ થયું આમ રોગ હોવાથી તમને અજાણતાં ઉત્તમ તપ થયું તે આ સફળ થયું કે હમણાં તમે જે અતુલબંધુ, માટે શ્રદ્ધાથી આ શ્રીપુરુષોત્તમ માસમાં ઉત્તમ માહાત્મ્યને જાણી કર્મ કરનારને સફળતા થાય એમાં શું નવાઈ ! જે માસમાં એક

ઉપવાસથી પાપોના સમૂહોથી છુટાય છે તેમાં તમે જે પોતાનું કામ સાધ્યું છે, તેવું કરવા કાણુ શક્તિવંત છે ! આની બરાબર કશું પણ પુરૂષોત્તમની પ્રસન્નતાને આપનારૂં નથી, માટે જેઓ તેનું વ્રત કરે છે તેઓ પુણ્યવાન છે. પૃથ્વીના ભાગમાં ભરતખંડરૂપી આંગણમાં મનુષ્યનો જન્મ મળવો મુશ્કેલ છે, તેવા જન્મને મેળવી જેઓ પુરૂષોત્તમને સેવે છે તેઓ સદા સારાં ભાગ્યવાળા, અને પુન્યવાળા છે. વળી જેઓને સ્નાન દાન ને જપથી સર્વોત્તમ માસ ગયો છે તેઓનો જન્મ સરળ છે. પુરૂષોત્તમ માસ આવે ત્યારે જુદા જુદા પ્રકારના દાનો, પિતૃનાં કાર્યો તથા તપ છે તેઓ કરેડ ધણાં થાય છે. માટે પુરૂષોત્તમ માસને પામી જે સ્નાન ને દાનથી રહિત છે તે નાસ્તિક, પાપી, શક ધર્મધ્વજ અને ખલ માણસને ધિક્કાર છે. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—પુણ્યશીગને સુશીમે પોતાનું નહિ જોયેલું જે કર્મ વર્ણવ્યું તેને સાંભળી વિસ્મય હર્ષ પામેલો, ઉભા થતાં રૂવાડાંઓથી ચિન્હ યુક્ત શરીરવાળો તે તીર્થના દેવાને પગે લાગી પછી કાલંજર પર્વતને અને વનના અધિપતિયો, લતા, શુક્લ તથા વૃક્ષોને નમ્યો. તે પછી વિમાનને પ્રદક્ષિણા કરી વિનયવાળો, મેઘના જેવો શ્યામ, શોભિત પિળાં વસ્ત્રોથી વિંટાએલો તે સધળાવોના દેખતાં કિંતરો વગેરેએ વારંવાર વાજીત્રો વગાડતાં ગંધર્વો વગેરેએ સ્તુતિ કરેલો વિમાનમાં બેઠો. આનંદ યુક્ત ધીરે ધીરે ડુલો વરસાવતા ઇંદ્ર વગેરે દેવોએ આદર સહિત પૂજા કરી. ત્યાર પછી આનંદ સહિત, યૌગિયોએ દુઃખે પમાય એવા, ગોપ, ગોપી, ગાયોએ સેવવા લાયક, અને રાસ મંડળથી શોભત ગોલોકમાં ગયો અને એ ભુજવાળા, મુલીધર શ્રીપુરૂષોત્તમને જોઈ અત્યંત આનંદ પામ્યો. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આ આશ્ચર્ય જોઈ અતી વિસ્મય પામેલા સધળા દેવો પુરૂષોત્તમને વખાણતા પોત પોતાના સ્વર્ગમાં ગયા.

નારદ બોલ્યા—હે તપોધન ! તમે દિવસના પ્રથમ ભાગમાં કરવાનું આન્હિક કહ્યું તે દિવસનો ખીજો ભાગ થતા કેમ કરવું તે કૃપા કરી મને કહો. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—પ્રાતઃકાળમાં કરવા કહેલું કર્મ વિધિ પ્રમાણે પૂરું કરી તે પછી મધ્યાન્હની સંધ્યા કરી તે પછી મધ્યાન્હની સંધ્યા કરી તલથી તર્પણ કરવું. દેવતાઓ, મનુષ્યો, પશુઓ, પક્ષિયો, સિંધો, યક્ષ, નાગ, દૈત્યના સમૂહ, ગ્રેતો, પિશાચો અને સર્પો આ સર્વો જોઓ અહિં મેં આપેલાં અન્નને ચાહતા હોય તે અંગીકાર કરો એમ કહેવું. પછી પાંચ મહાયજ્ઞો કરવા ને પછી ભૂતબળી કાગડાનો બળી અને કૂતરાને બળી આપી. પછીથી ઉપર પ્રમાણે કહેતાં શ્રી જુદાં જુદાં સર્વ પ્રાણીને બળીદાન દેવું. તે પછી શ્રદ્ધાવટે વિધિ પ્રમાણે આચમન લઈ પ્રસન્ન મનથી અતિથિને લેવા સાડ પારણા તરફ ગાય દોવાય તેટલી વાર નજર કરવી. જો ભાગ્યથી અતીથી મળે તો પ્રથમ વચનથી સત્કાર કરી સારી ખુદ્ધિથી દેવની પેઠે તેની પૂજા કરવી, અને શક્તિ પ્રમાણે ઉત્તમ ભાવથી અન્નપાનથી પ્રસન્ન કરવો. બ્રહ્મચારી બ્રહ્મકને સધળા અથાણાંઓ સહિત બનાવેલાં અન્નમાંથી લઈ વિધિ પ્રમાણે ભીક્ષા દેવી. યતિ ને બ્રહ્મચારી એ બે રાંધેલાં અન્નના સ્વામિ છે માટે તે બેને અન્ન આપ્યા વગર જમવાથી ચાંદ્રાયણ કરવું જોઈયે. પતિના હાથમાં પ્રથમ પાણી દેવું, પછી ભીક્ષા દઈ શ્રી પાણી દેવું, કેમકે તે ભીક્ષા મેરૂની બરાબર અને તે પાણી સમુદ્રની સમાન થાય છે. જે લોક સત્કાર કરી ભીક્ષુને ભીક્ષા દે છે તેને ગાયના દાનની બરાબર પુણ્ય થાય છે, આવું ભગવાન યમે કહેલ છે. તે પછી પૂર્વમાં મુખ કરી ચૂપ રહી બોજન કરવું. ઉત્તમ પવિત્ર વાસણમાં અન્નને નહિ નીંદતાં જમવું. પોતે આસન ઉપર બેસી સ્વસ્થચિત્તથી ને પ્રસન્ન ખુદ્ધિથી જમવું. જે એકલોજ પોતાનાં કાંસાનાં વાસણમાં

જમે છે તેનાં આયુષ્ય, બુદ્ધિ, યશ ને બળ આ ચારવાનાં વધે છે. 'સત્યંત્વર્તે' એ મંત્રથી હાથમાં પાણી લઈ છાંટી ધીવાળું ને મિઠા હાથવાળું જમવું. અન્નમાંથી જરાક ઉત્તમ અન્ન લઈ પ્રથમ એવું કહેવું કે ભૂપતિને નમુછું, ભુવનપતિને નમુછું, ભૂતોના પતિને નમુછું, એમ કહી પછી ત્રણ બળી આપવા. આપ્યા પછી ધર્મને બળી દઈ, ચિત્રગુપ્તને બળી દઈ ભૂતોને બળી દેવું. જે કોઈ ઠેકાણે રહેલા ભુખ ને તર્પથી દુઃખી મનવાળા પ્રાણીની તૃપ્તિ સારૂ આ અન્ન સુખ થાય તે રીતે ખુટે નહીં એવું થાઓ. પ્રથમ ઝોંકારનો ઉચ્ચાર કરી છેવટ સ્વાહા કહી પ્રાણવાયુને, અપાન નામના વાયુને તે પછી વ્યાન વાયુને પછી ઉદાન વાયુને અને ત્યાર પછી સમાન વાયુને બળી દેવા. ધીવાળું અન્ન જીલને નહીં જડતાં પાંચ વાર ગળવું, તે પછી તેમાં મન રાખનાર બની પ્રથમ મધુર જમવું, મધ્યમાં ખારા ખાટા રસ જમવા, તે પછી તીખા કડવાં રસ ખાવા. પુરૂષે પ્રથમ કોમળને મધ્યમાં કઠિણ ભોજન જમવું. છેવટ પાશુ (વૃષ, કોમળ) ખાતા રહેવું. આથી બળને આરોગ્યને મનુષ્ય છોડતો નથી. મુનીયે આઠ કોળિયા ખાવા, વનમાં વસનારે સોળ અને ગૃહસ્થે બત્રિશ કોળીયા ખાવા. બ્રહ્મચારિયે યથાસ્થિત ખાવું. બ્રાહ્મણે શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ ભક્ષ્યને ભોજ્ય ખાવું નહીં, સુકું ને થંડુ ભોજન નહિ ખાવા યોગ્ય કહેલ છે. ધી ને દુધપાક શિવાય સઘળું શેષભાગ સહીત ખાવું. અને બાકી રહેલ હોય તે જમી રહ્યા પછી આંગળીના અગ્રભાગમાં રાખી અંગળીને પાણીથી ભરેલ કરી તેનું અર્ધ પીને આંગળીયોનો અગ્રભાગમાં રહેલા અન્નને પૃથ્વી ઉપર નાખી વિદાને આ મંત્ર બહુવેા કે મેં આપેલું જલ રોષ, પૂષ, નિશ્વ, અને પદ્માર્બુદ આ નરકોમાં વસનારા, મારાં પાણીને ચાહનારાઓને ખુટે નહીં તેવું થઈ પોહોંચો, પછી શેષ રહેલ જલ તે અન્ન ઉપર છાંટવું. આમ નહિ કરે તો બ્રાહ્મણ પાપને ભોગવનાર થાયછે અને પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ બને.

આ ઉપર કહેલ મંત્રથી પાણી છાંટી રહ્યા પછી દાંતની શુદ્ધિ કરવી. પછી આયમન લઈ જરા બીના હાથથી વાસણને દૂર કરી તે પછી ઉઠી બહાર બેસી સાવધાન થઈ માટી ને શુદ્ધ પાણીથી મુખ ને હાથ ધોવા. સોળ કોગળા કરી શુદ્ધ થઈ સુખે બેસી આગળ કહેવાના મંત્રના અર્થ કહેતાં પેટ ઉપર હાથ ફેરવવો. આહાર પચવા માટે અગસ્ત્ય, કુંભકર્ણ, શનિ, વડવાસિ, અને પાંચમા બી-મસેનને સંભારવો. જો આતાપીને માર્યો વાતાપિને નાશ પમાડ્યો અને જો સમુદ્રને શોષી લીધો તે અગસ્ત્ય મને પ્રસન્ન થાયો. આમ કહી પેટ ઉપર હાથ ફેરવ્યા પછી આનંદથી શ્રીકૃષ્ણદેવનું સ્મરણ કરવું. ફરી આયમન લઈ તે પછી પાન બીડું ખાવું. જામને બેઠેલાએ મારા માર્ગનો વિરોધ નહિ કરનારા, સારાં શાસ્ત્ર વગેરેના વિનોદ સાથે પરબ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણનો વિચાર કરવો તે થયા પછી સર્વ રીતે આજીવિકા રહિત હોય તો પણ બે ઘડી વાર સારી બુદ્ધિવાળાએ સ્વસ્થ મનથી વેદાંતનું શ્રવણ કરવું. તે સાંભળવાથી ધર્મને જાણે છે, પાપને તજે છે, મોહ મટે છે અને જ્ઞાનરૂપ અમૃતને મેળવે છે. નીચ પણ શ્રવણથી તાડીદે શ્રેષ્ઠપણાને પામે છે. શ્રવણથી રહિત શ્રેષ્ઠ પણ નીચપણાને પામે છે. માટે શ્રવણ થયા પછી બહાર જઈ સુખ થાય તેમ વ્યવહાર કરવો અને મનથી સર્વ કામની સિદ્ધિને દેનારા શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરવું. સાંજે નદી ઉપર જઈ અથવા ઘેર પગ ધોઈ પવિત્રી રહિત સાયંકાળની સંધ્યા કરવી. જો બ્રાહ્મણોમાં અધમ માણસ સાયંકાળની સંધ્યા કરતો નથી તે ગાયના વધને પામે છે, તથા મરણ પછી રૌરવ નરકને પામે છે. કહી કાળ જતો રહે, સંકટ હોય કે માર્ગમાં રહેલ હોય, તો પણ ઉત્તમ બ્રાહ્મણે અર્ધ રાત્રિ સૂધીમાં સાયંકાળની સંધ્યા કરવી. જો શ્રદ્ધાવાળો બ્રાહ્મણ ત્રિકાળ સંધ્યાની ઉપાસના કરે છે તેનું તેજ સદા જોમ ધીથી અગ્નિ વધે તેમ વધે છે. અર્ધ આયમેલો સૂર્ય

હોમ ત્યારે સાયંકાળની સંધ્યા પ્રાણાયામ કરી જળ દેવતાવાળા (આપોહિષ્ઠા) મંત્રથી પ્રોક્ષણ કરી કરવી. સાયંકાળમાં અગ્નિશ્રમા એ મંત્રથી ને પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યશ્રમા એ મંત્રથી આચમન કરવું. વાણીને નિયમમાં રાખી અતિ સાવધાન થઈ પૂર્વ તરફ સુખ રાખી બેસવું. તે પછી ઓંકાર ને વ્યાહતિ સહિત ગાયત્રીનો રૂદ્રાક્ષની માળા લઈ સારી રીતે જ્વારાઓનો ઉદય થયા સુધી જપ કરવો. જળ દેવતાની ઋચાઓથી સૂર્યની સ્તુતિ કરી પ્રદક્ષિણા કરી દિશાઓને નમન કરતા જુદા જુદા દિશાઓના સ્વામિઓને નમસ્કાર કરવા. સાયંકાળની સંધ્યાને સેવી અગ્નિને હોમી પછીથી નોકરોથી મળી અતિ તૃપ્તિ ન થતાં સાધારણ જમવું. જમીને સુખથી શયન કરવું. નહિ જમવું હોય તો પણ પ્રાતઃકાળ ને સાયંકાળમાં હમેશાં વૈશ્વ-દેવને બળિદેવાતું કર્મ કરવું; નહીં તો પાપભોગી થવામછે. તે કારણથી પગ વગેરેની પવિત્રતા કરી ગૃહસ્થે સાયંકાળે ભોજન કરી તે પછી કોમળ, ઓશીકાવાળી સમ્યાકપર સુવું. પોતાને ઘેર પૂર્વ તરફ મસ્તક રાખી, સાસરાને ઘેર દક્ષિણ દિશા તરફ મસ્તક રાખી, પરદેશમાં પશ્ચિમ તરફ મસ્તક રાખી સુવું; પણ કદીએ ઉત્તરમાં મસ્તક રાખી સુવું નહીં. રાતે અગસ્ત્ય, માધવ, મહાબલ, મુચુકન્દ, કપિલ અને આસ્તીક મુનિ આ પાંચ સુખથી સુનારા દેવો છે તે સુખે સુનારા દેવોને સંભારી રત્નિસક્તને બોલી અવિનાશિ વિષ્ણુને નમિ સાવધાનપણામાં રહિ સુવું. પ્રથમ મંગલ રૂપ પાણીથી બરેલ લોટાને મસ્તકને ઠોકાણે રાખી વેદના ગાર્હ મંત્રોથી રક્ષા કરી પછીથી સુવું. સદા પોતાની સ્ત્રીમાં પ્રીતિમાન થતાં ઋતુને વખતે તેની પાસેજવું. વળી વ્રતવાળાએ રમવાની ઇચ્છાથી પર્વણી વિના એ પાસે જવું. પ્રદોષ ને પાછલો પોહોર એ બે વેદના અભ્યાસથી ગાળવા, બે પોહોર સુનાર, માણસ બ્રહ્મપણાને પામનાર થાય છે. આ સમ્રાજી દિવસે દિવસે ગૃહસ્થોયે સારી રીતે

ગૃહસ્થાશ્રમનાં લક્ષણવાળું ધુર્લુ કર્મ સંપૂર્ણ થી કરવું. હિંસા ન કરવી, સાચું બોલવું, સર્વ પ્રાણિયોની દયા, શાંતિ, શક્તિ પ્રમાણે દાન, આ ગૃહસ્થનો ધર્મ કહેવાય છે. પારકી સ્ત્રીને સ્પર્શ ન કરવો. ધર્મથી કરેલી સ્ત્રીનું રક્ષણ, નહિ દિધેલ વસ્તુનો ત્યાગ, અને મદ્ય તથા માંસનો ત્યાગ આ પાંચ પ્રકારનો ધર્મી શાખાવાળે મુખને ઉપજાવનારો દેહથી થતો ધર્મ દેહને મુખ્ય માનનારા પ્રાણિયોએ પણ કરવો. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—હે મુનિ ! આ સધળાં વેદમાં કહેલ સારાં ચરિત્રવાળું, ગૃહસ્થાશ્રમનું લક્ષણ તમને સારી રીતે લોકના હિત માટે ટુંકાણમાં કહ્યું. આવો શ્રી બૃહન્નારદીય પુરાણનાં પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રી નારાયણ ને નારદના સંવાદમાં આ નિઃકકચન નામે ઓગણત્રિશમે અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૨૯

અધ્યાય ૩૦ મો.

નારદ બોલ્યા—હે તપના ખજનારૂપ ! પ્રથમ તમે પતિવ્રતા સ્ત્રીની સ્તુતિ કરી. હવે સધળાં તેનાં લક્ષણો મને ટુંકાણથી કહો. સૂત બોલ્યો—હે પૃથ્વીના દેવો ! આ પ્રમાણે નારદે પ્રેરણા કરેલા જીના મુનિ નારાયણ પોતે પતિવ્રતાનાં સર્વ લક્ષણો કહેવા લાગ્યા. શ્રી નારાયણ બોલ્યા—હે નારદ ! સતી સ્ત્રીઓનું ઉત્તમ વ્રત કહ્યું છું તે સાંભળો. સારી સ્ત્રીએ પતિ ખરાબ, રૂપવાળો, દુરાચારી, ખરાબ સ્વભાવવાળો, રોગી, પિશાચ જેવો, ક્રોધી, દારૂપીનારો, વૃદ્ધ, બેવકુફ, મુંગો, આંધલો, બેરો, બયંકર, દરિદ્ર, કદર્થ, નિંદિત, ખીકણ, કપટી કે સ્ત્રીમાં લપટ હોય તો પણ સદા વાણી શરીર ને કર્મથી દેવની પેઠે પૂજવો. કદી કોઈ રીતે પણ સ્ત્રીએ સ્વામીનું અવળું કરવું નહિ. બાલક, જીવાન અને વૃદ્ધ સ્ત્રીએ પણ ધરોમા સ્વતંત્રતાથી કશું કામ કરવું નહિ. સદા ગર્વ તણએ પછી

કામ ક્રોધને તજી પતિનાં મનનું રંજન કરવું. પણ ખીજનું મન રંજન કરવું નહીં. ખીજએ ધનોથી લોભ પમાડેલી છતાં જે સ્ત્રી મન વાણી શરીર ને કર્મથી ખીજ પુરૂષને સેવતી નથી તે સ્ત્રી સતી પ્રતીવ્રતા જાણવી. સારી સ્ત્રી દૂતપણાથી માગવી કરેલ છતાં, બગ-થી ધારણ કરેલ છતાં અને વસ્ત્રો વગેરેથી યુક્ત કરેલ છતાં પણ ખીજને સેવતી નથી. સારી સ્ત્રીઓને ખીજે દેવ, મનુષ્ય કે ગંધર્વ હોય પણ પોતાના પતિ શીવાય ખીજે કોઈ પ્યારો નથી. માટે કદી પણ સ્ત્રીએ પતિનું અપ્રિય આચરણ કરવું નહિ. જે પતિ જમે ત્યારે જમે છે. જે પતિ દુઃખ પામે ત્યારે દુઃખ પામે છે, પતિ આનંદ પામે ત્યારે અતિ આનંદ પામે છે, પતિ પરદેશ જાય ત્યારે મેલાં વસ્ત્ર પેહેરે છે, ને પતિ સુવે ત્યારે સુવે છે, પ્રથમ જાગે છે, જે પતિ મરણ પામે ત્યારે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે અને જે મનમાં ખીજને આહતી નથી તે પતિવ્રતા જાણવી. તેણે સાસુ સસરાની અને પતિની સેવા કરવી. નિરંતર મુખ પ્રસન્ન રાખવું. સમય પ્રમાણે જમાડવા અને કદી પણ જમતા પતિ પ્રત્યે અપ્રિય બોલવું નહિ. દાનને અર્થે આપેલા ધનમાંથી લોભથી કશું પણ રાખવું નહિ. પતિની રજા વીના પોતાના સગાઓને પણ ધન દેવું નહિ. ખીજની સાથે બહુ બોલવું, અસતોષ, ખીજના આપારની વાતો, અતિ હમણું, અતિગેષ અને ક્રોધ આ સર્વ તજવાં. પતિ જે ન પ્રિય, પતિ જે નહિ. જમે, તે સધળું સારી સ્ત્રીએ તજવું. સારી સ્ત્રીએ પતિના આનંદ સારૂ તૈલ મસળવું, પીંદી સ્નાન, શરીરને ચોળા નાહવાની ક્રીયા અને દાંતોની, શુદ્ધિ કરવી. હે મુનિ ! ત્રેતાથી માંડી સ્ત્રીઓને મહિને મહિને ઋતુ આવે છે ત્યારે ત્રણ દિવસ છોડ્યા પછી ધર કામમાં તે શુદ્ધ થાય છે. પેહેલે દિવસે ચાંડલી, ખીજે દિવસે બ્રહ્મહત્યારી, તિજે દિવસે ધોળણુ જેવી કહેલ છે, અને ચોથે દિવસે ચોખી થાય છે. અબડાએલ રત્રીય સ્નાન

પવિત્રતા. ગાવું, રોવું હસવું, રરવું, આજણુ આજણુ આંજવું, જુગડું, ચદનલેપ વધારે પણાથી દિવસે સુવું, દાતણુ કરવું, દેવતા ની પૂજા અને દેવોને નમસ્કાર આ સર્વનો ત્યાગ કરવો. તેમ ખી-જાએ રજસ્વળાને અડવું અને તેની સાથે બોલવું તજવું. રજસ્વ-લાએ ત્રણ રાત સૂધી પોતાનું મુખ દેખાડવું નહી. જ્યાં સુધી ના-હી શુદ્ધ નહી થાય ત્યાં સૂધી પોતાનું વચન પણ ન સંભળાવવું. રજસ્વલા સ્ત્રીયે નાહીને ખીજા પુરૂષને જોવો નહી, સૂર્ય દેવતાનું દર્શન કરવું અને પછી દાબના સ્પર્શવાળું પાણી પાન કરવું. ઉત્ત-મ સ્ત્રીયે બહારની શુદ્ધિ સાફ ફક્ત પંચગવ્ય ને દુધ પીવું, અને ઉપદેશ પ્રમાણે નિયમથી વર્તવું જ્યારે સ્ત્રી ગર્ભવાળી હોય ત્યારે નિયમમાં તત્પર શણગારી સારી રીતે ચાલનાર, પતીનાં પ્યારમાં હીતમાં અને ધર્મમાં પ્રિતીમાન, પવિત્ર, રક્ષા કરનાર, સારાં ધરેણાં યુક્ત વસ્તુની પૂજામાં તત્પર, અને પ્રસન્ન મુખવાળું થઈ રહેવું. સુંદર સ્ત્રીએ ખરાબ બોલનારી નારીયો સાથે બોલવું નહિ, સપડાંનો વા લેવો નાહ. મરેલ બાળક વગેરેનો સ્પર્શ કરવો નહી, અને ખી-જાની કરેલી રસોઈ જમવી નહિ. ભય કે કંટાળો ઉપજાવે એવું કશું પણ જોવું નહિ, ભયંકર કથા સાંભળવી નાહ. અપચામાં બારે કે આત ઉતો આહાર કરવો નહી. આ વિાધથી સારી સ્ત્રી સારા પુત્રને પામેછે. પતિથી છોટે વસવું નહી; પારકા લોકને વિલાસોથી જોવા નહિ, પણ વિલાસોથી પતીનું મુખરૂપ કમળ જોવું. પતિ કલેશને યોગ્ય હોય છતાં સ્ત્રીએ કલહ કરવો નહિ. નિંદેલી અને અત્યંત મારેલી છતાં વ્યથા પામતાં પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ભય તજ પતિને કંટાળો આપવા રોવું નહી, અને તે તરફ ધોંધાટપણુ કર-વો નહી. સ્ત્રીએ પોતાના ધરથી બહાર નાસી જવું નહિ, જો ઉ-ત્સવ વગેરેમાં પોતાના બાઈને ઘેર જવું પડે તો ઘણીની રજા લઈ

સાથે નોકર રાખી જવું. જ્યારે પતિ પરદેશ જવા તૈયાર હોય ત્યારે
 સાઈ મંગલકારી બોલવું, પણ નહીં જાઓ એવું કહી એને વારવે
 નહીં. પતિ બીજા દેશમાં ગયો હોય ત્યારે સદા શરીરનો મેલ ન
 કઢાડતાં સ્ત્રીએ જીવનની રક્ષા માટે નીંદ્રાથી રહિત કર્મ કરવું. સાચું
 સસરાને પડખે નિંદ્રા કેરવી. આંદોલન કરવો નહીં, અને આંખે
 કાજળ આંજવું નહીં. પતિ બોલાવે તો તરત ધરનાં કામ છોડી
 જવું અને નીમીથી જે કામ બતાવે તે આદર સત્કારથી કરવું. કદી
 પણ એકલું જવું નહિ, કદી પણ નાણું નહાવું નહીં અને કદી પણ
 સારી સ્ત્રીએ પતિનો દ્રેષ કરનારી સ્ત્રીને સાધ્વી કહેવી નહીં, પતિ-
 એ બોલાવેલી જે નારી ક્રોધથી તત્પર થતાં જવાળા દે છે, તે ગા-
 મમાં કુતરી અને નિર્જન વનમાં શિયાલણ થાય છે. સ્ત્રીઓનો એકજ
 નિયમ કહેલ છે કે સ્વામિના ચરણોને પૂજી સ્ત્રીએ સદા જમવું જે
 સ્વામીને તજી એકલું, મીઠું જમે છે તે ઝાડનાં ફાતરમાં સૂતારી ફૂર
 વાડણી થાય છે. જે અહંકાર કરી અપ્રિય બોલે છે તે મુંગીજ થાય
 છે. જે સદા શોકથી અદેખાઈ કરે છે તે બીજા જન્મમાં ખરાબ
 ભાગ્યોવાળી થાય છે. જે પતિને બહારથી આવેલ જોઈ ઉતાવળી
 પાછી, બોજન, તાંબૂલ, પંખા, પગચાંપી વગેરે અને અતિ પ્યારામાં
 પ્યારા વાક્યોવડે સારી રીતે સેવે છે તેને પડિતોયે પતિવ્રતાઓના
 મસ્તકના રત્નરૂપ સ્ત્રી કહેલ છે. સધળા અમંગળ પદાર્થોથી વીધવા
 સ્ત્રી અમંગળવાળી છે. વિધવાને જોવાથી ક્યારે ક્યાંય પણ સિદ્ધિ
 થતી નથી. માટે આશીર્વાદને દેનારી એક માતા સીવાય સર્વની ઉ-
 પમા અપાય એવી બીજી સ્ત્રીની આશિષને પણ બુદ્ધિમાને તજવી.
 જે રીતે સર્પને ઝાલનાર વાદી જોઈ રાક્ષસમાંથી સર્પને કહાડે છે
 એરીતે સતી સ્ત્રી યમદૂતોથી છોડાવી પતિને સ્વર્ગમાં લેઈ જાય છે.
 જેટલી પોતાના રૂવાંડાની સંખ્યા છે તેટલા કરોડો ને હજારો વર્ષ
 સુધી સ્વામિની સાથે રમતી પતિવ્રતા સ્વર્ગનું સુખ ભાગવે છે. વિધ-

વાના ચોટલાનો બંધપતિના બંધન કાળે થાયછે માટે માયાનું મુંડન
 ૧૪ધવાએ સદા કરાવતું. હમશ એક વખત આહાર કરવા. ક્યારે
 પણ વિધવાએ બીજી વાર જન્મવું નહિ. વિધવા સ્ત્રી પલંગપર સુવાથી
 પતિને સ્વર્ગથી પાડે છે માટે પતિનાં સુખની ઇચ્છાથી પૃથ્વી ઉપર
 શયન કરવું. શ્રીનારાયણ બોલ્યા—આના જેવે કાષ્ઠપણ દેવ સઘળા
 દેવવાળા લોકમાં પણ નથી; કેમકે જ્યારે પત્તિ પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે
 સર્વ કામના પૂર્ણ થાય છે અને પતિ અતિ કોપે તો સર્વ કામના
 નાશ થાય છે. તે પતિથી જો છોકરાં, જાતજાતનાં સુખો, શય્યા,
 આસનો, અદ્ભુત ભોજનો, વસ્ત્રો, માળાઓ, તેમ સુગંધો અને સ્વ-
 ગંમાં તથા આ લોકમાં જુદા જુદા પ્રકારની કીર્તિ થાયછે. આવો
 શ્રીબૃહન્નારદીયપુરાણના પુરૂષોત્તમ આહારમ્યના શ્રીનારાયણને નારદના
 સંવાદમાં પતિવ્રતાધર્મનિરૂપણ નામે ત્રિશમે અધ્યાય પૂર્ણ થયો. ૩૦

અધ્યાય ૩૧ મો.

સૂત બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણ! આ રીતે પતિવ્રતાનો ધર્મ સાં-
 બળી કંઈ પણ પૂછવાના મનથી નારદમુનિ જૂના મુનિને પૂછવા
 લાગ્યા. નારદ બોલ્યા—હે બદરીકાશ્રમના ધણી ! તમે કંઈસાનું સં-
 પુટ સર્વદાનોમાં અધિક કહ્યું એનું છાનું કારણ મને કહો ? શ્રી-
 નારાયણ બોલ્યા—હે બ્રાહ્મણ ! આગળ જ્યારે એક દિવસે પાર્વતીએ
 આ વ્રત કર્યું હતું ત્યારે મહાદેવને પૂછ્યું હે દયાનિધિ ! મારે શું ઉ-
 ત્તમ દાન દેવું કે જેથી મારું પુરૂષોત્તમનું વ્રત પૂર્ણપણાને પામે ? તે
 સઘળાએના હિત કાંઈએ મને કહો. તે સાંબળી મનમાં શ્રીપુરૂષોત્ત-
 મને સંભારતા સંભારતા શંકર સર્વ લોકનું હિત આહનારા પાર્વ-
 તીને કહેવા લાગ્યા. શ્રીમહાદેવ બોલ્યા—હે પાર્વતિ ! શ્રી પુરૂષોત્તમનાં
 વ્રતનો પૂરો વિધિ કરવા કાષ્ઠ પણ દાન વેદમાં ક્યાંય સમર્થ કહ્યું
 નથી. હે પાર્વતિ ! જે જે દાન ઉત્તમ કહેલ છે તેતે સર્વ શ્રીકૃષ્ણ

ના પ્યારા માસમાં હલકાઈને પામ્યું છે માટે હે સુંદર ! ક્યાંય પણ આવું દાન છેજ નહિ કે જેથી શ્રી પુરુષોત્તમમાં તમારાં વ્રતની સમાપ્તિ થાય. હે સ્ત્રી આ પુરુષોત્તમમાસમાં વ્રત પૂરું કરવાના કારણુ માટે ડાબલાના આકારવાળું બ્રહ્માંડ દેવા યોગ્ય છે. પણ તેનો હે સુંદર મુખવાળી ! ક્યાંય કોઈએ દેઈ શકાય એમ નથી, તેથી એના બદલામાં કંસાનું સુંપુટ કરી તેની વચમાં ત્રીશ પુડલા ભરી સાત તાંતણાથી વિંટી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને વિધિ પ્રમાણે પૂજી વ્રત પૂરું થના કારણે દેવું. હે પ્યારી ! આ રીતે વૈભવ હોય તો ત્રીશ સંખ્યા જેટલાંજ સુંપુટ આપવાં. આવું મહાદેવનું સુંદર અભય વચન સાંભળી સર્વ લોકના હિતને ધચ્છનાર પાર્વતી પ્રસન્ન થયાં નારદ બોલ્યા—આજ મેં ઉત્તમ માહાત્મ્ય સાંભળી સર્વ સાધનોથી આ શ્રીપુરુષોત્તમ માસ અતી ઉત્તમ છે એમ નિશ્ચય કર્યો. ભક્તિવડે સાંભળવાથી પણ લોકોનાં મોટાં પાપોનો નાશ થાય છે ત્યારે શ્રદ્ધાથી વિધિવડે સાંભળ્યાંથી પાપનો નાશ થાય એમાં તો નવાઈજ શું છે ? આ પ્રમાણે માફ માનવું છે. આથી બીજું ઉત્તમ કશું પણ મારે સાંભળવું બાકી રહ્યું નથી, કેમકે અમૃતથી બહુ વૃમ થયેલો બીજા પાણીને ચાહતો નથી. ભરતખંડમાં ઉત્તમ જન્મ પામી જેઓ ઉત્તમ પુરુષોત્તમને નથી સેવતા તથા તેની કથા નથી સાંભળતા તેઓ ધરમાં આસક્તિવાળા નરોમાં ઉતરતા છે. દિવસે દિવસે ઉત્તમ બ્રાહ્મણને ઉત્તમ ભોજન દર્ઈ વ્રતવાળાએ દિવસના આઠમા ભાગમાં ભોજન કરવું. પુરુષો નીત્ય વિધી તથા ભક્તિવડે પ્રેમ સહીત પુરુષોત્તમને પુજે છે તેઓ જગતમાં પુણ્યવાન છે. પુરુષોત્તમની આરાધનાથી ઇંદ્રધુમ્ર, શત્રુધુમ્ર, યૌવનાશ્વ ને બગીરથ રાજા ભગવાનની પાસે ગયા છે. તે સાફ સર્વ સાધનથી શ્રેષ્ઠ સર્વ કામના ફળોને દેનાર, પુરુષોત્તમને સર્વ પ્રયત્નથી સેવવો. ગોવર્ધનને ધરનારા, ગાયોને પાલનારા, ગોકુલને ઉત્સવ દેનારા, ગોપી-

યોના પ્યાર અને અધીપતી, ગોપનાં રૂપવાળા ઇશ્વર ને હું વંદુહું,
 આ પૂર્વે કૌંડિણ્ય ઋષિયે કહેલા મંત્રને વારંવાર ભક્તિથી જપતાં
 માસ કહાડવો એથી પુરૂષોત્તમની ભેટ થાય છે. ગાયોના નવા
 મેઘ સરખા સ્યામ, એ જીજ્ઞવાળા, મુરલી ધરનાર, શોભીત
 પીળાં વસ્ત્રવાળા, રાધા સહિત પુરૂષોત્તમનું ધ્યાન કરવું. પુરૂષોત્તમને
 ધ્યાન કરી ધ્યાન કરી પૂજતો માસ કહાડે છે તથા જે આમ
 ભક્તિથી કરે છે તે સર્વ પોતાનાં ઇચ્છાં પદાર્થોને પામે છે.
 સર્વ તીર્થોમાં ન્દાનારને જે રજ થાય છે તે રજ તેના માહાત્મ્ય
 સાંભળનારને થાય છે. પૃથ્વીને પ્રદક્ષિણા કરનાર નર જે પુણ્ય પામે
 છે તે પુણ્ય પુરૂષોત્તમના માહાત્મ્યને સાંભળનારા માણસને થાય
 છે. વિષ્ણુના ચરણની સેવા કરવામાં અતિ કુશળ, સર્વ મુનિયો.
 માસોમાં ઉત્તમ પુરૂષોત્તમની અંતથી રહિત પુણ્યવાળી મોટાઇને
 સાંભળી બુદ્ધિથી અતિ વિસ્મય પામતાં વિનયથી સૂતના પુત્રને ક-
 હેવા લાંગ્યા, ઋષિ બોલ્યા—હે મોટી બુદ્ધિવાળા, મોટાં ભાગ્યવાળા
 સૂત ! તમે ધન્ય છો, તમારા સુખના અમૃતના પાનથી અમે અતિ
 કૃતાર્થ છીએ. હે પુરાણ કહેનારાઓના મસ્તકના મણિરૂપ સૂત ! ત-
 મે સદા ઘણા કાળ સુધી જીવો. અને મુનિઓના સમાજમાં જરૂર
 તમે શ્રી વિષ્ણુની સુંદર કથા કહો. આતું બ્રહ્મણોતું આશીર્વાદવ-
 ચન ગ્રહણ કરી સત્રજા વિપ્રોને પ્રદક્ષિણા કરી નનિ તે સૂતનો પુત્ર
 પોતાનું કૃત્ય કરવા ગંગા તરફ ગયો. આવો શ્રી બૃહન્નારદીય પુરા-
 ણના પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યના શ્રી નારાયણને નારદના સંવાદ વિષે
 પુરૂષોત્તમ માહાત્મ્યને સાંભળવાનાં રૂજનું કહેવું આ નામવાળો એક-
 ત્રિશ્વમે અધ્યાય પૂરો થયો. ૩૧

ઇતિ શ્રી પુરૂષોત્તમ મહિમા સમાપ્ત.

જાહેર ખખર.

શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર

મુદ્ય ક્રમ ૩. ૧)

આ કૃષ્ણ ચરિત્રના બે લાખ પુસ્તકો સાથે બે લાખ ૬
અમોએ પુસ્તકના નફાની લાલચ નહીં રાખતાં અમોએ અમારા
ખુશીથી કાઢેલા છે અને સદરહુ કૃષ્ણ ચરિ. નું પુસ્તક ખરીદનારને
પુસ્તક ખરીદતી વખતેજ પોતાને શું ઈનામ મળવાનું છે તે ઇના-
મની ખખર મળી આવશે. આ પુસ્તકની ઝોણામાં ઝોણી પચાસ
હજાર નકલો અપેથી સદરહુ ગ્રાહકોને જે જે ઈનામો આપ્યા હશે
તે મળવાનાજ.

મળવાનું ઠેકાણું:
અમદાવાદ પાંચ ફુવા
ફરવાળ બહાર પાર-
સી ચાલી સામે કૃષ્ણ
ચરિત્રની ઝોણીમાં.

એન. એચ. પટેલની કંપની

અમદાવાદ.

